

องค์ประกอบของวรรณกรรมย่อพระเกียรติ

วรรณกรรมย่อพระเกียรติมีองค์ประกอบคล้ายกับวรรณกรรมประเภทอื่นกล่าวคือ มีส่วนนำหรือส่วนเปิดเรื่อง มีเนื้อเรื่องและมีส่วนสรุปหรือส่งท้าย แต่เมื่อพิจารณาองค์ประกอบของวรรณกรรมย่อพระเกียรติคือยังละเอียดแล้วเห็นว่าภายในองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ของวรรณกรรมย่อพระเกียรติมีสิ่งแตกต่างกับวรรณกรรมประเภทอื่นอยู่ องค์ประกอบของวรรณกรรมย่อพระเกียรติที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

ประพามพจน์

ประพามพจน์คือคำไหว้ครูได้แก่พระรัตนตรัย ปิตามารดา ครูอาจารย์ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่อยู่ต่างแดนพนับถือ บางเรื่องอยู่ต่างกล่าวถึงทั้งหมด บางเรื่องเลือกมา กล่าว บางเรื่องมีบทประพามพจน์ยักยาวแต่บางเรื่องเป็นนัยอย่างย่อ ๆ อย่างไรก็ตาม ประพามพจน์เป็นส่วนที่พบเสมอในวรรณกรรมย่อพระเกียรติและอยู่ก่อนค้นเรื่อง เช่น

ศรีสิทธิสวัสดิ์ ชัยศกุนทร วิมลวิบูลย์ อุตุนยาภิเรก เอกภูธรกรกษ
ทสน์ชสมุชสิท วิกสิทโรโซคม บรมนบอภิวาท มาทรโชพระโคตม สัน
พระสัทธรรมมาทิกย บพิกรมहितิมเหาสาร มหานคราษยาศรยเหตุยวงศ
ทรงทวคิงขมหารุขลักษณ อัครอัมมโฆษทร บวรสีทมวงศ อนนทเขามาเนก
อเสกษาอภิก อสิขยานุพยัญชน พิรุษุชิต นายันพิพิธรังษี พยงรพิพรณ
จันทรโกฏี โชคสิทรรสชัชวาท¹

¹ ลิลิตยวนพ่าย (นครหลวง ฯ: องค์การข้าของครูสภา, 2515), หน้า 1.

ชอถวายุปรนมนบรมสรร เพชฌัญหสาชคา คีตเบญจพิททพดมา รวณินทร
เสกโคกร สายตักษณอุคมวรา กุสเวียรเบียบใน นาทาทูตบรมไท
ภพโตถยโมสี นนพระสคิปกรณา อภิธรรมแปรมปรีติ อันเปนนียานิกแดกวี
ภพยอมมนวิสการ พระสุทรพระอรธกถา บอรรมารทยอกญาณ นำสทวสุ
บอรรณาน บทโมถชสีวาไสย ²

คู่ศักรีนทร เรื่อง	เรื่องเพช
พรหมเมศแมนสรวงสีทอิ	สีเสลา
เชิญพระบันทมนิทร	เหนือนาค
มาสำรายทุกขเร่า	รุ่งฟ้าคืนชงร ³

ชอยอกรประนม ไหว้บรมไตรรัตน ชจิตทุกขภัยนานา ปวงประชา
สุขสรายู กรามกรานคุณพระคณเศศ หุญเวทยวรวิทย์ อำนวยพิทยไพศาล
ถึงกลางใจขุณัน วันทาบูชาคุณ กวีอทุกแควบาราม นิเทศการประพันธ์ ⁴

ยอกรอ่อนเกล้ากราม	ไตรรัตน
นนพระวิมเนชจัท	ชคชอง
นนพระมหากษัตริย์	กึ่งเศศ เรานอ
นนชนกชนนีน้อง	ปกเสียงไฉนชวัญ ⁵

² พระมหाराชครู, "ฉันทฉนิมพระเกียรตสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง,"
เลขที่ 2 คู่ 113 ชั้น 6/4 มัคที่ 11.

³ พระศรีมนโสด, โคลงฉนิมพระเกียรตสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (กรุงเทพ
มหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2524), หน้า 52. (ที่ระลึกเนื่องในโอกาสเปิดศูนย์
วัฒนธรรมจังหวัดสมุทร 18 ตุลาคม 2524).

⁴ พระยาวี ศรีหงส์, "ฉนิมฉนิมพระเกียรตพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว," มหาธีรราชเจ้าราชสกุติ (กรุงเทพมหานคร: เอส.เอ็ม.เอ็ม., 2524), หน้า 32.

⁵ พิศาด เสนะเวส, ฉนิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (กรุงเทพมหานคร:
ธนาคารกรุงเทพ จำกัด, 2515), หน้า 1.

ข้าแต่พระพุทธรเจ้า	จอมอารย พระเอย
ปารเมศปกเคียรสัท	สว่างพัน
เบยอวียบรมประทาน	โลกทั่ว
พุทธศาสนรุ่งโรจน์	อวามสม
ข้าแต่สยามะไท	เทวา อีราชเจ้า
ศรีเศไทยซำรง	รอกโค
เพราะพระช่วยไฉรา-	วียวิ เติตยา
ชัยทุกชัยโรร้าง	คตอกสมย
ข้าแต่มหाराชเจ้า	จอมปฐม วงศ์ไฉ
พระกอรุงเพุ ำ ไกร	เกริกหงา
สองศทวรัชแฉวบรม	วงศ์สืบ ไฉทาน
"เฝ้าพระพุทธรยอกฟ้า	ยิวฟ้าสดาวร" ⁶

ในวรรณกรรมของพระเถียรติหลายเรื่องนอกจากจะกล่าวถึงพระรัตนตรัย เทพเจ้า
บิฑามารดา ครูอาจารย์แล้ว ยังกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ไว้ในตอนประณามพจน์ก่อนที่จะไป
กล่าวตะเอยต์ในเนื้อเรื่อง ตัวอย่างเช่น

ก็เสด็จมาอุบัติในครรภ์ ทวีทวงษอภิชาติ รังษาราชวิบุ ชูแผ่นดินไฉหงาย
หายแผ่นดินฟ้าใบชว้า สำกรพิพรศันวิคณวี ศรีไฉถยบให่กฤษท หนูนพระพุทช
ศาสนาไฉกรง ค่างกรษัตริไฉกรลานค ประหารพุทธไฉกษย ชยเกษกร
ไฉเกษม เปรมใจราชมูร ค่างวรัชโยศ คัดกไฉถยฉากรย ชยชย
นตฺเมนทรา ทรงเทช⁷

เสด็จข้าบังคมบรมป็น มพเกล้าปราทวา อันเตองพระยศษจรปรา
กฎทัวทังษานทรี พระองคคือบรมสมม มุวพญาพไมตี เทวานรานอร

⁶ สมโรจน์ สวัสดิโกต ๗ อยุชยา, เนติบทพระเถียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาภูมิพลอดุลยเดช (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญยุค, 2524), หน้า 1.

⁷ ลิลิตยวนพ่าย, หน้า 1-2.

ทั้งตรี ภพถวายนมัสการ พระเกียรติเบ็ญทอรรบรา ไชยทัตติศาหาค
 เบริงมณกิจนพิภพถาน พรหมเสวยอ้งเมืองแมน เบริงโตกัเทมชอรรบรา
 ทศजनพิภพแทน กตาศนิรทขสุทิมบแลน สี่หมื่นโยชนโตยหมาย ครอบ
 ครองประชาชนนิกร นร เทวะเหลื่อหลาย ช่างมาพตาคคือสงาย
 ชลทินทรหนันหนา ๘

บางเรื่องผู้แต่งขนทนาระฆามพจนก้วยการ กล่าวเฉพาะพระบาทสมเด็จพรเพียง
 พระองค์เดียวหรือหลายพระองค์แต่ไม่กล่าวถึงผู้อื่น ตัวอย่างเช่น

สรวม แดงพระเกียรติกอง	โกศฯ หลงเขย
สรวม เสด็จวัดย้อยอุทธยา	ยั้งไซ
สรวม เปนไฉนราชา	จอมจักร พวงที่หอ
สรวม ชีพขุนชีฟไว้	วอกแวงคั่นคง

สรวมชีพุติมาทางคช ไททศวรรษมบพิตร กฤษณาเพ็ญธูฉาพ กูตาชาร
 ชาญกร หรืออุทธายิ่งกล้า สันน้ำเสืองเกียรติขจร ดาวรสขศรีสวัสดิ์
 ภิรมย์รัตนไทรยา ฐานาศาสนาเจ้า ทุกคำเขาชชน ชักชนกันแตกสา
 ทุกหัวหนานอมบาทยุคศ ๑๐

บั้งกรมบรมบาทไท	ทั้งสาม
สืบพระวรวงษทรงนาม	ยอกฟ้า

๘ "ฉันท์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง.", หน้าต้น.

๙ พระชานีโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกย์ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470), หน้า 1.

๑๐ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงยลพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพ, 2511), หน้า 1.

เสวยราชสมบัติความ
สามแผ่นดินเจ้าหอคำ

คำทับ
เสียดำกรุงกระษัตริ 11

บั้งคมบรมนาถนาถา อันเป็นปิ่นมงกุฎอยุธยา บำรุงราชมรรคาสนาให้
ถาวร ขอเนลิมเพิ่มพูนพระเกียรติยศ ยุคสมทบพิชิตอักษิร ถวัลยราช
ราชย์ไนนคร ทั้งทินกรแจ่มสาหวัชราศรี 12

ศรีศุภสุนทรสวัสดิ์ พิพัฒน์พิพิชชุม วิบุตยบุษญาชฤถ อธิกหัวชาษทวี
ศรีอโยทยเยศภพ สบแขวงแคว้นแดนสยาม งามพระสาสนะจรร ปาน
ปางบุพพบุรินทร์ บดินทราโคกราช รั้งเริ่มสาสนะอารุง ฅกุงชินนุเทร
สุทตแพท 13

ศรีสวัสดิ์ทิเฑาะ ชนระราชอริน ยินพระยศเกรอกรเกรียง เพียงพท
แผ่นดินฟ้าผ่า หล้าสมเสื่องไชยเขวง เกรงพระเกียรติระยือ ฝ่อใจไหว
บมิหาญ. . .เนกองพระเกียรติฟุ้งฟ้า ภาวกระหลบแห่งหล้า โดกยส่วนสฤติ 14

อัญชสิทสารสาชอง
เบองบาทจุทาลวิลัย

เคียมคัด
ราชเวียง

11 พระยาไชยวิชิต, ยอพระเกียรติสามรัชกาล (กรุงเทพมหานคร: บางกระบือ
การพิมพ์, 2518), หน้า 1.

12 นายมี, ถตอนเพลงยาวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2474), หน้า 1.

13 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสีพร, 2517), หน้า 217.

14 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตทะเลงฟ้า
(พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 1.

ห้องศกษณบรรณคดี
แมงมาจากเกียร เบื้อง
สฤษฏีรุ่ง เรืองนา
สมุทร หอมหมื่นสินธุ์¹⁵

ศรีสวัสดิ์ทันโกสินทร์ บรมจักรินทรวิจิตร เชื้ออุทัยวงศ์เนติมาราชบุร
เชิดสยามมะชาติเนติม่วงค์ อิศระศักดิ์ทรงเสรี เรืองฤทธิเรืองคุณ เรือง
บุญเรืองบารมีนทร เยษุทัยะถิ่นแหลมทอง เยษนองไท้ทุกเฝ้า เอกอภัย
เหต่าเดสิงชัย เทือกภิไธยไทนอยทนต์¹⁶

ศรีสิทธิบวรเจ็ด เทือกพระเกียรติจอมภักดิ์วิทย์ หัวทูลรัฐยอพระยศ ปรา
ภฏเกริกขรณิน สากดยีนพระเทษ หัวทุกเทศเชกซ์ฉนิท นอมถวายอัญชสี
จอมจักรินทรภูาส ไพรีฐานราราชญา ทรงปราศรัยสุลยสนสยาม ไทยนิม
พระคุณบูรพหงา พระพุทธยอกฟ้า บระเสรีภูแหณาไฉท ไทยเทอย¹⁷

ขอเคชะพระมหากรุณา
"ภูมิพลอดุสยเคชะ" วิเศษภักดิ์วิทย์
นามรัตนโกสินทร์ถิ่นบุรี
หัวตั้งมวตถวนหนาประชาธาษบุร
สวนจงรักภักดีสุสักร
ถวายบิภุมมรมาทนาถนาถา
ทรงปกเกล้าเหต่าประชาหัวธานี
สืบสมบิธิบารุงตั้งกรุงศรี
พระราชาวงศจักรีศรีนคร
ชั้นชมมหาทบพิตรมหิศร
สองแขนซ่อนชูเชิดเทือกพระองค์¹⁸

¹⁵ พระยามหาอำมาตย์, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2516), หน้า 65.

¹⁶ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, มหามกุฏราชคุณาธาร (พระนคร: บริษัทสยาม
ปริเบรส จำกัด, 2470), หน้า 1.

¹⁷ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, ภักดิ์วิทย์อนุสรณ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 1.

¹⁸ เกื้อ นคร, เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระราชาประวัติและพระวาท
กรรมถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุสยเคชะ (กรุงเทพฯ. สัคยการพิมพ์, 2517),
หน้า 1.

บางเรื่องผู้แต่งไม่ได้อ่านต้นตำรับประมวลพจน์แก่เกร็ดพระราชาประวัติ เป็นทวนนำ
เรื่องเช่น เพลงยาวเนนิมพระเกียรติ ของคุณพิมพ์ขึ้นก่อนด้วย เหตุการณ์ก่อนพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตว่า

กระหม่อมขอขอบพระเดชพระคุณ สมเด็จพระจอมโมเสศเทศนิกร ตระนครคืน
สติคุณุสิตา พุทธิศัมบดีศรีเสด็จ เกื้อนสืบเบ็ทอุโภสถมทวธา ยามหนึ่ง
ยกหมื่นนิทวงศ์ดา ยิงการาพุทธิศศีลวิสุทธิ เชื้อเคียงช่วงทองเดือนวิมเรือนรด
เห็นปรากฏเกิดกลางทางดี พระจันทร์หมองทองสำเมธราศรี ก็เสราศรีแสง
สงบในนภา หนึ่งคำภาอ่อนนาวว่าคาวทาง ชนมมาทางเมืองบูรพพิศา แสงสว่าง
ทางยาวราวสีกวา คาวพระราหูสติยข้างทิศมิน . . . 19

กลอนเนนิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นต้นด้วยการ
เสด็จพระราชสมภพว่า

ศรีสวัสดิ์สว่างไสวในสยาม	ปีสองสี่สองสามยามวันเสาร์
หนึ่งมกราคมนรมเยา	ราชาเจ้าอุทิศจากวิมาน
ทรงพระนามพระมหา "วชิราวุธ"	วิบุณย์เรืองศัพทโลกข้ามขาน
สรรเสริญพร่องพระนามมีปริชาญาณ	พระคุณอันเด่นไม่ทอนไพบูลย์ 20

เขียนสระเพราพระบริบวง ขึ้นต้นด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
สมภพว่า

ชัยชยุทวิสุททินฤชทอม	โลกนรร- ษาแษ
เบญจมุทินัน-	วมาสออง

19 คุณพิมพ์, เพลงยาวเนนิมพระเกียรติ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464), หน้า 14.

20 ประถมภรณ์ เมนะสุท, "กลอนเนนิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," มหาธีรราชเจ้าราชสุท, หน้า 98.

สองสี่เจ็ดสุพรรณ- สมมติเทวราชวาง ตอยดวงสหรัฐเรือง	ศิสุชก สุนดาสาธรว นครา
ประสูติประเสริญกษัตรา- ทรงสืบจักร ชัยภคยา ปางที่ปุกไท	อิราชไล ยคจัก- รียอย สถิกแหวนศึกษา 21

บางเรื่องผู้แต่งขึ้นค้นคว้าประสงคในการ แต่งแล้วจึงกล่าวถึงพระมหากษัตริย์
เป็นการสรรเสริญก่อนเข้าเรื่อง เช่น โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า

นายสวนมหากเล็กเจ้า แดงเรื่องราชศรีสวัสดิ์ ถวาททางบูรพาภิคน ภูมวาร เกื่อนเกา บึงกมบทรชไท พระอินอุยขยายศ ชงแดงนิพนธ์พจน ไว้พระเกียรติทวมหสา บุญพระภูวนาถเกล้า ทรงอุทัยเทโชชาญ พระสทิวิทยาญาญ ทรงสมาธิปัญญาสน	จอมกษัตริย์ กรามเกล้า มางยมาศ สืบชั้นเถาะศรี ทรงทศ ธรรมนา ยอทฟ้า เนลิมบาท พระเอย โสภนเส่องภาบุญ จักรพาส เชี่ยวชาญ ชยนิยอกุ ชนแซ แหล่งหลาญาเสมอ 22
---	--

ลิลิตเนลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

21 สุนทร มนต์ชิน, เกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2528), หน้า 1-2.

22 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระนคร: โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), หน้า 1.

ข้าพระพุทธเจ้า	พรนา มกร เขย
พระยาภาสกรวงศ์	ยศ
จางวางราชบัณฑิต	พวกพ้อง) อีกเขย
โรคเรื่องพระเกียรติ	นาเบงาหุดถวาย. . .
สรวมใจฟัสสุทศโตศีล	พริทศธรรมเทศ
เศรษฐิกตอมชัศศิษ	พิชิตประชานารถ
บรมราชากรษัทธิเยศ	ถวัดประเทศเสียมภพ
จนโตกขอเนอร์ชจร	คตอวิอมรมนุษยชน
แปรมกรมตปราโมทย์	สัมิโลกพระพุทธศาสนา ²³

ประณามพจน์หรือการไหว้ครู เป็นสิ่งที่นิยมแก่งเพื่อความ เป็นสวัสดิมงคล ใ้อง
 กัมภีอันตราย ชักตุลสรต และเป็นการ แสดงความกตัญญู จึงเป็นธรรมเนียมอย่าง
 หนึ่ง ในการ แต่งวรรณกรรม ประณามพจน์ในวรรณกรรมขอพระ เกียรติ กล่าวถึงผู้ผู้แก่ง
 เคารพได้แก่พระรัตนตรัย เทพเจ้าต่าง ๆ ปิตามารดา ครูอาจารย์ และพระมหากษัตริย์
 วรรณกรรมขอพระ เกียรติจำนวนมากกล่าวถึง เฉพาะพระมหากษัตริย์ไว้ในประณามพจน์ไทย
 ไม่กล่าวหาผู้อื่นอีก เนื่องจากเป็นเรื่องสรรเสริญพระ เกียรติ ผู้แต่งอาจเห็นว่าพระ
 มหากษัตริย์เป็นหัวใจของเรื่อง พระบรมเชษฐาภาพ ราชธรรม พระมหากษัตริย์
 และพระปรีชาสามารถน่านับการ เพียงพอแล้วแก่การ กล่าวถึง เฉพาะพระองค์ในประณามพจน์
 ประณามพจน์นั้นถือว่าทำให้เกิดสวัสดิมงคล ในทางตรงกันข้ามถ้าไม่มีประณามพจน์อาจทำ
 ให้เกิดอวมงคลแก่ผู้แต่งได้ แต่ถ้ามานว่าศรีปราชญ์แก่ง อนิรุทธค่านันท์ ไทยไม่มีประณาม
 พจน์ตอนขึ้นต้นทำให้ศรีปราชญ์ประสมกวีพิบัติต้องสิ้นชีวิตแก่ยังหนุ่ม อย่างไรก็ตามนายอนิ
 คุอยู่โพธิ์ให้ความเห็นว่าศรีปราชญ์เขียนประณามพจน์ไทยแฝงความหมายไว้อย่างแนบเนียนใน
 ตอนเริ่มเรื่องว่า

²³ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์, "ลิลิตเนลิมพระ เกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
 เกตุเจ้าอยู่หัว," คำกลอนของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พระนคร. โรงพิมพ์พระจันทร์,
 2514), หน้า 1-2.

ปางพระจักรีแปรเป็น กฤษณราชูรอนเซ็ญ
 อรินทร์เสียนสยามนา
 เสด็จแสวงเนาในเมืองทวา รพีสมญา
 คือวิญญูโลกบปาน

ภาพย์สองบทนั้นนอกจากแปลได้ว่าพระนารายณ์อวตารมาเป็นพระกฤษณะครองกรุงทวารวดีแล้วยังเข้ากันได้พอดีกับเหตุการณ์ในระยะเริ่มแรกของรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งพระองค์ทรงปราบดาภิเษกครองกรุงศรีอยุธยา²⁴ การกล่าวถึงพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียวในประฉามพจน์เช่นนี้ไม่เป็นเรื่องแปลกเพราะยังปรากฏในวรรณกรรมของพระเถียรศิหตายเรื่องท้วย

เนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องของวรรณกรรมของพระเถียรศิหตหมายถึงเรื่องราวของพระมหากษัตริย์และส่วนประกอบที่แสดงพระเถียรศิหต สิ่งที่เป็นเนื้อเรื่องของพระเถียรศิหตได้ดังนี้

1. องค์พระมหากษัตริย์

ผู้แต่งกล่าวถึงองค์พระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นศูนย์กลางของเรื่อง ส่วนใหญ่พระมหากษัตริย์ที่ผู้แต่งกล่าวถึงเป็นพระองค์ที่ผู้แต่งใกล้ชิดกับของพระยุคสมบาทหรือผู้แต่งอยู่ในรัชสมัยนั้น เช่นผู้แต่งกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ข้าพเจ้าเฝ้าเป็นข้าฝ่าพระบาท ธรรมิกราชบพิตรอดิศร คือพระนั่งเกล้า
 กษัตริย์นักรบทร โปรทบิครภาทังตั้งแผ่นดิน ทรงเสด็จเราเข้าระยะที่
 พระแสง ค่องจักแจงจคพระเศทเทศวถวิล เอากัญญาโพธิ์พาทาแผ่นดิน

²⁴ ชนิค อยู่โพธิ์, "ตำนาน," อนิรุทธค่างันท์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2523), หน้า 3-4.

ช่วยเพิ่มบุญใหญ่พระบารมี ²⁵

เราอาไศรยในแผ่นดินวิมลรัตนบุรี ประกอบกิจการรักวัชระ นสาทเนถิม
เสริมพระยศพระยะ สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าแผ่นดิน ²⁶

บางเรื่องเป็นการกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ในประวัติศาสตร์หรือที่ผู้แต่งไม่ทัน
เห็นพระองค์ เช่นประดุมารณ์ เมนะสุดกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่
หัวว่า

...เมมีโทษาคร่วมรัชสมัย เหล่าข้า ก็เป็นคนไทยใครวงศ์
ยอมนอมเคียร หักจกอิชยา ไม่นอยหน้าข้าไทสมัยพระองค์ ²⁷

อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ในวรรณกรรมย่อมพระเกียรติคุณเรื่องทรงเป็นบุคคล
ตั้งความทุกท่าน พระโสมภพสง่า พระชาศิกำเนิกสูงส่งและทรงพระปรีชา คิวอย่างเช่น

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

พระเนฎโฎภาคพิง	ทินกร
พระสินยงปานสวร	สีหน้า
พระโสมเนกศรีสมร	ภิมภาศย ใสแสร
พระแจ่มพระเจ้าจา	แจ่มอินทร ²⁸

²⁵ คุณพิมพ์, เพลงยาวเนถิมพระเกียรติ, หน้า 20.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

²⁷ ประดุมารณ์ เมนะสุด, มหาธีรราชเจ้าราชสฤทธิ, หน้า 105.

²⁸ สิลิกยวนพ่าย, หน้า 10.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

พระเสด็จสเด็จพระเจ้า	แทนคืน
โสภาสพิมสนาย	เจ็ดฟ้า
ทรงพานหงส์บิน	สอยส่ง มาแษ
มาประสิทธิ์สอนเหล่า	โลกเฉลิม 29

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระญาณส่องโลกย์เพียง	พันแสง ส่องแษ
พระแจ่มคือจันทร์แจ่ง	จรัสเหล่า
พระทนต์พางพระแสงทั้ง	ไทยสำสน
จงจิตรนิทรสุภา	ชนชมสวรรค 30

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พงษชาติไทรอาจท้าน	ค่าค่า หนักา
มองพิมลคือค่า	ทีเกา
พระยศเลิศเสมอเจ้า	มฤตเกียรติ เกริกพอ
กษัตริย์สุทนต์เจ้า	จากฟ้ามารัติน 31

29 พระยาทวัง, โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), หน้า 72.

30 พระยาไชยวิชิต, ยอดพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 3.

31 พระยาศรีสุนทรโวหาร, ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชมม, 2472), หน้า 7.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

งามองค์ไถ้เบคร เจ้า	จอมสยาม
งามพระบัญญัติงาม	เสียดแต่
งามบุญจุนุญราม	เรื่องก่อน
งามเกียรติกำจร แส	ศัพท์ของสรร เสริญ 32

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนึ่งวันสุริยาคตาเคลื่อน	หนึ่งเดือนพบเพ็ญแทนใส
หนึ่งปีสวสันต์อำไพ	หนึ่งศตวรรษไท้ไ้งาม 33

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

งามฉันทะเทพเรือง	วิหมี
อำทัยะปิ่นชนศรี	ลศฟ้า
สิริระฤกทวี	จตุโลก ระเบิดา
แบงภาคทะเลปากฟ้า	ถึงกลเสียงเวียงสยาม 34

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

สายวิสุทรรุทรวงนั้น	ทุกนัย- นานอ
ทางคนท่งไป	หัวหนา

32 พระองค์เจ้าศักดิ์นางตยุด, คำกลอนสรร เสริญพระบารมี, หน้า 26.

33 สิวกานท์ ปทุมสูติ, มหาธีรราชเจ้าราชสุทธี, หน้า 59.

34 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, โคลงสี่สุภาพคำรับพระบรมราชาภิเษก
สัโคมะราชมหากวีวงศ์ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2472), หน้า 105.

อัครวิมลวิสุทธิ
สยสมถองสงจากเจ้า

สหัสเนตร ฐานี
เขียนหน้าหรือใน ๓๕

พระมหากษัตริย์ในวรรณกรรมของพระเกียรติคุณ มีความงามแบบอุดมคติ ทุกพระองค์ทรงงามเสมอกัน ผู้แต่งไม่พรรณนาว่าพระพักตร์และพระวรกายจริง ๆ เป็นอย่างไร ไม่เน้นลักษณะเฉพาะพระองค์ ที่นั่นจึงอาจพรรณนาพระมหากษัตริย์หลายพระองค์รวมกันไว้ทั้ง เช่นพระยาไชยวิชิตกระทำในยศพระเกียรติสามรัชกาล ผู้แต่งนิมิตกล่าวเปรียบเทียบพระมหากษัตริย์กับเทพเจ้าซึ่งทำให้เห็นภาพความงามอย่างสง่าและสูงส่ง

2. ราชธรรม

พระมหากษัตริย์ไทยไม่ว่าจะทรงอยู่ในระบอบการปกครองแบบใดก็มีลักษณะเป็น "ธรรมราชา" คือทรงใช้ธรรมะควบคุมกับอำนาจหน้าที่ ราชธรรมที่กล่าวถึงมีดังนี้

2.1 ทศพิธราชธรรม พระคุณสมมติที่ผู้แต่งกล่าวถึงเสมอคือทรงธรรมะแห่งกษัตริย์ ที่สำคัญคือธรรม 10 ประการหรือ เรียกว่าทศพิธราชธรรม เป็นคุณสมบัตินองผู้นำที่ดี ทำให้ประชาชนเป็นสุข ธรรม 10 ประการนี้ ได้แก่ 1. ทาน การให้ 2. ศีล การประพฤติดีงาม 3. บริจาค การเสียสละ 4. ทักษะ ความเชี่ยวชาญ 5. มัทวะ ความอ่อนโยน 6. ทมะ การเบากิเลสตัณหา 7. อักโกธะ ความไม่โกรธ 8. อวิหิงสา ความไม่ข่มเหงเบียดเบียน 9. ยันตี ความอดทน 10. อวิโรชนะ ความไม่ท้อถอย 36

³⁵ สมโรจน์ สวัสดิ์กุล ๓ อยู่อยุธยา, เบญจพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพล, หน้า 16.

³⁶ พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสน์ศัพท์ประมวลศัพท์ (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 250.

ในวรรณกรรมของพระเถียรทิม้างเรื่องผู้แต่งอธิบายราชธรรม 10 ประการอย่าง
ละเอียด แจกแจงธรรมแต่ละข้อให้เห็นชัดเจน เช่น ลิลิตตะเลงพ่ายของสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราชว่า

1. ทาน

พระเปรมประภูมิตีเบื่อง	ทศธรรม ถ้วนแซ
ทานวัชรพัสดุสรรพ	สิ่งให้
ทวยเจมอดมัวหมู่พร	ฉัพทพวก แดงนนา
วันละวันทั้งไว้	หกทางแห่งสถาน

2. สัจ

แถลงการทุกสลับสร้าง	เบญจางค สีงเขย
เนืองนิวัชฎาวาง	วางเว้น
บัวทองทฤไทยทาง	บุญเมื่อ นานา
แสงสัคมัคโมขเร็น	รชกร้อสงสาร

3. ปริจาคะ

สมภารพระก่อเก้อ	การก ธรรมแซ
ชินสาคนุประณมก	เพิ่มทั้ง
จตุราบัจเขษยก	บวิจาท ขอกเขย
อวยแก่ขุมรี้ทั้ง	หัวแคว้นแขวงสยาม

4. อารยวิ

พระงามอุฎาพร้อม	ไตรพิช ทวารแซ
กายกรรมสมาธิ	ข้อข้อยง
บำเพ็ญเพ็นมสุจวิค	เขรขญสัทย สวงนนา
สิ่งศกปลงทเบส่องซ้อง	แก้คร้งฤาณี

5. มหัทวี

ปรานีมาโนชน้อม	มฤช
ในนิกรชนู	ขุมเฝ้า

พระเชษฐาเชษฐา	โดยเที่ยง ชรรมนา
ยศโทษไปรคเกษเกล้า	วิคพลังสั่งสอน

6. ทบิ

สังวรอุโบสถสร้าง	ประคิติน
มาศประมาวารถวิง	สีถ้วน
อัยฎางคิกวิริยิน	ทริยสังคิ กามเขย
มละอิทธิยคุชงัน	โลกยฆ้องสรรรเสรอยู

7. อญโกช

ทรงเจรอุดุมิครภาพเพียง	พรหมาน
ทิสทจรงคทุกสถาน	แผ่แผ้ว
หัตถ์สควเสพยสำราญ	รมยหัตถ์ กัณนา
เย็นยิ่งจันทร์ กานคักแก้ว	เกอหน้าหน้าแสง

8. อวิหีสญง

เสทจแสงยศเยือกเหล่า	แห่งไผท
เพื่อพระทรงกรุณาใน	เชครช่า
บกอปบก่อภอย	พิบัติเบียด เบียนเขย
บานทุกหน้าถ้วนหน้า	นอบน้อมถวายพร

9. ชนุกิ จ

ถาวรชชิวาศนค้ำ	ชันคิ ชรรมนา
คำฤษณวิโรชราคิ	ขุนชอน
เพญผงพทชบารมี	วิมุคิสุข แสงนา
เนืองไศกยโศกเสื่อมร้อน	สิ่งร้ายๆพาน

10. อวิโรชนิ

พระญาณยศเยียงเบื่อง	โบราณ วิทนา
ไฉนนิคยราชสาครสาร	สืบไว้

บแปร ประพาศพิพาส
โดยชอบกอบกิจไต่

แผนกฉบับ บูรพ์เฮย
ชเรศกั้งแกปร่าง 37

ลิลิตสุภาพท้าวพระบรมราชาภิเษกสโคมะราชมหากัจจิวังศ์สุวรรณเสวีบุพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

1. ทาน

โปรทวยทานหัวข่า	ขันตะสี มางค์เฮย
วงศะราชมาตยะเสนี	เนืองเสียง
สาขาระณะประโยชน์ทวี	จูนแม่ พะสกทาน
สะเร็งรับราชะทรพิยเพียง	โภคะปล้มประชาสนอง

2. สีส

ทรงประทองคุณะศักดิ์ศรี	สำรวม จริกทาน
กายจิตวะจิรวม	กรากร้าย
บ่าราบบาปเบียดสรรวม	ภูคชะชอบ เณริมเฮย
ไปหมื่นยักสี่สละม้าย	ศีสตระป้อมของพาส

3. ปริจุจาค์

ราชะศุงการแมร์ราช	ะชีวิน กิติ
เมืองสุขปลุกเกษมสันต์	สุขควัย
เมืองวิบัติทอคมะนิสะสร	พะบริจาศ สมองเทีย
ปราโมทย์แต่ประโยชน์ช่วย	ชาติเพียงพิระหงส์

4. ยาษะวี

ชื่อทรงทรงสิทธิ์ไร	มาณษา สมองเสย
จึงเงนิยักเกดียมายา	แพยร้าย

37 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตทะเลงพาย
(พระนคร. โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504), หน้า 153-156.

ราชบุยายบายทางสดา	วีระสูง จริทพ้อ
ประยูระมิตรบุญจิกรัระม้าย	แก้ชอกรอเกษม

5. มทุหว

เปรมฤทธิศรีสวัสดิ์เอื้อน	อัยยงคัยงเอย
แสงหยิ่งพริ้งเพราสะอาง	อ่อนน้อม
เสมือนไทรสะระราชปาว	อิมภักษี ฌยองแซ
เส็กษุชานหวานล่อม	สักษณะแกศวแกงสรวต

6. ทบิ

รัญจวนประจาคราย	หมายที
ข่มมะนัสะค่าทวิถิ	ถ้อยเว้น
เกษมมารมิหารคระวี	วระบาท ไนนเจย
อุสาหะมานะเขม้น	มุนข้างเถสังคุณ

7. อุกุโทถิ

นำขุนกรุ่นกริ้วพระ	ค่าทราบ เสียรา
โดยแผ่เมืกคาบราบ	โปรงแค่น
เวรวิริคิเมื่อระหิสะกราบ	ทูลคัก เคือนญา
มพิษาคอาชากเม้น	เมื่อทมะล้างโสมน

8. อวิหิสิ

ทรงอภมระรินทวย	กะรุณา
ทางเคียกซิงพิหิงสา	ไล่ไล่
เบียดสุบาทว้อาฎาหา	เหตุพิณาศ ไครเสย
สะเริงวาระอานางไ้	ขอบเกือเถเถิงคินที

9. ชนุคิ

พระท่าธรรมะชากเอื้อน	ยทอน
เหน้อยหน้ายพระกายกะมต	ไม่ท้อ

ถูกยิวถูกหนีนียด
ไปสะละระณียช้อ

แสงชยาค ในนฤ
ข่มคะยี่เข้นทอยางค์

10. อวีโรชน

วางองค์ยั้งเพียง
ยอชู้รุถึงเซบั้ง
ถ้อมันบุกทึขรรวมเคตั้ง
ไปหมิ่นยีนร้ายระม้าย

หลักเพชร
บิยาย
อะธรรวะเท็ก ขรรวมแซ
หมิ่นทวยยีนที 38

กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชาธิราช บรมนาถบพิตร

หนึ่ง "ทรงทาน" ราชศัพท์ทางปริยัติ
เกียรติประวัติ "น้ำพระทัย" ไใหญ่และกว้าง
สอง "ทรงศีล" ฤคโงบายธรรมสายกลาง
พระเสริมสร้าง "ยุติธรรม" ศีลบำเพ็ญ
สาม "ทรงปริจาคะ" สละทรัพย์
ประทุมทัฬหระทงไทยไรทุกข์เข็ญ
สี่ "ทรงอาชวระ" พระทัยเย็น
ช้อยกรวเป็น "ปุนนีย" ราชกิจงาม
ห้า "ทรงมัททวะ" ราชประพฤดี
อ่อนโยนยืคความทิสู้วิปฐาม
หก "ทรงคะปะ" พระเดชคุ้มเขคคาม
ทะนุสขามรมเย็นเป็นมั่นคง

38 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, โคลงนิสิตสุภาพคำรับพระ
บรมราชาภิเษกสัปดาห์บรมราชาภิเษกจักรีวงศ์, หน้า 282-4.

เจ็ด "ทรงยโกชะ" พระอัยยาศัย
 งามพระทัยชมไทยโลก, โกรช, หลง
 แปก "ทรงอวิหิงสา" สว่างองค์
 ไม่ประสงค์เบียดเบียนผู้อยู่ใกล้จิต
 เก้า "ทรงธรรมอันดี" มีข้อแต่
 ยทนต์แก้ปัญหาราชาภิราชกิจ
 สิบ "ทรงอวิโรชนะ" ประชาวมิตร
 ไม่ทำผิด "ประเพณี" เสรีชน 39

วรรณกรรมของพระเกียรติบางเรื่องไม่ได้อธิบายราชธรรม 10 ประการอย่าง
 ตะเอียด กล่าวแต่เพียงว่าพระมหากษัตริย์ทรงทศพิธราชธรรม ตัวอย่างเช่น

ยวนพ่ายโคลงกัณฑ์กล่าวถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า

ทศพิธธรรมโมรแท้	ทศสกนช
ทศพิศุสแห่งทศ	เก่งสกต้ว 40

เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททองว่า

เทอมเมื่อฤททาหว่า	มรยุคคกงทรง	สมสัทวชารง
ทรง	ทศพิชชรรมา 41	

โคลงกัณฑ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า

39 สมหวัง สารมะ, "กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว," มหาธีรราชเจ้าราชสุที, หน้า 81-82.

40 ลิลิยวนพ่าย (นครหลวง ราชองค์การข้าของครูสภา, 2515), หน้า 9.

41 พระมหาราชครู, "ฉันท์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง,"
 เลขที่ 2 กุ 113 ชั้น 6/4 มีที่ 11.

บารมีมีร เมศแท้
ทรงทศธรรมยิ่งเขียว

พุทธาง กวพอ
ยิวสร้าง 42

อยู่หัวว่า

เพลงยาวเนติมพระเกียรติของคุณผู้สรร เสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า

เสริงสวรรคคร ไฉไลพระยศ ยิ่งด้วยทศทาง ธรรมล้ำกษัตริย์ 43

โคลงพระนิพนธ์กรมพระยาปวเรศวริยาสงครามเพียงองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

แจกเงินกลางขบวนนั้น
ทรราชบรมมระจักษ์
ทำกิจศึกษรัก
ไฉลงกับไต่ยินรู้

ขอมกัก
แทญ
ความชอบ เชานา
อวยอ้างสรร เสริญ 44

ฉันท์เนติมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ปกครองด้วยทศธรรมสถาวรนิกร
รักษาและอาทร

ประชา 45

กษัตริยาบุสรุแผสรร เสริญพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกว่า

42 พระยาทรง, โคลงต้นเนติมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า ๘๐.

43 คุณพุ่ม, เพลงยาวเนติมพระเกียรติ, หน้า 23.

44 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาสงคราม, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 1๐7.

45 ชุติมา อินทพงศ์, มหาธีรราชเจ้าราชสุทธี, หน้า ๑1.

อโนม มหัทธนี เจ้า	จอมโศก
ทรงยศเชษฐาภรณ์	แห่งบ้าน
ทรงราชธรรมนิย	ทศทิศ
ทูลทศนิยไทยถ์	ก่อนเมืองมอญพม่า 46

เพลงยาวสรรเสริญพระราชาธิบดีและพระราชากรมซึ่งมีถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชว่า "ทูลทศนิยราชธรรมนิยราชานี้ มาบานยี่สิบห้าปีวันครบ" 47

เขียนสี่ร เพราะพระนิบาตว่า

ทูลยศชาว ปะทศกัณ	เจ้าชาย
อิสริยยศสยาม	สมเด็จเจ้า
ชั้นกษัตริย์ทนาย	เหมือนแผ่นดิน ทูลยศ
ทศทิศราชธรรมนิย	แจ่มพันล้านแสง 48

ทศทิศราชธรรมเป็นพระมหากษัตริย์ในศาสนา บรมกษัตริย์ในมหาหงส์ชาติถือว่าเป็นบุคคลธรรมดา 10 ประการ สรรพคุณอธิบายว่าพระเจ้าสังฆะแห่งกรุงพาราณสีคือพระยาหงส์ทองว่าพระองค์ทรงตั้งอยู่ในธรรม 10 ประการ ได้แก่ ทาน ศีล การบริจจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความดี ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทนและความไม่โกรธ 49 ผู้มีอำนาจเป็นใหญ่ในอุทธรณ์ตั้งอยู่ในธรรม พระมหากษัตริย์ทรง

46 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, ทศนิยานุสรณ์, หน้า 3.

47 เกอ นตร, เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระราชาธิบดีและพระราชากรมซึ่งมีถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 151.

48 สุทร บงชวิน, เขียนสี่ร เพราะพระนิบาต, หน้า 2.

49 นพามนุญราชวิทยาสัย, พระสุทรและสรรพคุณปาโง (กรุงเทพฯ:พิมพ์: เสนิมาการพิมพ์, 2525), เล่มที่ 4 ภาคที่ 1: 77, 435.

ยึกขรรคมะตังกล่าวนี้เป็นหลักในการปกครองประชาชนมาแต่โบราณ ในสมัยสุโขทัยแต่ไม่มีปรากฏวรรณกรรมย่อพระเถียร คืออย่างชัดเจนแต่ศิลาจารึกพระมหาจักรพรรดิสมัยสุโขทัยทรงพระราชธรรมทั้งกล่าว ศิลาจารึกนครชุมกล่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไทยว่า

น ใต้เสวยราชแทนที่ปู่ย่าพ่อแม่.....
.....
เป็นเจ้าเป็นขุนนั้นทวยกำลัง.....
.....
ราชชอบทวยทศพิชราชธรรม 50

จารึกที่ป่ามะม่วงกล่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไทยว่า

.....ทั้ง
ทลายจึงสมมติขึ้นชื่อศรีสุริยพ-
งศรามมหาธรรมราชาธิราช เสวย
ราชชอบทวยทศพิชราชธรรม 51

นอกจากนี้ยังเห็นพระราชาจริยวัตรที่แสดงธรรมะเนื่องในทศพิชราชธรรมอยู่ทั่วไป เช่นจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราชกล่าวถึงความชื่อทรงว่า

.....ไพร่สาหน้า
ปากกลางบานกลางเมืองมีถอยมีความเจมทอง
ช่องไข มันจักกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบโร ไปสิ้นก
กึ่งอันทานแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไค
ยินเรียมก เมื่อถามสวนความแถมันทวยชื่อ 52

50 ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521), หน้า 68.

51 เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

52 เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

จารึกนครชุมก่่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไทยว่าทรงธรรมะข้อสี่และทาน

...พระยาธรรม
 ราชันนั้นคงบิญจศีลทุกเมื่อ นนพ...ส...รร...ใน
 ราชมนเทีย-
 รมหอนชาตสัถวันสักคืน...ง.....
 เคือนเพ็ญ
 ไปนบพระธาตุนันคนท.....ทั้งหลาย
 สกั-
 มธรรมเทศนาโอยทานเซ.....
 งอันอ.....
 พ อัญญาจกคิสิกทุกเมื่อ 53

จารึกวัดป่ามะม่วงก่่าวถึงพระมหาธรรมราชาลิไทยว่าทรงธรรมะข้ออ๊กโกชะ

อนน้าหอนคีสักคาบ ย่อมไปรด
 ปรุงโรระแก่ทนทั้งอัน หุหลายท่า
 แกกม ซือจกนัมกัแฌมิถวน เทีย-
 ม อุดเนือออกใจแกอันเพ็งเคียด
 แฌบอจเคียดทั้งอัน 54

ในวรรณกรรมยอพระเกียรติ เหตุการณ์หรือพระราชกรณียกิจอาจแสดงให้เห็น
 ทศพิธราชธรรมในองค์พระมหากษัตริย์โดยที่ผู้แต่งไม่จำเป็นต้องกล่าวคำ "ทศพิธราชธรรม"
 ทรง ๆ พิจารณาตามราชธรรมแต่ละข้อให้ดังนี้

1. ทาน คือการให้ ทางพุทธศาสนามีทาน 2 อยู่สองหมวด หมวดหนึ่งคือ
 อามิสทาน ให้สิ่งของ และธรรมทาน ให้ธรรม อีกหมวดหนึ่งคือ สังฆทาน ให้แก่สงฆ์หรือ

53 ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 65-66.

54 เรื่องเดียวกัน, หน้า 92-93.

ให้เพื่อส่วนรวม และปฏิบัติสภิกทาน ให้เจาะจงแก่บุคคลผู้ใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ⁵⁵ พระมหากษัตริย์ของไทยทรงราชธรรมซ้อนอย่างครบถ้วน เป็นราชธรรมที่กล่าวถึงอยู่มากในวรรณกรรมของพระเกียรติ ตัวอย่างเช่น สมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีพระราชดำรัสว่า

อัญจัญญ์หุรีพันนา สทศคกณะมหา ทานแก่ทวิชา แด่ยาจก
อชางรอยชอยทาชทารก สัตร์คณกนถ ทานแก่พนิภก อันโทส 56

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองพระราชทานสัตสคกมหาทานคือให้ทรัพย์สินสิ่งของเจ็ดสิ่งสิ่งละร้อย จักอยู่ในอาณานิสงทาน

อีกท่อนหนึ่งสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีพระราชดำรัสสอนข้าราชการว่า

อย่าคิดว่าเขาวพาดา ชอบเมื่ออาหุมา มิแต่ียงแต่ป้วยไปเปน
อชวดชวยทำคามความเขน จึงนับว่าเขน อถิทอนาษะกาด
อชอวารักขันชสันตาน บมีเปนแทนสาร ประโยชนแก่อาคมา 57

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองพระราชทานธรรมทานคือธรรมะแก่ขุนนางข้าราชการเป็นการแนะนำธรรมให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

ยอพระเกียรติสามรัชกาลกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ว่า

สังฆทานหว่านทั่วถ้วน	โกษฐูกอง
สบงยกจิ๋วกรอง	सानยอม
คัมภีร์ยามปอกทอง	ชวางเทศ ทำแซ
ครบเครื่องบริวารน้อม	อเนกให้อวยทาน 58

55 พระราชวรมณี, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 93.

56 พระมหาราชครู, "ฉันทฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง," หน้าปดาย.

57 เรื่องเดียวกัน, หน้าต้น.

58 พระยาไชยวิชิต, ยอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 19.

สังฆทานเป็นการถวายแก่สงฆ์ ถวายเป็นกลาง ๆ ไม่จำเพาะเจาะจง เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนสำเร็จแล้วได้เสด็จฯ ไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

เสร็จเสด็จโดยอธิการพร้อม	พระชู้ทิม วงศ์แสง
มวณูมาทยเนืองนองอนนต์	เนกถวน
ถวายเสนาคุณพิศุ	พิพิธ ภัณฑ์พ้อ
ไตรบริขารสวนแพรว	เพริศศา
แทกรรมนุชิตเจ้า	จอมพงศ์ นเรนทร์ฤา
ชีโนรสสี่สมญา	ยศทั้ง
ศรีสุกษชัตติยวงศ์	วรเชษฐ ชีพ้อ
บุญานอวาราสัง	แททสาพระเจ้าทอง 59

การครั้งนี้เป็นปาฏิหาริย์สังฆทานคือถวายเจาะจงเฉพาะกรรมพินนุชิตชีโนรส (พระยศขณะนั้น) ซึ่งเป็นเจ้าอวาราสวัดพระเชตุพน

สิ่งที่ควรให้นั้นถ้าพิจารณาจากหลักโลกธรรมแปดคือการให้สิ่งที่คนพอใจเสียอย่างเรียกว่าเป็นอภิวรรณ พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญครบได้แก่

1. การให้สาก เป็นกันว่าค่าครองชีพ เบี้ยหวัดเงินทองหรือให้ผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง ตัวอย่างเช่น

เบี้ยหวัดเงินมาศทั้ง	ประจำปี
อวยแก่ชาป่าหุส	หัวหน้า
ใช้การผูกงูซี	วัดหัว กั้นแสง
ทั้งมหิศรเจ้าฟ้า	โอบก้อมอวยผล 60

59 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, โคลงคั่นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน, หน้า 229.

60 พระองค์เจ้าคัคฆางศุภผล, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 393.

2. การให้ยศ เป็นกันว่าให้มีอำนาจเพิ่มขึ้น ให้ตำแหน่งหรือเลื่อนตำแหน่ง ให้ความมีเกียรติ ตัวอย่างเช่น

ทหารเอกพระมอขมหมั้น	เมืองเอก
คามที่ตรีโทเชก	ส่งให้
ชานานามยอมอกิเรก	ตำแหน่ง มีนา
หังราชนิภูสไต้	เชกสว่างคามชบวร ⁶¹

3. การให้สรรเสริญ คือให้ค่ายก้อง คำชมเชย ประกาศคุณความดี ตัวอย่างเช่น

หากการเขียนเพื่อนประเทศเซกต่างชาติ เป็นทางราชการของข้าพเจ้า	
เป็นผลดีแก่ชาติบ้านเมืองเรา	ในข้อเท่าความสัมพันธ์อันพึงมี
และสร้างความเข้าใจได้สมเจต	กับประเทศต่างแดนแคว้นกรุงศรี
เพียงไร แล้วก็ตามความซื่อ	เป็นเกียรติที่ซึ่งอาณาประชาราชน
และทั้งรัฐบาลไทยยอมให้ส่วน	รับเกียรตินี้ตามสมควรแก่คุณน
เพราะต่างสนับสนุนเราเข้าถึงวัด	กันทุกคนเข้มแข็งเป็นแรงใจ ⁶²

4. การให้ความสุข ได้แก่การให้ความปลอดภัย ช่วยเหลือแบ่งเบาความทุกข์ ปลดหนี้สินให้ ตัวอย่างเช่น

พระนามตายโศกหง้า	เหลือสุข
มาครยกไทรภพญา	ว่าได้

⁶¹ นายสวน, โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469), หน้า 12.

⁶² เกื้อ นคร, เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระราชาประวัติและพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 333.

พระมาบั้นเทาทุกข
ทุกเทศทุกท้าวไท

ทุกสิ่ง เสาะย่อยแยะ
น้อยบ่นเือง 63

พระมหากษัตริย์ที่ผู้แต่งวรรณกรรมยกพระเกียรติกล่าวถึงทรงมีราชธรรมชื่อ "ทาน" อย่างกว้างขวาง พระองค์พระราชทานปัจจัยสี่ ธรรมะสอนใจ รวมทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น ความสุข สรรเสริญ และเกียรติยศ ทานนั้นบ้างเป็นพระราชทานเคราะห์ บ้างเป็นพระราชกุศลคามโยกาสและแก่บุคคลที่ทรงเห็นควร

2. คีต คือความประพฤติงาม ทางพุทธศาสนาถือการรักษากายและวาจา ให้เรียบร้อย ปราศจากความชั่ว ทั้งนี้อาจรวมการควบคุมจิตใจให้ตั้งอยู่ในความดีด้วยเพราะใจเป็นเครื่องนำกายและวาจา คีตอันเป็นพื้นฐานสำหรับคนทั่วไปในการ ปฏิบัติตนให้เป็นคนดีได้แก่ศีลห้าหรือเรียกว่าเบญจศีลซึ่งควรปฏิบัติอยู่เสมอเพื่อให้ชีวิตมีความสุข ได้แก่เว้นจากทำลายชีวิต เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เขามิได้ให้ เว้นจากประพฤติผิดในกาม เว้นจากพูดเท็จ และเว้นจากของเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ผู้เป็นหัวหน้ากลุ่มชนต้องมีศีลห้าจึงเป็นปกติสำหรับชนก็ เป็นตัวอย่างแก่ผู้น้อยในสังคมนั้นด้วย วรรณกรรมยกพระเกียรติอ้างเสมอว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีสิ่งและพระราชเวรียวาทิรที่งามเสมอ เช่น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

หนึ่งนักโทษไปรทปล่อยทั้งน้อยใหญ่ ที่โทษใหม่ภัยถึงทัตเทศ
ถึงทไวไม่ฆ่าทวยปรานี ไว้เพียงที่จำองไม้ทองค้าย แล้วไปรท
สัตว์จับทวิบาท สังกะปรกทวิหมคทั้งกฏหมาย ห้ามคำเนื้อ
เปือปลาชิววาย ให้อททลายค่าน้ำนั้นต่ำลง เปิดกกระมังซัง
รวทวิปลาเราะ ทรงสงเคราะห์ห้ามสิ้นทุกสิ่งประสงค์ ปุง
เนื้อป่าปลาชั้นไคยีนยง ชีพคงชันษาเพราะบารมี 64

63 สิลิทยานพ่าย, หน้า 2.

64 นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 2.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงรักษาศักดิ์ศรี	ทรงหทัย
โชแค่ครัสเปรยไป	เท่านั้น
คันตักปรักษาใน	อะภีรัฐ สะภาท่าน
หวังทะบุดคนทุกชั้น	ชั้นทวยนสวดยมรม ๐5

คือเป็นเครื่องประกันราชธรรมข้อที่ ๑ ว่าการให้ของพระมหากษัตริย์นั้นผูกของความ
ท่านองคสองขรรคม เป็นการให้ทวยจิกใจนวิสุทธิ ผู้ตระแวงว่าพระมหากษัตริย์จะทรงบำเพ็ญ
ทานไทยมีสิ่งอื่นแอบแฝง เมื่อคำนึงถึงราชธรรมข้อนี้แล้วจะสิ้นสงสัย

๓. ปรีชาตะ การเสียสละ หมายถึงการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม พุทธ
ศาสนาให้หลักเกณฑ์การสละไว้ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า พิงสละทริพยเพื่อรักษาอวิยะ
พิงสละอวิยะเพื่อรักษาชีวิต พิงสละทุกอย่างเพื่อรักษาขรรคม⁶⁶ จักหาของสิ่งที่สละ
ไว้โดยสำคัญ พระมหากษัตริย์ต้องทรงสละทุกอย่างเพื่อชาติและราษฎร ไม่ว่าจะเป็น
พระราชทรัพย์ ความสุขส่วนพระองค์หรือพระชนมชีพ ทั้งนี้เป็นไปโดยคสองขรรคม ทวยอย่าง
ราชธรรมข้อนี้ในองค์พระมหากษัตริย์เช่น

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ทำวิโทตุไค	คองหวัง
เอาทริพยเสียเอาขรรคม	ทานไว้

⁶⁵ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, โคลงสี่สุภาพท้าววิพระบรมราชาภิเษกเสด็จนิวัติ
ราชมหาจักรีวงศ์, หน้า 22.

⁶⁶ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "มหาสุกโสมชาตก," พระสุกและอรรถกถาแปล
(กรุงเทพมหานคร: เณรมหาวิทยาลัยพิมพ์, 2525), เล่มที่ 4 ภาคที่ 1: 634.

ส่วนบริจาคนั่ง

ปากสาสน์ นานา

เพียรเพิ่มโพธิญาณให้

รุ่งเรือง 67

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ให้อาวุธร้อนในพระทัยเทวชน ไปทั่วเขตต์ไพรฟ้าสุชาสถาน จะยก
อวยากจากจนทนมรมาน ให้แก่ศกักรรทหน้าปิตท้านบ ให้คงราชพิธี
พระสุสาคร ทั้งอังกาทวิคตสงทั้งบวงจบ นิมนต์ลวทพุทธมณเฑียร
ครษ ฝนสงบน้อยไปมิไครมี สู้ลำบากยากแค้นของคหรงที่หนึ่ง เสด็จ
ยังพระอาวาสพิชัยศรี สุกมทวยทวยมทวยราชเทวี พระสังคีติกถาณานา
นุกรม 68

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช

และเพียงชั่วครู่เดียวเจียวพระ
เสียงสนามบรรยายเป็นรายงาน
เกิดปะทะกับฝ่ายเราเหล่าทหาร
มีท่ารวจบาทเจ็บเหน็บกาย
ไทยให้ส่งเสด็จไปเคอรัมารับ
หยุดเสวยเสวยหอมทงคองคัพระภู-
จึงรับสั่งกับนักปิ่นประจำ
"นำเครื่องบินชั้นเดียวกัน" มีบัญชา

พระบาทสมเด็จพระกระษัตรา
ว่า "พวกขู่ก่อการร้ายท้าน
และท้าววงทรวงการสู้เต็มที
จงเร็วไวช่วยเหลือทวยเมือ
เมื่อพระองคทรวงสทกับไมนิ่งอยู่
ชร จะสู้เสด็จรับนำกลับมา
เสด็จไปเคอรัมารับ
"ฉันจะไปช่วยอย่าให้ช้า" 69

67 พระยาครัง, โคลงกั้นเนติมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 163.

68 นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 3.

69 เกื้อ นคร, เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระราชนารีและพระราชมารดาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 399.

ปริจาคะเป็นธรรมที่ใกล้เคียงกับทาน แต่ทางพุทธศาสนาแยกปฏิบัติเป็น 2 อย่าง ทานมุ่งให้เพื่อคนคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ส่วนปริจาคะเป็นการเสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่จำเพาะว่าใครจะได้ประโยชน์นั้น ที่เป็นพระราชประสงค์ในพระมหากษัตริย์คือเพื่อราษฎรทั่วไปไม่เลือกหน้า

4. อารยวะ ความทรง ทรงท้อตนท้วยกันเรียกว่าช้อยทรง ทรงท้อคุณธรรม เรียกว่าเที่ยงทรง พระมหากษัตริย์มีพระคุณสมบัติทั้ง 2 ข้อ และทรงตั้งอยู่ในสุจริตทั้ง ไทรทวารคือ กายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต อ่างในวรรคกรรมยอพระเกียรติดังนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่รับที่แจ้งทุก	เคียงกัน
ไปลคบิดง่าฉัน	เงื่อนเร้น
ปองโปรทแต่สัคยธรรม	ทางอ้อ ทรงนา
ทรงเกลียดทุจริตเม้น	หมกเขื่อนว่ายวน ⁷⁰

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ชรมเนียมไหนใครคิจะมีบ้าง	โดยเยียงอย่างนิทชอบได้สอสรวน
ที่ยุคคิธรรมอันลุดมเห็นสมควร	ได้ประมวงมาประคอบให้ชอบกล ⁷¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

น้ำพระทัยรักษาติสะอาคเอี่ยม	เป็นยอดเอี่ยมยิ่งยงพระทรงสร
พระนสูกใจให้ไทยรักศักดิ์นคร	เมืองอมรอำมฤคเรืองฤทธิ์
มีหมายมุ่งพระองค์ให้ทรงเกษ	ท้วยพระเจกณ์จ่านงให้ไทยสุขศรี

⁷⁰ พระยาศรีสุนทรโวหาร, ลิลิตเนลิสมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยเชชม, 2472), หน้า 14.

⁷¹ "กลอนสุภาพสรรเสริญพระเกียรติ," คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 101.

มีหมาย เช่น ชูประชาภักดี แต่ทรงพิสัทธิพลเพื่อคนไทย
 ธิ บำเพ็ญทุกสิ่งจริงพระจิตต์ แม้เพียงนิทมิทรงพรันฎาวันไหว
 หวังเพียง นรรักษาตัวอย่างกาจไกร มิทำให้โลกหยามนามพสุชา ⁷²

พระมหากษัตริย์ที่ค้ำทรงมีความทรงทุกท่าน คือทรงท้อพระราชากรณีย์ พระวาจา
 ทรงท้อประชาชนและความดี

5. มัททวะ ความอ่อนโยน หมายถึงความดูอาพเรียบร้อย ปราศจากความ
 แข็งกระด้าง พระมหากษัตริย์ที่ทรงรับการยกย่องไว้ในระดับสูงแก่พระองค์ไม่ทรงไร้
 พระราชอำนาจในทางรุนแรง วรรณกรรมของพระเกียรติพระบุเสมอว่าพระมหากษัตริย์ทรง
 ถือประชาชนเป็นเสมือนบุตร ทรงสั่งสอนด้วยพระเมตตา มัททวะนี้เกิดขึ้นในพระราช
 ทุพภัยก่อนแล้วส่งออกมาที่พระวาจาและพระอาการด้วย

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

พระเทียวบุษยามเสียง	พระชากร
เบนนิกรมารพร	ท้าวส้า
เบนเจ้าและครูสอน	สังโลก
เบนสุขทุกถ้วนหน้า	นิกรทั้งชายหญิง ⁷³

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

นฤบาลบพิตรเฝ้า	ภูวนา ยกแซ
นายสีหนาทกถา	ท่านพร้อม

⁷² ประถมภรณ์ เมนะสุต, "กสอนเนสิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
 เกดเจ้าอยู่หัว," นทธีรราชเจ้าราชสกุติ, หน้า 103.

⁷³ นายสวน, โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 15.

ไฟเพราะหว่านสุภา	มิทสู กัณนา
เสนอมมีช่อของ	ขุนแทนคำไซ 74

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงแผ่พระศุภพระคุณ	นฤให้กำเคาทาส
ทรงหัวพระราชวิญญาณ	คุณเนกสุสจทร
คือจอมขเนนทรชโน	ทมิชนกชนาการ
โอบเอื้ออำนรุงนทรระอร	ศุขอารียากการ 75

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ในวันพระเสด็จท้าว	แทนคุณ
คุณยาชราคน	หนึ่งไท
นั่งคอยรับเสด็จจน	มิวเหี่ยวแห้งชา
อาบรอยกัวไสร์	ลูกสานเผ่าทรงศรี
ภูมิมาสู่แล้ว	หญิงชรา รันแด
ยกทอกกัวโรยพา	จรทเผา
ทรงภพขบเคียรมา	รับมอบ กุมุทเนอ
ยดภาพชานชิงเร้า	คุระกันคินเหลื่อ 76

6. ทบะ การเผาถืเตสคัมพหา หรือการขจัทคนชั้วและความชั้วให้หมคไป พระมหากษัตริย์ทรงบ้ำเพ็ญทบะไค้สองทาง ทางหนึ่งคือขจัทคนชั้วไค้แกทำให้คนชั้วเกรงกลัวเด็ก

74 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า 118.

75 หลวงบรมภิกษุ, "รัชมิ่งสถาปนิคค้ำฉนิต." สมุดปรัง ฉ่ม 2, หน้า 3.

76 สุนทร บลชีวิน, เขียนศิระเพราะพระมหินา, หน้า 18.

ทำชั่วหรือปรามคนทำผิด อีกทางหนึ่งคือขจัดความชั่วในพระองค์เอง โดยนารชจักกิตเสส เสด็จ
ออกทรงพระผนวช และขณะทรงครองเพศฆราวาสก็ทรงอุโบสถศีลเป็นการสำรวมพระราช
หฤทัย ทวี้อย่างทบะในองค์พระมหากษัตริย์เช่น

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

แสดงปางแสดงศัพทเกิด	บุญบุญ บารุณา
เอาอาศน์ไอสรียเสีย	จรกตตาย
แสดงปางเมือกพระทรง	พระผนวช นันนนา
งามเงื่อนสรร เพชฌฌาย	แผ่นดินเกษม ⁷⁷

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ปางสว่างทญเรศร้าย	ร.แวงมืด
พุทธบุตร ตะพุทธกิจ	กอดแกงว
หุสิตหุจวิทอิจ	นารราช
เสด็จปรามสัทวบาไปแผ้ว	ฟอกสิ้นศาสนา ⁷⁸

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงซึ่งพระปรกคือโอบสด	เอากำหนดเป็นแน่ในแซไซ	ตาม
ประทีปินทำสารวัณไทย	เงินสมรัยโทษเมนาว่าวันพระ	⁷⁹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ราชาธิราชไท	ปรมิินทร์	แต่เออย
สละราชธานีทร	สืบสร้าง	

77 สิลิกยวนพ่าย, หน้า 21.

78 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 11.

79 คุ้มคุ้ม, เพลงยาวเนนิมพระเกียรติ, หน้า 25.

ทรงบรรพชาศีล
หวังกุศลที่อ้าง

ภิกษุ สงฆนา
ออกเื่อเอาผล 80

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

สละราชสมบัติเจ้า	เสวยบุญ
ปฏิบัติเนกขัมมา-	รมิกลา
ชาแก่พระพุทธรูป	พิเศษ กษัตริย์เอย
ทองอกแผ่นสำหสา	ยากหา 81

พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญคุณะหลายทาง เป็นการขจัดสิ่งชั่วและสร้างคุณดี
ในพระองค์เป็นตัวอย่างแก่ประชาชน ทำให้เกิดความรักในสังคมด้วย

7. อักโกชะ ความไม่โกรธ แม้จะมีบุคคลหรือเหตุการณ์ทำให้ขุ่นเคืองเนื่อง
พระคุณบาท พระมหากษัตริย์ก็ทรงทำเนนการอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่พระอารมณ์ ความ
ไม่โกรธนี้ก่อเนื่องกับการพระราชทานอภัย ไม่ทรงอาฆาต ธรรมะข้อนี้เป็นสิ่งที่ทำได้ยาก
เพราะต้องฝึกใจไม่ให้โกรธ ไม่ใช่โกรธแล้วค่อยคิดว่าจะไม่ควรโกรธ ทั้งนี้จึงเรียกว่ามี
"อักโกชะ" วรรณกรรมของพระเถียรก็สะท้อนให้เห็นธรรมะข้อนี้ในองค์พระมหากษัตริย์
หลายพระองค์ด้วยกัน เช่นในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยาทามีเอาใจออกห่าง
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปราบได้และพระราชทานอภัยโทษให้

จึงยกอพยพเจ้า	ศานี
พญาแขกเกรงบารมี	สงไห

80 พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร, คำกลอนสรรเสริญพระเกียรติ, หน้า 79.

81 สมโรจน์ สวัสดิโกศล ณ อยุธยา, เนติกรรมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาภูมิพล, หน้า 32.

มถวายกับบุตรี มาดยมีง เมืองนา
พระประธานอภัยให้ กลับเสียงเงินเงิน 82

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระองค์ทรงเสด็จไว้เพียงบุตร เป็นสุขสุดสมมกิตติฐาน ถึงพลัง
นิทปสิตโปรดโทษประธาน เหตุด้วยการสุจริตของบิดา 83

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม่ผิดครึ่งหนึ่งไต่	โปรดปราน
สองคาบยังประธาน	โทษไว้
ยั้งหลายกับสามาญ	สามสี่ คาบเฮย
จึงพระสงฆ์ให้	หมายแล้วคืนคอง 84

พระมหากษัตริย์มีพระราชภารกิจมากและมีข้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่ไม่น้อย โอกาสที่จะทรงพระทบทพระเทือนก็มีมากด้วย ความไม่โกรธนี้จึงเป็นเครื่องประกันความปลอดภัยแก่ประชาชน และแสดงภาวะอันสูงส่งของพระราชหฤทัยอันเกิดจากการฝึกอบรม

8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ไม่แกล้งทำให้อันอื่นเดือดร้อน ชรามะชื่อนิ่งหมายให้คนเว้นการใช้อำนาจหน้าที่ในทางที่ผิด ไม่กดขี่ผู้น้อยให้เดือดร้อนเพื่อความสุขหรือความสนุกสนาน ผู้เป็นพระราชาที่ค้องไม่เบียดเบียนผู้อื่นในสองลักษณะคือไม่เบียดเบียนด้วยตนเองและระวางมิให้บริวาร ไปเบียดเบียนผู้อื่นมาเพื่อคนท่วย พระมหากษัตริย์ทรง

82 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 11.

83 คุณพุ่ม, เพลงยาวเนลิสมพระเกียรติ, หน้า 20.

84 พระองค์เจ้าคัมภางคบุตร, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 51.

บำเพ็ญราชธรรมชั้นโทยสมบุรณ ทั่วอย่างเช่น

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ถึงทุกพวกหมู่สมพัศกร เก็บอากรขุนซื้อไม้ย่องใส ทั้งคานา
คาน้ำเหล็สดำไป โปรตมีโหดเมืองเค็องรำคาญ ไทนายระวาง
ทั้งหมทสบถสัน มีให้กินเนอรราชบุรท้อ่างหาญ ให้เก็บแก้พองาม
ตามบูรณ พระโปรทปรานทั่วเขตทประเทศคาม ⁸⁵

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พระทุมพูนุเปเลื่องไปง	โอรสท
ชามชายมารอรรณพ	น่านทวาร
พระไทยโปรทปรารภ	เมครภาพ
ไทป่อยหังนางซ่าง	สุกนอยแนมไป ⁸⁶

การกระทำที่ถือว่าเป็นการ เบียดเบียนอยู่ที่เจตนาของผู้ทำเป็นสำคัญ ถ้าแกล้งให้
เขาเดือดร้อนเพื่อประโยชน์สุขของคนจักเป็นการ เบียดเบียน การที่พระมหากษัตริย์ทรงทำ
สงครามไม่ถือเป็นการ เบียดเบียนผู้อื่นเพราะ เป็นการ ป้องกันประเทศให้ปลอดภัยและมีความ
มั่นคงซึ่งเป็นหน้าที่ของหัวหน้ากลุ่มชน นอกจากไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยกันแล้วพระมหากษัตริย์
ไม่ทรงเบียดเบียนสัตว์ด้วย

9. ขันติ ความอดทน ได้แก่การ ยั้งทนไม่ทำสิ่งไม่เป็นที่ชอบและทนเผชิญกับสิ่งที่
ไม่ชอบเพื่อยึดมั่นความดี เหตุที่ควรอดทนมีสองอย่างคืออดทนต่อความยากลำบาก อดทนต่อ
ทุกข์เวทนา อดทนต่อความเจ็บใจ และอดทนต่ออำนาจกิเลส ทั่วอย่างในวรรณกรรมของพระ

⁸⁵ นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว,
หน้า 5-6.

⁸⁶ พระศรีมโหสถ, โคลงเสนิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 64.

เกียรติ เช่นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรป ทรงออกนอก
ความยากลำบากเพื่อประโยชน์ของบ้านเมือง

สละพระราชูปโภค พิโยทระยอกปิยามมณี ละบรมสุขทุก
ประการ ทรมานพระกายกรำกราก ทนทุกข์ยากอันเบญ
เสวยความคับแค้นซากซัด ในทิวาสถกัณการ ฝ่าภัยพวงหน
คเนนิก ข้ามทะเลลึกเหลือหยิ่ง ฝ่าจากเงื้อมมือไกล ⁸⁷

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเสด็จพระราชดำเนินยังประเทศ
ออสเตรเลีย มีเหตุการณ์ที่ทำให้ทรงออกนอกความเจ็บพระราชหฤทัย

ครั้งออสเตรเลียเมลเบิร์น	ทูลเชิญรับปริญญาโท
ครูบาอาจารย์บานใจ	ภูวนายเสด็จวันงาน
มีหมูนีสกนิกเพศ	อวกเทฆพาสานานาน
ไมเคารพนบญูบาส	โห้ฮานางานทานที
คราชนพระรราชคำรัส	ถอนครัสค่านีมมาที
"ปัญญาชน" นอกเวท	แล้วมีพระรราชวาจา
"ขอขอบน้ำใจเจาบาน	ยอนหวานสุภาพหนักหนา
ทอนรับแขกเมืองหมา	อบขุนสุรายังนิก
แล้วทรงเส้าไว้ไทยน	เสรีเอกราชประจักษ์
แปครอยมีพรอมพรัก	สมศักดิ์ภาษาของไทย
อันออสเตรเลียยุคนั้น	ยังไม่รู้ถิ่นอยู่ไหน
ไทยชนไม่จนน้ำใจ	พึงใครแล้วไซ้ปัญญา
ไซ้เหตุไซ้ผลคนคิก	หาขอบนิทก่อนก็ทวา
หาไปโรพิจารพา	จะพาพาสาทหาเสียที
คนสังปรบหนักถักนาน	โงษชานชนชมทรงศรี

87 กรมหลวงพิชิตปรีชากร, "ร่ายกั้นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุล
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," คำกตอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 134.

หม่อมราชวงศ์พวงนอกทองนี้	ท่านวิกรมวิเยียมแพ
ครูบาอาจารย์ของเขา	เห็ยเส้วว่าอายอับยิบแย
ส่วนขมนตุณาดปราชญ์แท้	ไ้ช้ธรรมะแก้อธรรม
"พระราชาธิบดีสมเด็จเจ้า"	อ่านเส้วจิตรองศรีทนิทศา
จอมไทยใช้ขันคิน่า	เนกพุทธเจ้าชำนะมาร 88

จุดมุ่งหมายราชธรรมข้อนี้คือให้ผู้นำเป็นคนเข้มแข็ง มีกำลังใจในการปกครอง
หมู่คน พระมหากษัตริย์ที่ทรงเข้มแข็งจะชนะใจประชาชน ทำให้ประชาชนศรัทธา

๑๐. อวิโรธนะ ความไม่ผิด หมายถึงว่าผู้นำต้องไม่ประพฤติดีกในเรื่อไร ๆ
ไม่ว่าจะเป็นมารยาท จารีตประเพณี วิชณธรรม ศีลธรรม กฎหมาย ฯลฯ ความมี
อำนาจเหนือคนอื่นเป็นสิ่งยั่วใจให้ทำผิดได้ง่ายเพราะไม่มีใครกล้าหาญหรือเอาโทษ
ธรรมอันนี้จึงควบคุมไม่ให้กระทำผิด ตัวอย่างในวรรณกรรมของพระเกียรติคือ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

กัจจัตสรพโศกลัน	เสี้ยโกด
ทุกซ์โชรอันกรายนาย	ห่อนโกด
การ โสทวิธิไลย	ศาสทร ขอบ
คามกษัตร์สืบไว้	ก่อนคง 89

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ไ้ตามถึงทุกซ์ถ้อย	หวยจน
ค่างสนองเสนอกต	แกทาว

88 สมโรจน์ สวัสดิ์คิง ๗ อยุธยา, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 54-55.

89 พระยากรัง, โคลงต้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 57.

พระคัคคคคคคค โดยเยียง บุคคคค
 เยนอุระอุระ ราษฏรร้อนหอนมี 90

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทั้งแต่พระเสด็จเถลิงถวัลย์ ประมาณกาลอัน
 คับขันสามสิบเศษปี
 เสด็จรสถิตในราชจารี ชัคคิยประเวณี
 บเปลี่ยนแปลงแปรปรวน 91

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 จึงองค์ราชเจ้า จอมไทย
 ทรงพินิจเหตุใน ยานนั้น
 ประจักษ์เหตุซึ่งชัย เห็นผิด ชรรรมแล
 ควรร่วมชาวโลกกัน กอบกู้ชรรรม
 คาริโดยถูกต้อง ทรงทาง
 ไทยมีอาจเป็นกลาง อยู่ได้
 เหตุการณ์บังบอกกลาง การรบ อยู่แล
 ควรร่วมพันธมิตรไซ้ เลิกสู้สงคราม 92

ชรรรมข้อนี้เป็นข้อรวบยอด ก่ากับราชชรรรมข้ออื่น ๆ ให้อยู่ในขอบเขตที่ควร
 พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระองค์อยู่ในราชชรรรมข้อนี้อย่างเคร่งครัด ทำให้พระองค์ทรง
 เป็นแบบอย่างและทรงเป็นที่เคารพของประชาชน

90 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระบรมนาถดิลกโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า 54.

91 หม่อมเจ้าเพิ่ม, ค่างลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 151.

92 วิธันว ศรีเมือง, "ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัว," มหาธีรราชเจ้าราชสุคติ, หน้า 19.

2.2 จักรพรรดิวัตร จักรพรรดิวัตร แปลว่าความประพฤติของพระจักรพรรดิ คือสิ่งที่พระจักรพรรดิพึงยึดถือปฏิบัติโดยสม่ำเสมอ ผู้ได้ชื่อว่าเป็นพระจักรพรรดินั้นทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นกษัตริย์ที่มีบุญญาธิการ ไตรภูมิภคกล่าวถึงพระจักรพรรดิว่า

... มีศักรัตนียศบริวาร เป็นอเนกอนันต์ได้ ได้ปราบทั่วทั้งจักรวาฬแล แม่น่าน วากล่าวดยศคำสั่งโคกคีแล บังคับบัญชาสิ่งโคกคี เทียรยอมชอบด้วยทรงธรรม ทุกประการแล ท่านนั้นเป็นพระอุทธรพระนามชื่อว่าพระอุทธรจักรวรรดิราช พระอุทธรมีบุญตั้งนั้น ใจ ๓ มักใครฟังธรรมเทศนานักหนา ๓ ย่อมฟังธรรมเทศนา แลสำนักนิสมณพราหมณาจารย์ แลนักปราชญ์ผู้ธรรม แลพระอุทธรนั้นทรงบัญญัติทุก วารมีโคชาคในวันอุโบสถศีลได้ ย่อมทรงอุทธรศีลทุกวันอุโบสถมีโคชาค ในวัน ฟังบุญได้ ครั้นเมื่อเช้า ๓ ย่อมให้แด่ชนทวีปสรรพเหตุอันอนันต์ แล้ว ๓ ให้ ชนเอามากองไว้ที่หน้าพระลานชัย แล้ว ๓ แจกให้เป็นทานแก่คนอันเที่ยวมาขอ . . . พระอุทธรนั้น ๓ ราฟังถึงทานอัน ๓ ให้นั้น แลราฟังถึงศีลอัน ๓ รักษาอยู่นั้น แล ๓ ราฟังถึงธรรมอัน ๓ ทรงไว้้นั้น ๓ ก็เมตตาภาวนาแล กล้วยอ่านาบุญ สมภาร ๓ นั้น ๓ จึงได้ปราบทั่วทั้งจักรวาฬตั้งนั้นแล ⁹³

คุณสมบัติของพระจักรพรรดิเป็นคุณสมบัติทางพระพุทธศาสนา จักรวัตรที่สุภรกล่าวไว้
4 ประการ อรรถกถาแยกเป็น 10 ประการดังนี้

1. สงเคราะห์คนในพระราชฐานและเหล่าทหาร
2. สงเคราะห์กษัตริย์ผู้เป็นเมืองขึ้น
3. สงเคราะห์กษัตริย์และข้าราชการที่ตามเสด็จ
4. สงเคราะห์พราหมณ์และคหบดี
5. สงเคราะห์ชาวชนบทคือราษฎรทั้งหลาย

⁹³ พญาสิทธิไทย, ไตรภูมิภค ฉบับตรวจสอบชำระใหม่ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานสตากินแบ่งรัฐบาล, 2525), หน้า 49.

6. สงเคราะห์สมณพราหมณ์ทั้งปวง
7. สงเคราะห์ผู้สูงเนื้อและนกกทั้งปวง
8. สงเคราะห์โดยห้ามบรามการกระทำที่ไม่เป็นธรรม
9. สงเคราะห์คนโรหิทรพย์ด้วยการพระราชทานทรัพย์สินความควร
10. เสด็จเข้าไปหาสมณพราหมณ์และถามปัญหา

แต่ถ้าแยกคหบดีและนกกออกต่างหากจะเป็น 12 ประการ⁹⁴ และบางข้อต่างกับที่ปรากฏในวรรณกรรมของพระเกียรติ

จักรพรรดิวัตร 12 ประการปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของพระเกียรติ ถือว่าเป็นธรรมะสำคัญสำหรับพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงบรรยายถึงและจักรพรรดิวัตร ไว้อย่างละเอียด แสดงพระคุณสมบัติในสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า

1 อนโณชนสูมี	พลกายสูมี
อุดมณบริวัณหัง	หญิงชาย
ทั่วทุกนางทุกนาย	ไผ่เฒ่า
ทรงชจักลุมิ์ทวันตราย	บ่าราคา ทุกชนา
ใจใส่ไปคำเจ้า	ชั้นหน้าอาโถม ฯ
2 ชคฺติเยสุ	
บรโรสมเลียงโลกยควย	การอุ
ในชิตยทุกขุน	เขตรคาว
อ่านวยรทินวิบุลย	นาเนก แงเฮย
มีอาทิวราชไทยหา	เหงเพียงสมนรร ฯ
3 อุนฺนุเตสุ	
เนองนันทนราชปญ	เฝ้าพงษ
โดยเสด็จคำเนอรคง	คู่ไท
พระเออพระอวยมง	คลยิว ยานแร
กรุงครถคชพาทนไท	ทอนเวนเบนเฉลอม ฯ

⁹⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, "สมังควลิลาสินี," พระสูตรและอรรถกถาแปล, เล่มที่ 3 ภาคที่ 1: 133.

4. พราหมณ์คหบดีเกตุ

เนคคณคฤงษ์พพรอม	พราหมณ์เมือง
พัศกรโภจนโศภิตกฤทททอง	กอบถวน
นายกเขานูนบอง	ประโยชน์ครบ ครันเรย
สมสังสารคณ	เครื่องใช้ใบเหลื่อ ฯ

5. เนคคณคหบดีเกตุ

ฉจงเจือแจจแจกทั้ง	ชนบท สันนา
ในนอกนิคมคามหมค	ชอมัน
ภโยพระยศศค	ทศรม ร้อนฤา
เยนเนกพรหมนักรชั้น	เชอคพาลุนาย ฯ

6. สมมพราหมณ์เกตุ

ทวยหงายลอยบาบาราง	ร่างับ ราวฤา
บริสุทธีลลีสรับ	สฤษศิริง
ลมมะหนิงนามันับ	นามหนิง พราหมณ์นา
นฤนารถอาจอวยทั้ง	สิงถวนบริขาร ฯ

7. มิคคฤงษ์

อโภยทานท่านแต่งทั้ง	คยสุรพร สัตวเอย
มวุมุคคปธิพรค	แมกวาง
อญาเรอมอญารวัน	ทำโทษ มินแร
หามบโหโครมล้าง	ง่วงพันชนมโกษย ฯ

8. อธมมการบฎิกเชโป

ทไทยอนุเคราะห์ถวน	ทามู
บาศสร่างสร้างบุญชู	เชทรทาว
เบตจาพิธโพ	โรยเรอศ ลงฤา
เพราะเพื่อพระอำนาจนำ	หน่วงโนมเนกศอ ฯ

9. อธนานิ ธนูปทานิ

ธนโคใจขุนชั้น	ธนแคลน
ทรงจ่ายรายทรัพย์แสน	สิงโท
อวารหอนทวงแทน	หายิ่ง ยากแร
ชุบด้วยทวยธเรศโร	เลื่อมรอนรอนเชฎ ฯ

10 สมมพรหมเม อุปสงกมิตฺวา อนุหาปฺจณฺ์
 ปวงเป็นบาทพรทพร้อม พรหมจรรย
 มานะมลละสบสรพ สิ่งเกา
 เสกจสุสีกษาธรรม ถามโทษ คุมแธ
 เสจรทาบบาปบุญเคา ซอกซอกงงซา ฯ

11 อธมมวราคสุส ปทาน
 ภูวนายกนารถเกลา กระษัตริย์
 ซจคจากอธมมวราคิ เกลียคไกล
 ทูจวิทราคฤคิ โดยกล่าว ไวนา
 หัวอัครมนิยถานไท ธิราชวางหางชวน ฯ

12 วิสมโลกสุส ปทาน
 ไปคลมหิจฉภาพเออ เอาสาร ทรัพย์เฮย
 แห่งบ้ให้เหตุพาล โอบอ้าง
 โดยกิจกอบพดการ ปองประโยชน์ หนา
 นามวิสมโลกมล้าง เ่งเห็นนามิ ฯ
 พิธทวาทศพร้อง พรพณา น้ฎา
 จักรพรวิวิตรจรรยา ซือ
 เรืองรุ่งราชกฤษฎา ธิการเกียรติ เกรอกแธ
 เจรอญสวัสติชิติเยศกิ กอสร้างสิมแสวง ฯ 95

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพระนิพนธ์จักรพรรดิวิตร
 แสดงพระคุณสมบัติในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

1 อนฺโตชนสูมิ พลกายสูมิ
 ราชะทานโอวาทให้ เติมกุศล
 อวยจาก, อวยยศ, ประคล เกษปอง-
 กะยุม้ทัว, แคน้ค้พระหล ะเสวก กิติ
 ไปทวงหาเลี้ยงท้อง ทัวยัวครัวเรือน

95 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย,
 หน้า 158-163.

2 ชุกติเยสุ

ไปเดือนใดเกี่ยวราก
ทอชัตติยาธิบัติ
อวยมัทคะกัมพทวี
เป็นราชาบรมเสนาาว

ะไมศุรี
กางขาว
อุษิมิคุรี สมานทาน
เล่นหน้าใจสนอง

3 อัญญาเทสุ

มองชัตติยะชาติชั้น
ถนอมมะโนชโพรคเมกศา
อวยอิตวะริยะยศ,พา
สมานมิตร สมชัคเชอ

วงศา สนิธเออย
คองเออ
หะนะ, โภค มะคังแก
ชั้นพร อมระ ะนอมสวณ

4 พุราหมคตหตทิเกสุ

ควรรนุกุลนายค.หาสนทัง
เครื่อง เกษตร เครื่องพร ทหา
ยวนนิยมชั้นชมสวา
ฐาติมิตร สาธุชียถ่าง

พราหมะเอา
นวยบ่าง
มีถักจับ ถือเออย
หงะรุค.มถัก

5 เนคมชานปะเทสุ

บ้ำเพ็ญอะนุเคราะห์น
ชนะบทธคเครื่องหา
ไซเพรือเมื่อเพลลา
เสมือนฝึกสำนักเพียง

บุงระธา นิกรเพ็ญ
โภชนเลี้ยง
เชื้อชัค แคลงา
พอความแทนนิยม

6 สมพราหมเณสุ

สมสักการ สมณะทั้ง
โดยหวานบริวารชค
เจริญธรรมะปะฏิบัติบถ
เป็นราชาฤคละเนอ

พราหมะพรค
ช่วยเกอ
นุราณูศาสน์ สนองเออย
เนองห่านาบุ

7 มิคปฤชิส

อวยคุมแก้สตัวเออน
มุก, วิหค, มัจฉะเคียรระฉาน
ห้ามกระเหียนเบียดเบียนฉลา
สมราชาการ.นุอาจ

อะภิชะทาน ถึงเทญ
อวยบ่าง
ศูนยพิช พันธภา
โอบบองฉองฉวิน

8 อธมมการบฏิกเชโป

ห้ามกันอธรรมิกเลี้ยง
เวียฤคละสุจริค

เวียค
ร่าสร้าง

ย่ำบาททุกหมายคึก
เพื่อบั่นคนพาลสล้าง

แต่ชอบ ถวายแสร
แห่งงั้นคนคึก

9 อธนานัน รัตนานุปัตทานัน

ใครที่ยากแค้นขัด
เงี้ยวพิพแข็งเบิ่งบูช
สมสุดโปรคอุคหนุน
เทียบระเนนบกไพร่า

สนทน
บากหนา
อะนุเคราะห์ ย่างเต็ม
เฒ่างทางถนอม

10 สมมพรหมเม อุปสงกมิตวา ปะทพุพจน์

ยอมพระหะทะเยศสราน
สังสรคณักพรคณำ
เสวะนะสมณะบ้ำ
วาทะ, ประวิภาทกลำ

สพนธรรม เสงี่ยมเต็ม
แห่งสา
เท็งพบ พรหมเมธา
กลาวทอนเคือนถวาย

11 อธมมราคสุส ปทานัน

ไปว้ายไวรคิห้าม
ในอิคะมะนิยะสถาน
สิงกำหนดักประหัยคยาม
เสียใจเสียเล็กนอย

อะชธรรมสมาน
ถอย
อั้งราค ระเส็งเทญ
เนองเชอเหลอสมาน

12 โลกสุส ปทานัน

ประหทานวิสะมะโลกโร
ห้ามชากออย่าปรารถนา
หอนสมจะนิยมหา
เสมือนพิษอะสะระพิษบาย

เจตะนา นิตยเทญ
ลากราย
เหตุวิบัติ องค์เลย
บอนฉงาแผลเอง

เพลงบุญบรมขนาดเจ้า
เสวยศวรรยาริปัตย
บ้ำเพญจักระวรรคิวิค
นะคุงทศเรื่องอุทธิเฝ้า

จักระพรคติ - รามเอย
ปกเฝ้า
ทวารส บระการแสร
ผากหลานุสามะริย 96

96 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, ลิลิตสุภาพคำรบพระ
บรมราชาภิเษกสถปคมะราชมหาจักรีวงศ์ (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2475), หน้า 207-210.

แม้ผู้แต่งไม่กล่าวว่าเป็นจักรพรรดิวัตร แต่ก็พรรณนาถึงพระราชจริยาวัตรที่เนื่องใน
ธรรมะหมวดนี้ เช่นการทรงช่วยเหลือขุนนางฝ่ายทหาร และพลเรือน กษัตริย์อื่น ๆ ที่มาพึ่งพระ
บารมี พระอาสน์ในอนนท คนยากจน ไปจนกระทั่งถึงสัตว์ต่าง ๆ อิกยังมีพระบรมราชา-
นุเคราะห์แก่สมณชีพราหมณ์ ทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในทางธรรมและห้ามประชาชนมิให้ตกไปใน
ทางที่ชั่ว พระราชจริยาวัตร เหล่านี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในวรรณกรรมของพระเกียรติ ยกตัวอย่าง
ได้ดังนี้

พระคุณบุญเป็ล่องใบส่
ข้ามชายมารอรรมพ
พระไทยโปรดบรารภ
ให้ปล่อยพียงนางข้าง

ไครภพ
น่านกว้าง
เมครภาพ
สูงน้อยแนมไป 97

แขกชวาวร เทศหัง
จีนฝรั่งลันคาถู
สาวมอญยอมถนอมชู
พระกรรฎุเหนือเกล้า

มลายู
คาษเฝ้า
รบบาท พระนา
กล่อมเลี้ยงควรรฐาน 98

เสร็จงานอภิเศกชั้น
ช้ชอบบรบรรคา
บำเหน็จบ้านาฏนา
สบสิ่งเสื่อแพรแพร้ว
ประทานหัวมาคยผู้
เจียมมาศตาคจำหลัก

ทรงปรา รกแฮ
ทแกสว
นาเนก
เพริคณามุศรวย
ใจภักดี
ล่วมล่า

97 พระศรีมโหสถ, โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2524), หน้า 64.

98 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี (พระนคร: โรงพิมพ์ โสภณพิพรรษชนาการ, 246๖), หน้า 8.

ปูนโดยอุคมศักดิ์
กฤชกระบี่คาบคำ

พระยาพระ หลวงนา
ผักหมทองประสาน⁹⁹

พระที่นั่งเฉลิมหล้ามหาปราสาท ก็พระราชศรัทธาเป็นราชี ตั้ง
นักปราชญ์พวกราชบัณฑิต บอกราชพิธีวงศพระสงฆ์ พระราช
ทานเงินเดือนบ้างเดือนยศ ถวายสอนธรรมมหาเถร กระจายหา
หวานควาหังเขาเพ็ด ถวายพระสงฆ์หอกลเรียน ทั้งเกสัชอัฏ
บานสำราญริน ให้แซมชั้นชูจิตคัพนิจเสถียร วันละสามสิบเศษในเทศ
เพียร เขามาเรียนอัครแปลแซสำเนียง บางเรียนมูลเรียนคัมภีร์
อยู่มานาว ตั้งแต่เขาจนบายไม่วายเสียง ที่แมนยาจำไคออกไลเสียง
แล้วชบเสียง เป็นมหาแลบาเรียน¹⁰⁰

หลวงถวายราษฎรชลาภเสลา	มีวเมอบายไหลหลง
ทางเลื่อมศีลธรรมต่ำลง	จึงทรงให้ "เลิกการพนัน"
บอนเบี้ยค่างค่างวางกฎ	เลิกหมกบังคับกวดขัน
"หวย ก ข" ขอสำคัญ	ห้ามกันหมกลิ้นดินไทย
ถวายทรงพิพเนตร เหตุแจ้ง	โทษแห่งพนันยิ่งใหญ่
ก่อโจรกรรมนำภัย	จึงทรงตัดไฟคนลม ¹⁰¹

ทรงธรรมท่านเยี่ยมทวยราษฎร	อนาถพระทัยไคเห็น
ชาวชนบทล่าเค็ญ	ทุกซทนต์เป็นโรคภัย
โรงพยาบาลงานรัฐ	แน่นอัครแลคนไข
เหล่าผู้อยู่นอกเมืองไกล	ยากไร้อนาถชาคยา

⁹⁹ พระชานีโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, หน้า 13.

¹⁰⁰ นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 17-18.

¹⁰¹ ศิวกานท์ ปทุมสูติ, มหาธีรราชเจ้าราชสุคติ, หน้า 61.

บ้านอยู่เขาป่านาไร	จิตใจจำต้องรักษา
ควยสมุนไพรวินนา	เจ้าป่าภูตผีฟุสไป
โคทรงคารวิถิ	บรรเทาเหล่าที่ป่วยไข้
หยุดยาคาฬยี่สิบสี่ไร	ไม่ปล่อยเวรกรรมนำพา
เสด็จเคนดินดินไหนดู	ทรงพาแพทย์ไทยอาสา
ออกช่วยทรวจไขไหยา	พระราชยากไรไกลกรุง 102

จักรพรรดิวัตร เป็นธรรมะสำคัญ กษัตริย์ผู้ทรง เป็นพุทธศาสนิกชนต้องทรงธรรมะ
 หมวดนี้จึงจะได้ชื่อว่าเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ความคิดนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปเมื่อกล่าวถึงพระราชจริยา
 วัตร ความสำคัญของจักรพรรดิวัตร ดังกล่าวทำให้มีผู้นำไปแต่งเป็นคำฉันท์ เรื่องยาวพรรณนา
 ธรรมเนียมปฏิบัติของพระจักรพรรดิ ตอนต้นเรื่องกล่าวว่าแต่งตามจกัถวัคตีสสูตร ปาฎิกวรรคและ
 คำเป็นเรื่องราวพระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นมาตุละ ทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระสาวก
 จำนวนสองหมื่นรูป เรื่องพระราชาทรงพระนามว่าทัฬหะเนมิราชผู้ครองนครมาตุละ มีพระเชษฐา
 นุภาพมากและทรงมีสมบัติของพระจักรพรรดิ 7 สิ่ง วันหนึ่งจักรแก้วเคลื่อนจากที่ พระองค์
 ตกพระทัย มอบราชสมบัติแก่โอรสแล้วเสด็จออกผนวช ต่อมา 7 วันจักรแก้วหายไป พระ
 องค์เสด็จไปอุทยานทรัสถามพระบิดาซึ่งผนวชเป็นฤๅษี พระฤๅษีกล่าวว่าสมบัติจักรพรรดิจะอยู่
 คู่กับพระจักรพรรดิที่บำเพ็ญธรรมเท่านั้น แล้วพรรณนาธรรมซึ่งพระจักรพรรดิควรมี พระทัฬหะ
 เนมิราชทรงนำไปปฏิบัติ จักรแก้วก็คืนมา

จักรพรรดิวัตร 12 ประการในจักรวรรดิวัตรคำฉันท์มีหัวข้อเช่นเดียวกับในอรุณกถา
 พระไตรปิฎกและวรรณกรรมยอพระเกียรติ แต่มีรายละเอียดมากกว่าที่ปรากฏในวรรณกรรม
 ยอพระเกียรติเช่นจักรวรรดิวัตรข้อ 11 กล่าวละเอียดดังนี้

102 สมโรจน์ สวัสดิกุล ๘ อัญญา, เฉลิมพระเกียรติพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 45.

. . . ๐ อัครมระวาระ พึงให้เพียรสละ ในมิจนาคาร หึง
 สิบสองเหล่า พึงสละประหาน อะคะมนิยถาน ที่ไม่ควรถึง
 ๐ หึงอันพงษา ทั้งสองชนา อนุญาตีร่าพึง เพื่ออาวาทะ
 วิวาทะคณิง ให้ไว้แต่หึง กาลเป็นทารกา ๐ ที่สองมีนาม
 หึงทานหวงห้าม สะปริทัตทา ชัตติยราชมนตรี ตั้งเขตรอาชญา
 ผู้โคคบทา ปรับใหม่เขียนตี ๐ ระนะกิตตา หึงทานไถมา
 ควยทริพิตตามมี เลียงเปนภรรยา รักษานารี ไปให้ราศี บุษ
 คบทา ๐ โภคะวาสินี นับเป็นที่สี่ มีโดยสมยา บุษให้ทริพิตไว้
 หมายไคยพา มาเบนภรรยา ควยให้สฤงฆาร ๐ หึงเคารพทา
 ทานกล่าวพรพมา โดยชื่อนงพาด ปะฐะวาสินี ชายหมายสมัคสมาน
 ในหมาบริตาร นุ่งหมกกายา ๐ ที่เคารพท หึงแบกทหายก
 ภาระทุลมา ชายรับทระ ปลงบละภารา งจากหัตถา หมาย
 จะสูสม ๐ ภัคคิกาทิเจ็ค หึงรับจ้างเสร์จ ในเวือนนิยม
 หมายไคยจ้าง ชายคบทสมาคม เบนคูพิมย ร่วมรักษะโสมสร
 ๐ ที่แปดทาศี ของคบทติ รักษาไครบงอร เลียงเปนภรรยา รักษา
 อาหาร บให้ทุกชวอน ร่วมกามบริคา ๐ ฉันทวาสินี นั้นคือลัตริ
 จิตรรักษตามมา อยู่กับบุษ โดยสุทธเจตนา เพื่อเบนภรรคา
 โดยโจนารี ๐ หึงญาทิมอบให้ อยู่กับชายโค ให้เบนสามี
 บุษโคเบนใหญ่ รักษาไครสมติ เมตาทราณี นับเป็นคูครอง
 ๐ อีกหึงชะเลย ะบาทตามเคย อนาคตจ่านอง พามาเลียงไว้
 ทานโคปกปอง รักษาพร้อมบรองคอง เบนภรรยาคน ๐ หนึ่งมพุกกา
 ชายร่วมคบทา แศครุหนึ่งคต ร่วมรศสังวาค มาตแต่ครั้งหล
 หนึ่งนับว่าชน มีคูสูสม ๐ ศรินับสิบสอง นารีที่ชอง ไม่ควร
 สมาคม เบนมิจนาคาร ทานกล่าวนิยม อย่าพิงปรารม ร่วม
 รักษาสมัคสมาน 103

จักรพรรดิวัตร เป็นธรรมะที่กล่าวถึง เสมอในการพรรณนาพระคุณสมบัติของพระ
 มหาจักรีที่ตีตามคติทางพระพุทธศาสนา

103 "จักรวรรดิวัตรคำฉันท์." สมุดไทยขาว เส้นหมึก, เลขที่ 2 คู่ 113
 ชั้น 6/4 มัคที่ 11.

2.3 ราชสังคหวัตถุ ราชสังคหวัตถุแปลว่าหลักการสงเคราะห์ของพระเจ้าแผ่นดิน กษัตริย์หรือผู้ปกครองบ้านเมืองพึงยึดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้ประชาชนเป็นสุขและบ้านเมืองสงบเรียบร้อย ราชธรรมข้อนี้มีรากฐานมาจากพระพุทธวจนะที่พระพุทธเจ้าประทานแก่พรหมแห่งหมู่บ้านกุกกัณฑะ แสดงวิธีแก้ปัญหาการปกครองเมื่อมีโจรผู้ร้ายชุกชุมโดยการสนับสนุนอาชีพของประชาชน ส่งเสริมการกสิกรรม พาณิชยกรรม ส่งเสริมข้าราชการ ให้ทุนประกอบการค้า เชิดชูและให้รางวัลแก่ผู้กระทำดี¹⁰⁴ โดยวิธีเดียวกันผู้ปกครองบ้านเมืองที่ปรารถนาจะป้องกันมิให้เกิดโจรผู้ร้ายขึ้นอย่างมากมายก็ใช้หลักธรรมนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพรรณนาไว้เป็นราชธรรมในพระบาทสมเด็จพะพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ไปเว้นวิธราชทั้ง	ทศธรรม	ถ้วนนา
ปฏิบัติหัวเลบงบูรพ	แบบไว้	
สงเคราะห์เอนกอนันต์	เนืองนาค	ราชา
สังคฤหพิศุไทตั้ง	แต่งสรรพ	
สสุลเมธ		
โคชนจนยากสิ้น	สรรพพิศ	คุณา
แคลนคูโคโคฤชัญญ	หัวไร่	
ธ แจก ธ จายจิก	จวบออก	ผลเฮย
สิบส่วนหนึ่งนั้นไซ้	ใส่ฉาง	
ปฐิสเมธ		
เสนางค์เนืองนอกถวน	ถึงสนม	โนเฮย
ปีหนึ่งสองปางนับ	เนืองครั้ง	
บจงแจกธนะสารสม	ศักคัสถิต	เขานา
คามใหญ่คายน้อยทั้ง	หัวชน	
สมุมาปาลี		
โคหวังวานิชร้าง	แรงทุน	ทรัพย์นา
เสนอสาสนเพื่อประโยชน์	ทานให้	

¹⁰⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 9 (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, 2521), หน้า 175.

ไตรพระรขเพิ่มคุณทวี	ถวายควบ คินเอย
ชুবชวยทวยโรชา	เซตทหลาย
	วาจาเปยย
ไป่หยาบจาบจ้วงประจวบ	ประจูนชาติ ชนพ้อ
มฐรพจนถาประมาณหมาย	หมื่นชา
โดยวิยวชิชุนาค	คเนนพะาะ ภาพเอย
ควรปุปานาอาจ	โอษฐแถลง
	นรคคส์
จตุรงค์สังเคราะห์พรอม	โพบูลย์ หัวฤา
เรื่อนราชฎรอาจแสดงผล	มองพอง
วันเพ็ญพิภพจรูญ	เจริญประจาก โจรเอย
ทวารเปลาลิมปองปล้าง	ปล้างภัย 105

พระราชจริยวัตร ทำให้เห็นราชสังคหวัตถุได้เช่นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการค้า ดังตัวอย่างว่า

หนึ่งขุนหมื่นทั้งหลายทั้งนายไพร่ ไม่เคยได้ทราบภูมิที่คุ้มห้าม
ก็โปรดให้โคตราส่งางาม เทียวค้าขายได้ตามสบายใจ 106

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมราชการ ดังตัวอย่างว่า

จิกขุนนางอย่างคิกวัวร์	ให้ฝึกสอนหัดปรีอหนังสือไทย
พระราชทานเงินเคลื่อนแลเคลื่อนที่	คามแต่มีวิชาอชฉาไสย
แม้ใครคิมิวิชาปัญญาไว	ทั้งพระไทยจะทานูปโปรดชูปเลี้ยง 107

105 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, โคลงฉันเรื่องปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน, หน้า 221-222.

106 นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว, หน้า 6.

107 "กลอนสุภาพสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่
หัว," คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 103.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงส่งเสริมการเกษตรและอาชีพ
ประชาชน ดังตัวอย่างว่า

ทรงสรรพันธุ์พืชไม้	เมืองหนาว
พระราชทานทุกราว	ครบทั้ง
พันธุ์สัตว์สุชนชาว	เขาสก - เขยนา
หยุดเพาะพันธุ์ผืนยัง	เพาะเชือกัญชา
ทรงอุทิศสาคูและสร้าง	สวนไร่นาแล
ท่าแบบชั้นบันได	สะดวกแก่
ผืนดินถิ่นแถวไซล	รายเรียบ มีฤ
สูงต่ำลำบากแก่	เื้อยให้เสมอกัน 108

พระเสด็จท่านุภพัน	ภาคใต้ ก็ตาม
ทรงแนะนำอาชีพเป็น	สิ่งคน
อาชีพหลักทำไป	ยามว่าง มีฤ
วัสดุพื้นบ้านคน	คึกชาย 109

2.4 พรหมวิหาร พรหมวิหาร แปลว่าธรรมเครื่องอยู่ของพรหมหรือธรรม
ประจำผู้มีคุณความดียิ่งใหญ่ มีสี่ประการคือเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา 110
ไตรภูมิภิกถากล่าวถึงพรหมวิหารว่าเป็นฉานหนึ่งใน 3 ฉานของพรหมอันได้แก่อริยวิหาร
ทิพยวิหาร และพรหมวิหาร พรหมทั้งหลายในโสฬสรูปพรหมได้ปฏิบัติบำเพ็ญเป็นนิจ 111

108 สมโรจน์ สวัสดิกุล ๗๒ อยุธยา, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 41.

109 สุภร ผลชีวิน, เย็นศิระเพราะพระบริบาล, หน้า 89.

110 พระราชวรมนี, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 182.

111 พญาลิไทย, ไตรภูมิภิกถา ฉบับตรวจสอบชำระใหม่, หน้า 117.

ทรงศีลบริสุทธิด้วย	จิตุพรหม วิหาร แะ
ทรงพระขันตยารมณ	เลิศแล้ว
ทรงธรรมเนกพระสยม	ภูวนารถ
ทรงพระการุญแหวน	หนังเพียงกรรมา 113

...คุณพระมหากษัตริย์ แลเมตตภาพรหมวิหาร โดยนิจกาท่านเอื้อ
เกอกุลพงศมอองพรอม 114

2.5 กุศลธรรม ในที่นี้ใช้เรียกธรรมต่าง ๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์ ของประชากรและบ้านเมือง พระมหากษัตริย์ต้องมีพระราชหฤทัยน้อมนำในทางบุญกุศล พระองค์มิใช่ทรงเป็นพุทธมามกะเท่านั้นแต่เข้าพระราชหฤทัยถ่องแท้ในหลักพุทธศาสนา

ยวนพ่ายโคลงคั่นพรรณาพระคุณสมบัติทางธรรมในสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า

ไตรศรีไตรเทพเรือง	ไตรรัตน
ไตรโลกยไตรไตรภพ	ท้าวแท้
ไตรไตรปิฎกศรี	ไตรเพท
ไตรท้าวไตรพิชแปล	ปลั่งชาย 115

ผู้แต่งสรรเสริญสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่าเข้าพระราชหฤทัยถ่องแท้ในพระพุทธานุศาสน์ องค์ประกอบพระศาสนาคือพระรัตนตรัย ทรงทราบพระไตรปิฎก ภูมิทั้งสามคือ

113 พระยาไชยวิชิต, ขอมพระเกียรติลามาธิกาส (กรุงเทพมหานคร: บางกระบือการพิมพ์, 2518), หน้า 3.

114 กรมหลวงพิชิตปรีชากร, "รายคั่นสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 140.

115 ลิลิขยวนพ่าย (นครหลวงฯ: องค์การคำของคุรุสภา, 2515), หน้า 5.

กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ

โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีพรรณนาว่า

...พระสทิทธิญาณ	ชยันยอกุ ชนแธ	
ทรงสมาธิปัญญาแลน	แหล่งทงลาเลมอ	116

สติคือความระลึกได้ ปัญญาหรือสัมปัญญะคือความรู้ตัว ทั้ง 2 ประการเป็นธรรมมีอุปการะมาก เป็นหลักในการประกอบกิจทั้งบวงไม่ให้อีกพลาด

โคลงคั่นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพรรณนาว่า

พระองค์อรอาจแท้	ศรัทธา	
วิร้างกุศลเนื่อง	เนื่องล้ำ	117

ศรัทธาคือความเชื่อที่มีเหตุผล เป็นธรรมข้อหนึ่งในอริยทรัพย์ 7 ซึ่งแปลว่าทรัพย์อันประเสริฐ พระมหากษัตริย์ที่ดีต้องทรงพระราชศรัทธาในกุศล

ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพรรณนาว่า

พระหฤทัยไฉ่ว่าค้ำย	ธรรมมี กดาเซย	
โคปราชญ์ไปรคพาที	พรอกพร้อง	
ทุกวันทูลราษฎร์	ตรีลเบื้อ โฉนา	
สวนไสโคบคอง	สอบแททองธรรม	
ไซ่เป็นแต่รอบรู้	ราวความ	
สุตกิจประกอบตาม	สดับนั้น	
ธรรมสดับบเลยสาม	ละวง เลียนา	
ปฏิบัติทุกทุกอัน	เท่ารู้เรียนธรรม	118

116 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 1.

117 พระยาตรีภพ, โคลงคั่นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พระนคร:โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512), หน้า 75.

118 พระยาศรีสุนทรโวหาร, ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระนคร:โรงพิมพ์ไทยเซชม, 2472), หน้า 10.

ผู้แต่งแสดงให้เห็นธรรมที่เรียกว่าอุทกธรรมคือธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญ มีอยู่ 4 ประการได้แก่คนคณิศ พังกรรมของสัตว์มนุษย์ เอาใจใส่ศึกษาเหตุผลรอบคอบและปฏิบัติธรรมตามสมควร

คนไทยถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ตั้งแต่โบราณมาจนถึงทุกวันนี้องค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงเป็นผู้นำในการประพฤติธรรม เป็นตัวอย่างที่ดีแก่สังคมและนำสังคมไปสู่ความเจริญและสุขสงบ พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องผู้นำที่ประพฤติธรรมไว้ในธรรมมิกสูตรว่า

เมื่อผู้ใดว่ายน้ำข้ามปาก ถ้าโคหัวหน้าผู้ว่ายน้ำตรงไป ผู้ใดเหล่านั้นทั้งหมดก็ยอมว่ายน้ำตรงไปด้วย เพราะโคหัวหน้าผู้ว่ายน้ำนำหน้าตรงไป ในหมู่มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม ประชาชนก็ย่อมจะประพฤติธรรมด้วย ถ้าพระราชาเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว ประเทศชาติก็ย่อมจะประสบความสุข 119

เนื่องจากประเทศไทยมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติและพระมหากษัตริย์ทรงนับถือศาสนาพุทธดังกล่าวแล้ว ธรรมะที่ทรงใช้ในการปกครองจึงเป็นธรรมะเนื่องในพระพุทธศาสนา ราชธรรมต่าง ๆ ล้วนเป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนา แสดงความเป็นธรรมราชา วรรณกรรมของพระเกียรติทุกเรื่องได้แสดงให้เห็นธรรมในองค์พระมหากษัตริย์ในท่านองเดียวกัน เรียกว่ามีราชธรรมเสมอกันทุกพระองค์ ที่น่าสังเกตคือลักษณะราชธรรมเหล่านั้นไม่เปลี่ยนแปลงเลยตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน บังถึงธรรมอันเป็นสัจจะของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นจริงและใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย

3. พระราชกรณียกิจ

พระราชกรณียกิจหมายถึงหน้าที่หรืองานที่พระมหากษัตริย์ทรงกระทำ เป็นสิ่งสำคัญที่เชิดชูพระเกียรติ พระมหากษัตริย์ไทยทรงมีหน้าที่มากมายจากคำเรียกพระองค์ดังนี้

119 พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 21, หน้า 96.

1. พระเจ้าอยู่หัว คำว่า "พระเจ้า" หมายถึงเป็นเทพ คำว่า "หัว" นั้นคนโบราณแปลว่าผู้นำ เพราะฉะนั้นพระเจ้าอยู่หัวหมายถึงการยอมรับสภาพความเป็นเทพเจ้าและขณะเดียวกันเป็นประมุขแห่งรัฐหรือเป็นหัวหน้าคนทั้งปวง
2. พระเจ้าแผ่นดิน หมายความว่าทรงเป็นเจ้าของที่ดินทั้งประเทศและทรงรับผิดชอบความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินนั้นด้วย เช่นต้องประกอบพิธีเพื่อความอุดมสมบูรณ์
3. เจ้าชีวิต หมายความว่าประชาชนมอบหมายอำนาจให้แก่พระมหากษัตริย์ในการสั่งฆ่าคนหรืออภัยโทษคนได้ นอกจากนี้ทรงมีหน้าที่คุ้มครองชีวิตคนทั้งปวงและรักษาความสงบในแผ่นดินไม่ให้เกิดการฆ่าฟันกัน
4. ธรรมราชา หมายความว่าทรงเป็นผู้รักษารวมและปฏิบัติธรรม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลและทรงเป็นต้นแห่งความยุติธรรม
5. พระมหากษัตริย์ หมายความว่าทรงเป็นนักรบผู้ยิ่งใหญ่หรือจอมทัพ ¹²⁰

ในวรรณกรรมของพระเกียรติทุกเรื่อง ผู้แต่งเอ่ยถึงพระราชกรณียกิจเป็นส่วนหนึ่งของการพรรณนา แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์แม้จะอยู่ในฐานะผู้นำประชาชนแต่มีใช้ทรงสุขสบาย ต้องทรงงานหนัก แต่ละพระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจหลายด้านซึ่งเป็นการกระทำที่ยากยิ่ง ดังนั้นพระราชกรณียกิจจึงเป็นเครื่องแสดงพระเกียรติคุณทั้งทางค่านพระปรีชาสามารถและนำพระราชกฤษฎีกาที่ทรงมีแก่ราษฎร

¹²⁰ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, "สถาบันพระมหากษัตริย์," สมบัติไทย (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2524), หน้า 25-27.

3.1 พระราชกรณียกิจด้านการปกครอง พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นประมุขของประเทศ เป็นผู้นำกลุ่มชน การปกครองจึงเป็นพระราชกรณียกิจหลักซึ่งผู้แต่งวรรณกรรมขอพระเกียรติกล่าวถึงอยู่เสมอ ลักษณะที่พรรณนาเป็นการปกครองโดยใช้ธรรมะ การเสด็จพระราชสมภพมาเพื่อทรงเป็นผู้นำนั้นจะเป็นแบบสร้างธรรมให้เกิดขึ้นในโลกและทำลายอธรรมให้หมดสิ้น พระมหากษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยระงับเหตุร้ายในแผ่นดิน ทรงคุ้มครองชีวิตประชาชนให้ปลอดภัย ทำให้ประกอบอาชีพได้อย่างปกติสุข มีข้อความพรรณนาไว้ในวรรณกรรมขอพระเกียรติต่าง ๆ ดังนี้

พระมาทุกเทศทยน มาฆานภวมาณาย พระมากอธรรมมา มาลีบสีมาชา	มากลล แผนหลา ครองโลกย ชมเชญ ¹²¹
พระการุณาภาพเลียง หัวทศทศาชน โดยมีวิทยาคน เต็มแต่งเต็มขนาดยอม	พลพล ชนพรอม ชยันยง ยกชนควรฐาน ¹²²
พระมลายความโศกลิน คัมภลียุคเยน ไทรเทรียกพิภพเปน แนวแผนภูวอกฟ้า	ชาคเชญ หัวหลา ผาสุก สว่างรอนใจเมือง ¹²³

¹²¹ ลิลิตยวนพ่าย, หน้า 4.

¹²² นายสวน, โคลงขอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 3.

¹²³ พระยาไชยวิชิต, ขอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 2.

เสด็จเหนืออรอาสน์อ่าง	อมรินทร์
เป็นในบึงประชา	ชั้นเกล้า
ฟ้าทูลราชจรยีน	คิคุจ เคียงเออย
มามัวพิมลเฝ้า	ฝากสนอง 124

สืบสยามสามทั้งพระนั่งเกล้า เป็นจอมเจ้าจักรพรรดิบำเพ็ญผล ประชาชน
มีทั่วทุกตัวคน ไต่ลาภผลพุดกษาเนื่อนาปรัง ถึงสุราหากินดินประเทศ
คุมไทยเภทโจรคโมยโคโดยหวัง 125

ภูธร สติยศทอง	โรงชัวร์ ท่านๆ
เถลสองภิมุขพิมาน	มาศแค้น
มนตรีชูลิกราณ	กราบแน่น เนืองนา
กระบิคบิดศูวร แยม	โอบอุ้นปราไศรย
ไต่ตามถึงทุกช้อย	ห้วยชน
ต่างสนอง เสนอกล	แกทาว
พระคักคคคค	โดยเยียง ยุกคินา
เขนอร ะการาว	ราชรอนหอม 126

บารุงนคร เขตแคว้น	นุครา
โคจรอบรัชสีมา	รมเกล้า
เจริญสวัสดิ์หัวทิศา	สุขทรัพย์
เกษมสุขทุกค่าเช่า	ไพรฟ้าสมบุรณ์ 127

124 พระยาตรัง, โคลงคั่นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,
หน้า 69.

125 คุณพุ่ม, เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 21.

126 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า 54.

127 กรมพระยาปวเรศวริยาสงกรณ์, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 109.

พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเสด็จเสวยพระกระยาหาร
ที่วังสราญรมย์
พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์
และข้าราชบริพาร
ในวันอังคารที่ ๑๖
เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๖
ที่วังสราญรมย์

จากฟ้ามาภพขอบอุ้น
คืบแผ่นดินไพรอันผอมนุเสลา
แจ้งกฎโลภภัยใหม่เก่า
ตามเงาเงื่อนเล่ห์เวสรา
อาจไม่เหมาะจะซึ้งสมัยหน้า
จักต้องพัฒนาดีกว่าเดิม
"กุสิดธานี" ริเริ่ม
ส่งเสริมแบบบททกลอง 128

ภูบาลทรงเสด็จ
ราชกิจพระจอมไทย
หน้าที่พระมหากษัตริย์
ให้ไท้ทรงออกทน
ถึงทรงทำตามหน้าที่
อำจมีคนใจหาญ
เพราะพระราชาเจตนา
สมพระวาจาเจริญ

พระปิณฑุมาเป็นเทียนชัย
นั้นหนักหนากว่าปวงชน
ภายใต้รัฐธรรมนูญกล
อยู่ในกรอบขอบเขตงาน
แมผลคมีไพศาล
คำหนักห้าวทรงก้าวเกิน
หมายประชาสุขค่าเนิน
"จักรรองแผ่นดินโดยธรรม" 129

3.2 พระราชกรณียกิจด้านวัฒนธรรมประเพณี พระมหากษัตริย์ทรงเป็น
ศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ทรงรับฝึกรับชอบทุกข์สุขทั้งทางกายและใจของราษฎร
ในฐานะทรงเป็น "เจ้า" แห่งแผ่นดิน ต้องทรงดูแลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์
ในแผ่นดินนั้น ถ้าบ้านเมืองแห่งแล้งพระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่ซึ่งจักความแห้งแล้งให้หมดไป ต้อง
ทรงประกอบพิธีกรรมเพื่อให้แผ่นดินเกิดความร่มเย็น จึงกลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

128 สีวกานท์ ปทุมสูติ, กลอนหกเจดิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
อยู่หัว, หน้า 62.

129 สมโรจน์ สวัสดิโกศล ณ อยุธยา, เจดิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 27.

ให้อาวรณ์ในพระทัยเวษ ไปทั่วเขตไพรฟ้าสุธาสถาน จะออกอยาก
 ยากจนทรมาน ให้เกณฑ์การทหน้าปัดทานบ ให้ตั้งราชพิธีพรุฆสาคร
 ทั้งอังกาควัดหลวงทั้งปวงจบ นิมนต์สวดพุทธมนต์ไปจนครบ คนสงบน้อย
 ไปมีใครมี... บันดาลหาปลาหกลูกตุง ลงทั่วทุ่งทุกประเทศเกษมศรี
 ไพรฟ้าซาแดนคินกียินดี โค้ทำที่โรนาสถาวร... ถิ่นว่ามากพากเื่อเหลือ
 ขนาด ก็กัมปนาทพระทัยควยภัยสนาน กลัวสาวิวิกลด้วยชลธาร ทรง
 สงสารราษฎรจะรอนรน ให้ตั้งกิจพิธีวารปสาศ พระสังฆราชธนาโกลาหล
 มุมนมนี้ตั้งสวดพระพุทธรณ์ ในมณฑลนาวาโยธาพาย 130

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงกระทำพิธีสืบศักราชเพื่อชจักเหตุร้ายที่จะเกิดแก่บ้าน
 เมือง ผู้แต่งฉันทฉลิมพระเกียรติโคกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

○ บัคนักมาถึง กลียุคกัลปาล สิ้นสุดขึ้นมาอา สยพที่จสิบธรรม ○ บัค
 นึมาลบสัก กะราชจบคำรบพัน เราคิดจทำฉัน โฉงขอบบรเวเมีย
 ○ เสนาบอศรีบิ พระโองการจักรกริ หอแสงศคิมิ ไนยนิคิเวยารามะ
 ○ ปางพระบรมมสรุร เพชฌุพุทชยอกชยาม นิพนธภาคยพาร โฉงสงเซป
 คาดา ○ เมื่อแต่งพระชาฎก สราพทเหลือตรา สึงวรรมนาคา รก
 ธรรมมากมิ ○ พระองค์เบนศัก กวามอรวาทิ ตามอรรดคามมิ รอุป
 ไมยบมาโฉน ○ พระองค์เบนบอ รวาทิจำเลอยไป โฉงอรจรบรโย
 ตรีบิฉุจคคาดา ○ ยังมีบอรมวงษ สุกรษัทรกรษัทร่า จักโคบรกอบทวา
 ทศมาสราศรี ○ โฉงไนยบิฉุจ สำเร็จเสริจธิศกมิ ชลาศกลสำเร็จมิ
 กิจสลุสคิเปนกร ○ จตกจแต่งมจ คสการยมากมูล ชลาศสลุสคิเปนกร
 แลจชนเปเนอศก 131

นอกจากนี้ยังมีพระราชพิธีในรอบปีซึ่งกระทำกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ปรากฏหลักฐาน
 อยู่ในกฎหมายโบราณ เรื่องทวาทศมาส คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด

130 นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัว, หน้า 3-4.

131 พระมหาราชครู, "ฉันทฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง,"
 หน้าคั้น.

และนิราศธารโศก พระยาทรงไถ่ยกพระราชกรณียกิจอันมาประกอบการสรรเสริญพระบาท
สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยด้วย ความตอนหนึ่งว่า

ทวาทศมาสตั้ง	ตามพิธีแห่
สำหรับราชชนิน	เนื่องไท
พร้อมพฤตประสิทธิ์	ไสยเพท
เจริญสุขสวัสดิ์ให้	เหตุเห็น
เคื่อนหาเริ่มเหตุตั้ง	สระสนาน
พระคชคเชนทรเป็น	เกียรติอ้าง
เทวกรรมวิฆเนศชาญ	ไชยฤทธิ์
คุมโทษอันตรายวาง	ราสหาย
เคื่อนทบทประสิทธิ์นั้น	นาขวัญ
อิศรวินศนารายณ	แดงตั้ง
พิธีจรคณังคัล	แรกเริ่ม นานา
เพื่อเพิ่มขวัญาหัง	มากมี ¹³²

พิธีต่าง ๆ เหล่านี้แม้จะเป็นพระราชพิธีแต่พระมหากษัตริย์ไม่ได้ทรงกระทำเพื่อพระองค์
เอง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน
พระองค์จะทรงกำกับข้อความว่า "พระราชพิธีสำหรับพระนคร" เสมอ เป็นการย่ำว่ามิพระราช
ประสงค์เพื่อประโยชน์สุขของบ้านเมือง พระมหากษัตริย์เป็นผู้นำในการสืบต่อประเพณีทั้งใน
พระราชฐานและภายนอก ดังวรรณกรรมของพระเกียรติพรรณนาว่า

ปางพระบาทมหคินทร์ ทรงพระจินตนากรึก รุกถึงพระนุชนาด องค์
เขาวราชกนิษฐา มีชนมพรรษาประมวญ ควรแกไสถันตกิจ จึงบพิตร
ทรงคำวิหี ควรเริ่มรึกอการ ไหมโหฬารพรลือก เป็นอธิกวิธี โดย
ศักดิ์ศรีสุริยพงศ์ ¹³³

¹³² พระยาทรงไถ่, โคลงฉันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,
หน้า 54.

¹³³ พระองค์เจ้าคัคณางค์คุณคล, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 29.

อีกอย่างหนึ่งในพระองค์ทรงฟื้นฟู
หอคติทั้งกัณนัภกาลมานานไกล
คือพิธีลอยกระทงองค์ศักดิ์
จัดในพระราชฐานงานจุนเจิม
กำหนดนั้นวันเพ็ญเดือนสิบสอง
และบางปีส่งพระองค์ทรงย้ายไป
เพื่อเผยแพร่วัฒนธรรมประเทศ
บัดนี้เล่าชาวไทยในเขตคัน

.....
อีกเรื่องนั้นนะพระองค์ทรงดำริ
ทางชลมารคจากที่ว่างทางระบิล
คือดินเกล้า ฯ เจ้าฟ้าประชาธิปก
ไค้ทรงฟื้นฟูจักรพรรดิราชทาน
เท่ากับเป็นการเสด็จเสด็จพระนคร
ทุกพระองค์ทรงจักรพรรดิกันมาตาม

ประเพณีอยู่แต่ก่อนได้-
ทรงจัดให้ไค้ดำรงคงคงเดิม
และลมเค็จราชินีทรงสงเสริม
หวังพันเพิ่มประเพณีอันดีไว้
เป็นน่านองสองฝั่งล้นหลังไหล
จัดขึ้นในที่ต่างต่างบางเหมือนกัน
ให้ต่างเขตต่างภาษาพากล่าวขวัญ
ก็จักรพรรดิกันทั่วทุกหัวเมือง

.....
พระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน
ตั้งแต่สมัยของคฤงศกษัตริย์
หลายพุทธศกซึ่งบดินทร ปิ่นสดาน
ณ สदानอรัญราชวราราม
จุครั้งก่อนที่อดีตบดินทรสยาม
พระราชประเพณีงามยามโบราณ 134

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการทะนุบำรุงศิลปะวัฒนธรรมทุกด้านทั้งจิตรกรรม
ประติมากรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ และดนตรี พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรง
ปรีชาสามารถทางศิลปะเองด้วย พระราชกรณียกิจในด้านทะนุบำรุงศิลปะที่เห็นจากวรรณกรรม
ของพระเกียรติ เช่น การสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช พระขานโหวดไค้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

พระร เบียงร เบียบพร้อม
เรชเรื่องรามอวตาร
มรกฎปฎุภาคาร
หอแห่งพระนาคพน
หอร ชังควร คูของ
งามชวคงามทรงงาม

ไพฑูหาร
แตคน
ทไวยสุถูป
แพงสร้างลบลสรรพ
รชังยาม
ยอดแก้ว

134 เกื้อ นคร, เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 418-19.

พรหมสร กาบเทาบาท
เสาประดับกจกแพรว

ห้วยท้อฯ รทวยแสด
พรางจาจับทอง 135

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเอาพระราชนิพนธ์ใส่ในศิลปะเป็นอันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา ดังพระยาไชยวิชิตพรรณาวา

พระมหามณฑปพม่าศใหญ่โตโอภาหุในราชฐาน ยอดข่มขุ่มทองบางตะพาน
คังวิมานเมืองฟ้าคุณดี ในผนังตั้งแต่งคฤกระจก สำหรับไว้ไตรปิฎกเป็นที่
ฉลาดงาจากทุกคัมภีร์ พระธรรมชั้นชั้นมีประมวญครบ ราชบัณฑิตยช่าง
จวรลงลานถวายเป็นทุกปีมามากมายหลายจบ บรรจงจนทรายอ่อนรอนลบ
ตามฉบบทานถูกผูกอุ้งกา กรอบหนังสือทองคำแล้วชาวม ญาหุมคลุมบรม
พระญา ทรงหล่อกับพระหัตถ์คฤศรทศา ไว้อีสืบสาสนาให้ถาวร สารพัด
จิตแจ่มแจ้งบูชา ทุกกระตาดลวนหินศิลาอ่อน รูปมนุษย์อุรทกกับกนิร พเนจร
ยืนอยู่เป็นคู่เคียง หงมามวานรินทร์ยิมยอง วิมาลาไกรทองเป็นที่เคียง
รจนาเจ้าเงาะเหมาะะเมียง นิ่งเรียงเมียงนิ้วตัวสำคัญ 136

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็มีพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์
พระองค์ก่อน ๆ ดังโคลงสรรเสริญพระเกียรติว่า

วิหารเขียนภาพทั้ง	สองสุถาน
พระราชทรัพย์ประทาน	จ่ายจาง
ทองแผ่นปิดเพดาน	ลายภาพ
ของเหล่านส่วนช่าง	ฝ่ายเบื้องปัจจุบัน 137

พระราชากรมียกิจคานศิลปะวัฒนธรรมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีมาก
มายหลายสาขา ผู้แต่งบทสรรเสริญพระเกียรติได้สรุปไว้ว่า

135 พระธานีโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลก, หน้า 20.

136 พระยาไชยวิชิต, ยอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 35-36.

137 กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 112.

ราชามันสิมุงเอื้อ
 คุรียางค์รับปรุง
 วรรณศิลป์นาฏศิลป์ยงค์
 สถาปัตยกรรมมาแล

อาร์ง ศิลป์แล
 เป็รื่องแห
 คีเณ สยามนา
 เลิศควยจิตรกรรม 138

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระนามว่า รุ่งศิลป์ ด้งคำสกุด้ว่า

สำหรับพระราชากรณียกิจ
 คำนศิลป์และค่านการคนตรี
 และคัทร่งสงเสริมริเริ่มไว้
 หังทรงเอาพระทัยใส่จรง
 โดยเฉพาะพระองค์ทรงสามารถ
 เช่นสถาปัตยกรรมเลิศล้ำเกิน
 ปรนิมากรรมกิจและจิตรกรรม
 เพราะพระองค์ทรงตระหนักประจักษ์คิ

ของพระบาทสมเด็จพระวิชิษณุศรี
 องค์คตคัทร่งบงบารุง
 ในสมัยของพระองค์ทรงรุ่ง
 คอยพุงมุงให้คัเจริญ
 ในศิลป์ศาสตร์ทุกสาขานาสรเรริญ
 ความเพิลคัพลนกลกานค่านคนตรี
 การกระทำถายรูปพิลาศศรี
 ศิลป์เหล่านี้มีนามความสำคัญ 139

3.3 พระราชากรณียกิจค่านการคัษา

หน้าทีหนึ่งของพระมหากษัตริย์คัการให้ความรู้แก่ประชาชน พระมหากษัตริย์ทีคัจะ
 คัองเป็นผู้ให้แสงสว่างทางปัญญาแก่ราษฎร นายสวน มหาคเล็กย้งอ้างถึงพระคุณสมบัติในสมเด็จ
 พระเจ้ากรุงธนบุรีว่า

พระเคียวบุญตภาเล็ยง
 เบนบิฑูรมาคร
 เปนเจ้าและครูสอน
 เบนสุขทุกถวนหนา

ประชากร
 หัวหล่า
 สัังโลก
 นักรหังชายหญิง 140

¹³⁸ พระเยาว์ ศรีหงส์, ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า
 อยู่หัว, หน้า 3๗.

¹³⁹ เกื้อ นคร, เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติ..., หน้า 436.

¹⁴⁰ นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 15.

พระราชกรณียกิจทางการศึกษานี้เป็นไปตามยุคสมัย เมื่อยังไม่มีสถานที่ศึกษาเล่าเรียนโดยเฉพาะ วัดเป็นศูนย์กลางของการศึกษา พระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงวัดนอกจากเพื่อพระศาสนาแล้วยังเป็นสถานที่สอนอบรมให้ความรู้แก่คนและอบรมจิตใจด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และมีพระราชประสงค์ให้เป็นที่รวบรวมสรรพวิทยาการ เป็นความรู้แก่ประชาชน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกเรื่องราวไว้หลายหมวดทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ได้แก่ หมวดพุทธศาสนา หมวดวรรณคดี หมวดสุภาษิต หมวดประเพณี หมวดทำเนียบ และหมวดอนามีย์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ไว้ในโคลงคั่นสรร เสริฐพระเกียรติคือนหนึ่งว่า

โอสถงานแจกสร้าง	เสลา ลายแสด
ตราคิกทิวสถานดู	คั่นคาว
เลบงโคลงฉลิกเสชา	ชานบอก ความเอย
เส็งแผนผาอคราวลวน	เสห์กั้น
ปลายผนังเจดียงข้างนอก	ในสถาน สดุดา
เขียนเรื่องชวอนเทอนันต์	เนื่องดู
พระกริณีเยี่ยงสถลสถาน	ทิวชานาบ พหลเอย
ในระหว่างข้างมารู	เรียบเคียร
ผนังหน้าซำสาบ	ศิลาฉาย แลพ
จากถณันท์เชิญเส็ง	ลักษณะอื่น
กฤษณาสั่งสอนสาย	สมรนาฏ กนิษฐ์นา
พานเรศอัฐพันพร้อม	พฤชคัม
พาลีนิสาสนนอง	นามสู ครีพเอย
โพธิบาทวทารุมหา	โทษรุ
ลิลิตปุระคิษุรุ	รบอบทาน ทายดา
พระรวงราชผดอย	ถูกตาม
เจดียงหลังจุงอ่านเทอญ	ทวยปราชญ์ ปวงพ
ทั้งทิวสองหลังคาม	คาชสร้าง
หลุทัยปองประสาท	สิ่งสวัสด์ ทานนา
ทกทานอ่านอางแจง	จิตต์จำ 141

141 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, โคลงคั่นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน, หน้า 257-8.

ต่อมาเมื่อมีสถานศึกษาโดยเฉพาะแล้วพระมหากษัตริย์ก็เอาพระราชกฤษฎีกาใส่การศึกษา
ทุกระดับ ทั้งวรรณกรรมของพระเกียรติหลายเรื่องกล่าวว่า

แล้วทรงพระกรุณาบรรดาเด็ก
จักขุนนางอย่างคึกฉิว
พระราชทานเงินเดือนแลเดือนที่
แม่ใครก็มีวิชาปัญญาไว

ยังเล็กเล็กเยาวพาปัญญาอ่อน
ให้ฝึกสอนหัดปรีอหนังสือไทย
คามแต่มีวิทยาอันหาไสย
ตั้งพระไทยจะทำนุบโปรดชุบเลี้ยง 142

โรงเรียนทรงแต่งตั้ง
บุตรอมตยราชกุมาร
ศึกษาภาคฉันทกลอน
เขียนอ่านชาดกเขียนกล่า

สั่งสอน
หัวหน้า
โทเอก
รอบรู้ครูแสดง 143

โรงเรียนมหาคเล็กหลวง
ทั่วอย่างคึกฉิว
คือวงวิชาการวิทยาลัย
ความนิยมพสกอวาง

อบรมไปบวงราชกุมารให้
แซ่ขันบันลือ พระเอย
พระทรงชัยเสกสร้าง
อเนกล้ำร่าพัน

ราชันปราชญ์เป็รื่องล้ำ
ตระหนักราชกฤษฎีกา
คนมีค่าเหลือใจ
ฝึกศึกษาคึก

เลอใคร
ถองแท้
พาทชาติ เรืองนา
ก่อเกือพัฒนา
บังคับ

การศึกษาคึกฉิว
หนึ่งกลาคคมขยับ
สองสี่หกสนับ
นำชาติอากเนย์ให้
มหาวิทยาลัยพระสร้าง
คือจุฬาลงกรณ์

เริ่มไซ้
พุทธศก
โลกล้วนลือชา
อนุสรณ์
เกริกหล้า

142 "กลอนสุภาพสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 103.

143 กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 108.

ผลิตนิตินิตกัจจ
นามเด่นเพราะบ้านฟ้า

ไปทั่ว ประเทศนา
กอปร เกื้อการุญ ¹⁴⁴

สำหรับอุดมศึกษา
หากผู้วิชาการ
ได้ช่วยพูนเพิ่มเสริมชาติ
ซึ่งทรงตั้งมูลนิธิ
ทุนนิตินิตศึกษา
ออกรับใช้บ้านเมืองตน
การแพทย์การวิทยาศาสตร์
อักษรศาสตร์ปราชญ์เป็รื่องใจ
เลือกผู้รับใช้ชาติ
ในถิ่นอารยะนานา

ซึ่งพาชาติไทยไพศาล
ในคานหลากหลากมากมามี
เอกราชมั่นคงสงสี
มีนาม "อานันทมหิดล"
ที่จบปริญญาเสิศนล
พัฒนาทวยชนชาติไทย
พาชาติก้าวทันสมัย
ชนไคร้รุ่งเรืองปัญญา
ผ่านเกล้าส่งไปศึกษา
กลับมารับใช้ชาติตน ¹⁴⁵

3.4 พระราชกรณียกิจด้านศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยได้ชื่อว่าเป็น
ธรรมราชาหรือธรรมิกราชา ทุกพระองค์ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภก ทรงทะนุบำรุงพระพุทธ
ศาสนาเป็นสำคัญ การทางศาสนาเป็นพระราชกรณียกิจเด่นของพระมหากษัตริย์ไทยแต่
โบราณมา ศิลาจารึกหลายหลักในสมัยสุโขทัยกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระองค์
ต่อพระศาสนาได้แก่ การเสด็จออกทรงพระผนวช ทรงศีล ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลต่าง ๆ
ทรงกระทำบูชาแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งองค์พระพุทธเจ้า เช่น พระพุทธรูป¹ พระบรมธาตุ รอยพระพุทธ
บาท เป็นต้น รวมทั้งการสร้างและปฏิสังขรณ์ศาสนสถานเช่นเดียวกับพระราชกรณียกิจใน
พระมหากษัตริย์ต่อ ๆ มา ในสมัยอยุธยาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงพระผนวช
กล่าวไว้ในเรื่องยวนพ่ายโคลงสั้นว่า

¹⁴⁴ พระยาวัง ศรีหงส์, มหาธีรราชเจ้า ราชสกุล, หน้า 47-48.

¹⁴⁵ สมโรจน์ สวัสดิ์คฤงษ์ อยุธยา, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
ปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 47.

แถลงปาง แสดงคิพร เกื้อ	บุญบุญ ขาปนา
เออาคนไอสุรยเสีย	จรกลาย
แถลงปาง เมือพระทรง	พระผนวช นันนา
งามเงื่อนสรรร เพชญ์ฉาย	แผนเกษม 146

พระองค์ทรงสืบพระศาสนา นิมิต์พระสงฆ์มาจากตั้งกาคัง ยวนพ่ายโคลงคั่นว่า

แถลงปางจอมนารณนอม	ใจหวัง
สวะบาปแสงบุญบพ	ที่แล้ว
ปางนุทรทานเทาสง	กาทวีป
เชอญช่วยสงฆ์ผู้แผ้ว	เกลศไกล 147

สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงปฏิสังขรณ์วัดที่ทรุดโทรมคือ

สาธนาอารามโคเปน หม่นหมองยาเห่น ชาวเซรเท. หรุด
ปลุกแปลงแต่งควยใจสุทช ถวายแต่พุทธบุตร โมวโรศธรรม
วิควาอารามสยสรพ ศาลาอารัญ พนะวาอาศรม อวาศ
แวนจันทรจงกรม จรนักสิทธิสม ฃาคตาอาไศรย 148

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชมีพระราชนิพนธ์กิจทางศาสนา
ตามที่ปรากฏในเรื่อง ยอพระเกียรติสมรัชกาลว่า

พระมหากษัตริย์เจ้า	จอมกระษัตริ
พระเสด็จอยู่เสวยสวัสดิ	บ้านเฝ้า

146 ลิลิตยวนพ่าย, หน้า 21.

147 เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

148 พระมหाराชครู, "ฉันทฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง,"

หน้าคั่น.

บารุงพระไตรรัตน์	โรงโรง
เรื่องรุ่งดวงคทาเท่า	ทวนหาพันปี
ปางยกปิฎกไท	ชำระ ชนมเส
โปรดประชุมเชิงสูง	อ่านหอม
ฝึกเพี้ยนเปลี่ยนแปลงลง	ลานใหม่
ในวิคัมมหาธาตุพร้อม	อยู่เพียงอรหันต์ 149

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือการพระพุทธศาสนาเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญ ผู้แต่งทุกคนที่ยอพระเกียรติกล่าวถึงพระราชกรณียกิจทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์โคลงสั้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนเป็นการแสดงพระเกียรติคุณทางศาสนาตลอดทั้งเรื่อง นายมีมหาคเล็กเอ่ยถึงพระราชกรณียกิจทางศาสนาหลายตอน ตอนหนึ่งว่า

ที่โรงหล่อก่อแต่งพระพุทธรูป ที่เขารามมักหมองไม่ส่องศรี พระบูรณ
บ้านเก่าคราวกลี ตกอยู่ที่เมืองร้างวัดตั้งเค็ม ถูกแดดลมจมน้ำลวนซำรุก
ไปชนซุกมาบูรณะเฉลิมเสริม ที่ค่างพรอยร่อยรอก็คอเค็ม พระพักตร์
เจิมจนพระศอกต่อพระกร 150

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงการเขียนภาพนิบาตชาดกที่วัดเครือวัลย์ว่า

วัดทั้งหลายคล้ายกันเป็นอันมาก ไม่หนีจากอย่างเก่าเป็นเอวสาน แต่
วัดเครือวัลย์ใหม่อำไพพาน หนีบูรณแปลกเพื่อนไม่เหมือนใคร เขียนชาดก
ยกเรื่องโพธิสัตว์ ทอดประทีปคิคารางสว่างไสว เป็นห้องห้องช่องละชาติ
ออกกาษาไป นัปชาติไคหารอยสิบชาติตรา ควยพระทรงศรีทธาเมตดาชาง

149 พระยาไชยวิชิต, ยอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 17-18.

150 นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 13-14.

ให้สิ้นจางช่องละบาทคังปรารณา ค้วยบุญญาอนิสงส์ทรงศรัทธา ไม่ค้อง
หาช่างเขียนเวียนมาเอง ¹⁵¹

คุณพุ่มเขียนเพลงยาวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ทรงสถาปนาการวิหารหลวง ทุกกระทรงวงเสริจสมอารมณ์หวัง ที่ชำระกุศ
สลักหายหักพัง ถึงกระทั่งหลืบท่าพระอาราม ¹⁵²

พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร ทรงพระนิพนธ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกทรงพระผนวชดังนี้

สักการประทีปแท	บุชา พระนา
องค์พระอุปัชฌาย	กอนแท
ถวายแด่พระศาสดา	ทรงภาคย์ เจ้าเอย
ยอพระหัตถ์ประนมแล	คำเช่าเจริญคุณ
เอารูรวิทย์เกอ	บาลี แลเสย
ทรงทองพระธรรมศรี	สุคติไซ
ปฏิบัติประพฤดิพิ	ริยชอบ เสมอธา
ทรงศึกษาสาสน์ไท	ถูกถวนบริบูรณ ¹⁵³

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จออกทรงพระผนวชเช่นกัน
ผู้แต่งเรื่องยอพระเกียรติไค้บันทึกเหตุการณ์นี้ไว้อย่างละเอียดและแสดงความชื่นชมว่า

เป็นที่น่าสังเกตุความเหตุน่า	ขณะที่พระองค์ทรงศีลชั้น
เป็นพระภิกษุสงฆ์ของคราชน	ไค้ทรงบำเพ็ญธรรมอย่างมั่นคง

¹⁵¹ นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว, หน้า 27.

¹⁵² คุณพุ่ม, เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 22.

¹⁵³ พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 87.

อยู่โทธิเบศรเจ้า	จอมปราบ
พร้าวพญาพลคชเสน	เกลื่อนเกล้า
ครนนพระนายลาญพล	ยวนยอย ไปแส
หนนที่น้ำลิบแล้ว	เลอศไชย 156

โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกล่าวถึงการพระราชสงคราม
กับเชียงใหม่ว่า

พระยศปางคล้ายคลี	พลแสน
ราญรอบเวียงเชียงแห	หันเกล้า
ลาวลาญคชคินแดน	นองนาศ ไปนา
ไหวหวั่นพระฤทธิเร้า	หัวท้าวทุกกรุง 157

โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกล่าวถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
ทรงปราบเจ้าพระฝางว่า

ปางสว่างคนุเรศร้าย	รู่แวงนิก
พุทธบุตรละพุทธกิจ	กอเกล้า
พุทธิตุจริตอิจ	ฉาราช
เสด็จปราบสัทวบาปแผ้ว	พอกพื้นสาสนา 158

ยอพระเกียรติสามรัชกาลกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหา
ราชเสด็จตีหัวเมืองลาวทั้งปวงได้ว่า

156 สิลิตยวนพ่าย, หน้า 24.

157 พระศรีมโหสถ, โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,
หน้า 52.

158 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 11.

ปางพระปิ่นโลกย์คล้อย	คลาพล
ปราบมิ่งเมืองโคยกด	ง่ายง่าง
ทุกเทศอนเอาคุณ	รอนบาท พระนา
เป็นรมฉัตรแก้วกาง	อยู่โพ้นพิงเกษม
ปางศรีศรีสัคนาคแพ	พิงเมือง
กับนครปราศกิติเปลือง	ป่นควย
เมืองหลวงพระบางเมือง	โขงพ่าย แล้วแส
เมืองมิ่งลาวหลายม้วย	ทุกแคว้นหัวเมือง 159

ลิลิตทะเลงพ่ายกล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเตรียมทัพจะไปตีเขมร
แต่ต้องทรงทำสงครามกับพม่าก่อนว่า

ข บรรหารกระบัตต์ ว่าเราจิจจุรงค์ จะไปยิงขุยอุทธ์ ยิ่งกำพูน
พารา ศักมอดูมาชิงควัน กั้นให้ไปออก บอกลให้เท่าโดยตก ควร
จะยกไปยุทธ เปนมหุศวมหรรค์ ปั้นเอาไชยชิงชั้น แล้ว ข ก็ขึ้นออก
พจน์ พระราชกฏประกาศ แก่เมืองราชบุรี เกณฑ์โยธิตหารอย 160

พระราชภารกิจนี้รวมไปถึงการฝึกซ้อมคน อาวุธยุทธโศปกรณ์ การเสด็จคล้อง
ช้างเพื่อใช้ในราชการสงคราม ตัวอย่างเช่นโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชกล่าวถึงการเสด็จคล้องช้างว่า

จอมภพภูวนาถเกล้า	สากล
เสด็จดำเนินยังพน	เวศนั้น

159 พระยาไชยวิชิต, योพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 14.

160 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตทะเลงพ่าย,
หน้า 69-70.

ท่าการ เบิกไพรทนน	ไชยบาศ
โดยศาสตราจารย์พระกรรมบัน	บอกไว้เป็นเฉลิม
.
จอมขรรค์มหาราชเจ้า	กรุงยุทธ
องค์เอกทศรฤพร	เลิศลน
สถุภิวรกีฬาสังหารสุค	สามโลก
ทรงวิไชยช่างคน	เซนช่างอมรินทร์
คชลักษณ์แสงเลิศเชอ	ชาตุนาม
ยงยั้งในสงคราม	แควนกล้า
คชพาลชานิน	ศิริราช
เคยไล่สารไพรร้า	รวบเร่งรุกราน 161

โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกล่าวถึงการประลองอาวุธว่า

แล้วให้ประลองศาสตรถ้วน	ชบวรหาญ
สารคชคชสารผสวน	แควนกล้า
มาทวนตอทวนทาน	แหงร่อ ร้าแธ
มาครุบคสิกระบี่มา	วิ่งมาพั้นเร็ว
พลหาญเป็นคู่เซา	ผชู้หาญ
โหมอีกครึกโครมทยาน	ชูคู
เคยหักอวีรหาญ	เร็วรวค
นี้สิรู้ทอรู้	ไปแพ้อเสมอ 162

โคลงคั้นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกล่าวถึงการประลองอาวุธว่า

¹⁶¹ พระศรีมโหสถ, โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 62, 65.

¹⁶² นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 16.

พระกาลวระเคชให้
ทุกหัวนักรเกรง
เสด็จที่นั่งสุทธาสวรรย์
ต่างทางศิลปศาสตร์ เขา
เลงพลพลเอกอาจ
แสดงศิลปหลายหลาย
ทวนหอกฮักโหมร่า
กระบี่คาบกายทวน

มหัศจรรย์
กราบเกล้า
วรวุฒิกฟ้าแฮ
แข่งถวายเป็น
พลอัมรินทร์เอย
หลากลั่น
แหงแหงกัณหา
หวคหัว 163

พระมหากษัตริย์มีพระราชภารกิจพัฒนากองทัพให้มีประสิทธิภาพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนากองทัพไทยทั้งทัพบก เรือและอากาศ ทรงเตรียมจิตใจคนให้พร้อมสู้เพื่อป้องกันบ้านเมืองด้วยการทรงพระราชนิพนธ์บทความและบทละครปลุกใจถึงข้อความสำคัญพระองค์ว่า

เพื่อหลบเลี่ยงภัยพาล
เพื่อชจกภัยล้อม
จำเป็นต้องปรับปรุง
สามเหล่าทัพอย่าง
เสริมสร้างกองทัพ
พระปัญญาหนูน่า
เริ่มจากสอนทุกคน
ประวัติศาสตร์ผูกพัน
เคยแนบเนาวรวมทุก
รวมแผ่นดินเดียวกัน
อย่าให้เกิดสำนึก
นานาความนิพนธ์
เช่น "ปลุกใจเสือป่า"

ทรงเตรียมการพร้อม
อธิบายหมายเชิง
เสริมคุณความสร้าง
เร่งรุกรการณรงค์
โลกยอมรับปรีชา
ทำอย่างมีขั้นตอน
ให้รักชนร่วมชาติ
ดึกดำบรรพ์ไทยเรา
เคยสานตีสู่เสพลิน
ร่วมราชันชูเชิด
อย่าให้ศรีทรองตาม
ล้วนมุ่งผลกำไร
เทิดคุณค่าชนชม

163 พระยาตรีภพ, โคลงคั่นเนลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 34.

ให้นิยมทหาร

เป็นโครงการเบื้องต้น 164

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศสงครามโดยเข้ากับฝ่ายพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง เป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญเพราะไทยอยู่ฝ่ายชนะ ทำให้มีชื่อเสียงและสามารถแก้ไขสัญญาต่าง ๆ ที่เสียเปรียบอยู่ได้ ดังลิลิตเฉลิมพระเกียรติกล่าว่าว่า

ครั้นเกิดสงครามโลก ศุภโชคของชาติไทย ภูวไนยทรงอยู่ฝ่าย ข้าย
ข้างสัมพันธมิตร อังกฤษกับฝรั่งเศส เลสเคียวอเมริกา รบราภักดิ์
เยอรมัน ทรงธรรมสงทหารไทย ไปยุโรปาราวรอน กับคัสกรเคียงมา
มหาอำนาจพันธมิตร บพิตรคำวิญญวน มองพลกึ่งฉนวน แขนงราชัน
นั้นแล

ทรงธรรมประกาศผู้	สงคราม
ไตรรัตน์พิทักษ์สยาม	เยี่ยมแท้
ธรรมะชนะธรรมตาม	พุทธวิ- จนะเอย
เหตุเพราะเยอรมันแล	ลคเลี้ยวรุกราน
บันกาลพันธมิตรให้	มีชัย
เคียงข่าเคียงไหลไทย	รบรา
สัญญาหมักมือใน	กาลก่อน เลิกแธ
เอกราชสมบูรณ์อา	ชั่วฟ้าดินมลาย 165

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชกรณียกิจด้านการทหาร
ดังกลอนสรรเสริญพระเกียรติว่า

ในฐานะที่ทรงดำรงไว้
จึงทรงห่วงกิจทหารงานทั้งปวง

ตำแหน่งจอมทัพไทยอันใหญ่หลวง
อย่างหนักหน่วงในพระราชฤทัย

164 วิจิตร ศรีเมือง, มหาธีรราชเจ้าราชสกุติ, หน้า 14-15.

165 พระเยาว์ ศรีหงส์, มหาธีรราชเจ้าราชสกุติ, หน้า 45-46.

<p>นอกจากได้เสด็จตรวจเยี่ยมทหาร ในยามปกติเป็นเนืองนิจไป คำร่วจทหาร และอาสาสมัคร เพื่อรักษาอธิปไตยมิให้เลือน คืออริราชศัตรูผู้ก่อการ - พระจอมพงศ์องค์คนเรศเสด็จไป ซึ่งเป็นแหล่งล้าบากยากเหลือหลาย โดยมิทรงหวั่นหวาดชาติพวกลัว</p>	<p>ทุกเหล่าทัพทุกสถานถิ่นไกลใกล้ แล้วพระองค์ยังได้เสด็จเยือน ซึ่งทำหน้าที่หนักรอบเขตเขื่อน ปราบผู้ทำความสะเทือนให้แก่ไทย รายที่หาญกล้าแห่งกล้าแกร่งใหญ่ ทุกแห่งในชายแดนทุรกันดาร ล้วนเป็นเขตอันตรายอาจกรายผ่าน ภยันตรายรอบค่านพระวรกาย ¹⁶⁶</p>
--	---

3.6 พระราชกรณียกิจด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ จาริกสุโขทัย
หลักที่ 1 (จาริกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช) มีข้อความตอนหนึ่งว่า "คนโคชีช้างมาหา
พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู้มัน บ่มีช้าง บ่มีม้า บ่มีบัว บ่มีนาง บ่มีเงิน บ่มีทอง ให้แก่
มัน ช่วยมันตวงเป็นบ้านเป็นเมือง" ¹⁶⁷ แสดงให้เห็นพระราชกรณียกิจในพระมหา
กษัตริย์สุโขทัยที่เกี่ยวกับต่างประเทศ พระมหา กษัตริย์ไทยทรงเป็นหลักแก่ประเทศอื่นที่มาพึ่ง
พระบรมโพธิสมภาร พระพุทธศาสนากล่าวถึงการสงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นไว้ในธรรม
ข้อจักรพรรดิวิฑูรย์ ในสมัยอยุธยากรุงธนบุรีซึ่งระบุว่าตราใน จ.ศ. 720
(พ.ศ. 1901) ทรงกับริชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 กล่าวถึงเมืองที่ต้องถวายดอกไม้
ทองเงิน 20 เมืองคือเมืองฝ่ายเหนือ 16 เมืองได้แก่เมืองนครหลวง เมืองศรีสัชนา
คนहुต เมืองเชียงใหม่ เมืองทองอุ เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงกราน เมืองเชียง
แสน เมืองเชียงรุ่ง เมืองเชียงราย เมืองแสนหวี เมืองเขมราช เมืองแพร่
เมืองน่าน เมืองไคทอง เมืองโคตรบอง เมืองฝ่ายใต้ 4 เมืองได้แก่เมืองอุยง

¹⁶⁶ เกื้อ นคร, เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระราชาประวัติและพระราชกรณียกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 397.

¹⁶⁷ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1, หน้า 18.

ตะหนะ เมืองมลากา เมืองมลายูและเมืองวรวารี¹⁶⁸ เมืองเหล่านี้นำต้นไม้ทอง
ต้นไม้เงินมาถวายตามกำหนดเวลา พระมหากษัตริย์ทรงมีหน้าที่คุ้มครองเมืองเหล่านี้
เมื่อเกิดศึกสงครามทรงส่งกองทัพไปช่วย รวมทั้งความช่วยเหลือด้านอื่น ๆ เช่น เสบียง
อาหารหรือทรงระงับการวิวาทในเมืองนั้น ๆ วรรณกรรมของพระเกียรติกล่าวถึงเมือง
ต่าง ๆ มาฟังพระบรมโพธิสมภารเป็นจำนวนมาก โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชเอ่ยถึงเมืองที่มาฟังไทยขณะนั้นได้แก่อังวะ จาม เขมร มากัสซา
และไทรบุรี ตัวอย่างตอนที่กล่าวถึงเขมรมาขอฟังว่า

ในกัมพูชชู้เอก	กรุงไกร
อินทปรัฐานไธ	อาสน์นั้น
เอาพระเคษภูวไนย	ยกนาค
ไปปกเป็นฉัตรกัน	ก่อให้คงทรง
ขอถวายดอกไม้มาศ	เงินเฉลา
ทุกชวบปีโหลเทา	แตงตั้ง
ภักดีจตุเคิมเบา	ราชมราช
หวังฟังพระยศกััง	อยู่เท่ากัลป้า ¹⁶⁹

ในสมัยธนบุรีก็มีเจ้านายเขมร เข้ามาฟังพระบรมมีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคือ

นักองครามนเรศแมน	รามา
เป็นป็นกัมพูชา	ไซน้อย
นักฟ้าหลทะมหา	อุปราช เขมรแส
มาฟังบทรชช้อย	ชนเฝ้าบริบาล ¹⁷⁰

¹⁶⁸ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504),
หน้า 70.

¹⁶⁹ พระศรีมโหสถ, โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 54.

¹⁷⁰ นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 8.

นอกจากนี้ผู้แต่งยังกล่าวถึงเมืองอื่น ๆ มาฟังพระบารมีอีกคือ

นานาประเทศชั้น	ทั้งหลาย
เป็นที่ทุลทางถวาย	ดอกไม้
หรือรัตนทองพราย	สรรพสิ่ง มานา
ทั้งพระยาไทร ไชร	มอเบเกล้าสุคติ
ทานันคเรศเจ้า	นครา
ส่งสุวรรณบุษปมา	กราบเกล้า
นอมถวายป็นอยุธยา	ภวนาด
กลั้วรักภักดีเจ้า	สูงเอมบหมุล
กรุงศรีสัตนาคเจ้า	กรุงกษัตริย์
ทรงพระสุวรรณมัตถ	บอกรอน
นอมถวายบุษปรัต	นมาศ มานา
มาฟังบารมีก่อน	ศักรายรอนเชษฐ 171

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระชำนีโวหาร
กล่าวถึงเหตุการณ์ที่แสดงความสัมพันธ์กับต่างประเทศว่า

สำเภาเงินนาคแก้ว	ชามพูนุทนา
ชมช้ออำไกร	รัตนพรอง
สำเภาราชสุวรรณคู	คังเทพนิมิตรแซ
หูสังทรงจินทอง	กอไม้ตรีจิน
กำปับนิกุเกิดทั้ง	สันคา
คุมสิ่งสินคามา	ไมน้อย
เรือแขกทวนปังกะหวา	เกาะหมาก
นำเพชรนิลนับริย	ซึ่งเข้ามาถวาย 172

171 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 14.

172 พระชำนีโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, หน้า 26.

พระยาไชยวิชิตกล่าวถึงเหตุการณ์เกี่ยวข้องกับต่างประเทศในรัชกาลที่ 1 รัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ว่าเมืองอันมาพึ่งพระบรมโพธิ์และหากใครไม่จงรักภักดีก็ทรงปราบปราม

ปางฉนวนเบนศึกสู้	กันเอง
องไทเทรินศรีเกรง	ปิ่นเผ่า
เชียงสีพรากเมืองเพรง	ทูลบาท พระนา
เพราะพระเคษพระปกเกล้า	กลีบไคเมืองคิน
ปางมอญมัทหะหัง	เทเมือง
แปรจิตรคิคขุนเคือง	ทุกบรณ
หังสามสิบสองเมือง	มาสู่ พระนา
พระโบรคให้อยู่หยาน	ฟากน้ำเมืองบhum
บางองคอนุเจ้า	เวียงจันท
ประทุษรุจิตรนิคณัน	อาจอาจ
ยกทัพท่าเขตรซันท์	โคราช นันตา
พระยกพยุหไปลาว	เหล็กสิ้นสูญวงษ ¹⁷³

นายมีกล่าวถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเมืองต่าง ๆ เข้ามาค้าขายอย่างสะดวกสบายในไทยและมาอ่อนน้อมด้วย

สิบสองภาษามาอาศัย ก็เพลินใจมาสนุกสนาน จะไปมาค้าขายไม่
กัณการ บำราศพาดการศึกไม่นักระวัง เรือไหนหล่าสำเภาเหล้ากำปั่น
สมอทอดจอกเป็นหลั่นจิ้นฝรั่ง แดงบรรพามาถวายไม่วายครั้ง สิ่งขงคัง
กันเขาก็เขี้ยวลง ¹⁷⁴

¹⁷³ พระยาไชยวิชิต, ขอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 16.

¹⁷⁴ นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว,
หน้า 10.

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศอีกลักษณะหนึ่งคือการติดต่อกันอย่างมีไมตรี เป็นมิตรประเทศซึ่งมีฐานะเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์กับต่างประเทศลักษณะนี้เริ่มปรากฏในวรรณกรรมของพระเกียรติที่กล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่นคุณพุ่มกล่าวว่

ทุกเขตรแดนแสนสวาทิบาทพิทกร จนองักฤษพะรุษาสูธาสดาน คือทวีป
เช่นทอรอบริวาร พรมแดนค่านโคยนครอุทกรกา โรทีเคียงเวียงวัง
ฝรั่งเศส พุทธเกตอเมริกันคั่นมหา รณหน้าค้ำบลชลลลา ซามสุธา
กรุงไทยไปไกลครัน โดยปัญญาบารมีนรินทรฤทธิ บาทพิทกรภูวเรศ
ครองเขตซัพท แต่ไมตรีมีพระหทัยรักใครกัน จนกำนกลไฟไค้ไปมา
คือแผ่นดินปัสุมมุกอัยุชเยศ อคูลยเคชควงกระษัตริย์มันศา เป็นเมือง
มิตรกับพระวิศคอรียา ไทยสุธาชื่นแซมแจ่มจำเริญ ¹⁷⁵

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงกล่าวถึงพระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงกล่าวถึงพระราชนิพนธ์
สัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศทางตะวันตกดังนี้

ไปประดองสยามะกิจสร้าง	สัญญา
ทางราชะไมตรีมหา	ทวีปโพ้น
เบ็ละเยียมและอิตา	ลีละวี เค็นแฮ
ผูกเสนห์ไนรเวโพ้น	พ่างไซ้ไทแควียน
จอมบริเตียนไปรคปลิม	ปริคา ควยแฮ
เรือรบส่งทูตมา	ทุกแควน
เขวยอนยศพระยาสยา	มานุกิจ นุกูลแฮ
สามารถสนองบาทแมน	มุงไทเทลวิล ¹⁷⁶

¹⁷⁵ คุณพุ่ม, เพลงยาวเนนิมพระเกียรติ, หน้า 29.

¹⁷⁶ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, นิลิตมหามกุฎราชคุณานุสรณ์, หน้า 126.

กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงกล่าวถึงพระราชาธิบดียกย่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินยังต่างประเทศเพื่อกระชับสัมพันธไมตรีดังนี้

ไต่ปางส่องสุลีพระบาท สามารถได้เสด็จประเวศ ทุกประเทศทั่วปักษิมทิศ โดยเสด็จมิตรไมตรี ทุกธานียอมค่านับ รับเสด็จโดยยศยิ่ง ทั่วถวายสิ่งสุขสมบัติ อันเอกกษัตริย์พึงอภิรมย์ สมพระราชประสงค์ทุกสิ่ง . . . ปางเสด็จอยู่ยุโรป ไต่ทรงประจบสากต นุทศตางยศทรัพย์สิน สรรพสาสนานานาทฤษฎี อาทิท่านผู้แต่ง แห่งหนังสือสรรพเหตุ นานาประเภทภาษา ทางเจรจาแต่ดี เปิดปรานีนำจิตคิดช่วยค่านำหนุน จดแต่คุณจารีกรัก ประจักษ์แก่ตาแก่ใจ ไม่มีใครอุษยา ฤาเจรจาจองโทษ 177

สมหวัง สาระกะกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงมีไมตรีกับต่างประเทศเช่นกันดังนี้

"มิตรประเทศ" เขตไกลและใกล้บ้าน
สมัคร สมานมิตร ไมตรี เป็นที่ตั้ง
รักอิสระประหนึ่งนั่งหวงรัง
เชื่อมพลังสังคมชาติไม้อาคามิตร 178

ในการบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อัครราชทูตประเทศต่าง ๆ เข้าเฝ้า ถวายพระพร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสตอบขอบใจ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ฉันมิตรประเทศดังนี้

ทรงธรรมตรัสตอบถ้อย กุญแจ แกร่า
ขอบพระคุณผู้มี มุงเอื้อ

177 กรมหลวงพิชิตปรีชากร, คำกลอนสรรเสริญพระเกียรติ, หน้า 134.

178 สมหวัง สาระกะ, มหาธีรราชเจ้าราชสกุติ, หน้า 86.

แดลงราชฤทธิหวิ
ชาติค้อชาติสวาทเกอ
สมพระพิริยะโนม
มะรุงราชะไมตรีสถาน
วิเทศนิยมพึงสมภาร
จักปกเพื่อนเสมือนปอง

วุฒิมิตร สมานเอย
เกียรติเกิดกันเกษม
ปะณิธาน เทียงเอย
ถูกคอง
สวามิภักดิ์ โฉนนา
ไพเราะสามะคี 179

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันมีพระราชกรณียกิจด้านการต่างประเทศอย่างกว้างขวาง เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศต่าง ๆ หลายประเทศ วรรณกรรมของพระเกียรติหลายเล่มยกย่องว่าความสัมพันธ์กับต่างประเทศเป็นไปอย่างดียิ่ง ประมุขของหลายชาติก็ได้มาเยือนประเทศไทยด้วย ดังคำขอพระเกียรติคนหนึ่งว่า

เสด็จมากมายหลายแคว้น
เช่นอะสเตรเลียธานี
บางเขตเสด็จสองซ้า
เป็นส่วนพระองค์ทรงมา
ผลการเสด็จประพาส
ประมุขนานามาไทย

ล้วนแดนอารยะเสศรี
นิวซีแลนด์แคนาดา
เขาย้าหลูเซ็ดหนักหนา
จอมนราจึงจำไกล
ระหว่างชาติสัมพันธ์มองใส
ล้วนโคเฝ้าภูษินทร 180

เสด็จลือหรานแล้ว
ทรงเยี่ยมทวยชนช
สัมพันธ์ภาพทวี
จริยวัตร ไทนาว
น้ำเพ็ญธาร หุดแท
นาวมนัสภักดิ์ริยใน

ภูก
ชนทาว
ผลเพิ่ม พูนพ้อ
มนัสยุพบเห็น
แทนไทย
ดินนั้น

179 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, โคลงฉลิตสุภาพคำรับพระบรมราชานุญาต
สำเภากรมมหาดจักรวังค์, หน้า 184, 188.

180 สมโรจน์ สวัสดิโกศล ม. อยุธยา, เนติกรรมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
ปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 57.

น้ำวอกพสกใจ
อิทรานทุกแหล่งชั้น

จุกจ้อ จริงเนอ
แซวองถววยชัย 181

วรรณกรรมของพระเกียรติบางเรื่องเน้นพระราชกรณียกิจในพระมหากษัตริย์บางพระองค์เป็นพิเศษเช่น ยวนพ่าย เน้นเรื่องสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงชนะศึกเชียงใหม่ เนลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เน้นพระราชพิธีสิบสองเดือน โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เน้นการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โคลงกั้นเรื่องบฏสังขรวัดพระเชตุพน กล่าวถึงพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงบฏสังขรวัดพระเชตุพนเป็นส่วนใหญ่ ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นเรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงทำสงครามชนะพม่า รัชมังกษัตริย์เสกคำฉันท์ เน้นเรื่องพระราชพิธีรัชมังกษัตริย์เสกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลิลิตทวารับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์ระดมมหาจักรีวงศ์ มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กษัตริย์านุสรณ์ เป็นเรื่องอะแซห่วนกัซอคูควัวเจ้าพระยาจักรี เป็นต้น

พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจงานปกครอง นอกจากพระราชภารกิจในการปกครองประเทศแล้วพระบรมโพธิสมภารยังแผ่ไปถึงประเทศที่ห่างไกล พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการรบเมื่อเกิดสงคราม ในยามสงบทรงผูกไมตรีกับชาติอื่น เอาพระราชหฤทัยใส่ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นความสุขของประชาชน ความเจริญก้าวหน้าและความสงบร่มเย็นของบ้านเมือง พระราชกรณียกิจดังกล่าวเป็นเรื่องสำคัญในการแสดงให้เห็นพระเกียรติคุณซึ่งผู้แต่งวรรณกรรมของพระเกียรติทุกคนอ้างถึง

181 สุภร ผลิตวิวัฒน์, เขียนจิระเพียรพระนิพนธ์, หน้า 54.

4. สภาพบ้านเมือง

ในวรรณกรรมของพระเกียรติทุกเรื่อง ผู้แต่งกล่าวถึงสภาพบ้านเมืองในรัชสมัยพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นว่าเป็นเมืองที่สวยงาม นับแต่พระราชวัง สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในเมืองไปจนถึงถนนหนทาง กล่าวโดยส่วนรวมเมืองนั้นเป็นระเบียบเรียบร้อยและสงบสุข ถ้ามีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นพระมหากษัตริย์ก็ทรงระงับเหตุให้สู่ภาวะปกติได้ เมืองที่พรรณนาเป็นเมืองที่พระมหากษัตริย์ประทับ นับเป็นศูนย์กลางของประเทศ มีทั้งเมืองหลวงและเมืองอื่นที่สำคัญที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของพระเกียรติมี 4 เมืองคือ กรุงศรีอยุธยา ลพบุรี กรุงธนบุรีและกรุงรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างการพรรณนาเช่น

กรุงศรีอยุธยา

หอทองหาบริทันมณี เชองเทอนศิขรี อังชลแจกสบสถาน มีสินธุสมุท
เบรียบขาน เบรียบควยสิทธาร นทีหังปวงไหลไป ทวางเขาสัตกถันท
สยใสศ บานบัทมเวรียงโร ธรากุสมโสภา เล็งถนนหนทางวัลยา รัน
รารบรญา คือแมนมาสรรคสำหรับ ฅบับสิหสุบรรณปรคัย ตรีมุขปรคัย
ปรกอบควยแควแถมกล ฅุงราษฏรประชาโจษจน จรรณจรอกจบถนน
สำรวงสำราสบาลใจ เล็งพระพลาญแควแพรวไส ฅาษรัทันอำไพ
รฎาลุกาพรายพรณ เป็นที่ตองศิลปปลองสรรพ ฅางมาคังคัล แลคชรต
กรรทง ให้ชาญการยในรณรงค สัตตทรุกุทสง ถักกกรมมาบำใจ เรือน
รัทันโรงรารนอกใน แดงไวสบไสมย ปรกการปรกอบมากมาย¹⁸²

ลพบุรี

พระยศปางตั้งแต่ง	เวียงสถาน
ลพบุรีโบราณ	ราชัน
แควลตงอัญจสทวาร	วังราช
บ้อมเบรียบบรการกัน	ก่อกังสีมา
กุสิทปราสาทสร้อย	สมพุทธ
สูงเทริศธารมารุค	ช่อชั้น

¹⁸² พระมหाराชครู, "ฉันทฉนิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง,"
หน้ากั้น.

พรหมพัทธร ฉัตร เณลิมสุต	เสาวภาคย์
นาคพะพานพคหลิน	เลียบเลียดลงมา
ตรีมุขสิงหาสน์แก้ว	กรุงอุษาย
กุมแวนแวนเรื่องฉาย	รุ่งเรา
โรงธารก้านลัดว้าย	อภิวาท
งามเงื่อนนฤมิตเยา	ยิวฟ้ามาคิน
พระมนเทียรตาเท็ค	แถวตงัน
ชวาสุทธาสวรรยพรณ	เพริศแพรว
ชายจันทร์พิศาลวรรณ	เวจมาศ
พรายแพรงสุริยแล้ว	สองสูแสงจันทร์ 183

กรุงธนบุรี

กุ่มสถานทีสถิตไท	ไชยสถาน
พางพิฆณกรรมชำนานู	เขกสร้าง
ราชวังมุขวิมาน	มูลเกิด มีนา
เรือนรัตนชายชวากวาง	เพียบพันภูวตล
มีฉนวนชานานำพวง	ชนัคแพ
เป็นที่งานสมรแล	ล่อฟ้า
โรงทองพระลานแค	คุดงาน พระเอย
โรงพระอาภรณ์อา	ร้าวร้อถาดัง
โรงสรรพยุทรวัว	ศัศตรา
โรงอัครคเชนตรา	เพริศแพรว
โรงสุธรรมพิพากษา	ศศิราษ ฐร แศ
โรงพระโอสถแนว	โรคใหม่ลายหาย
พระคลังทวาทศล้วน	โรคี
สมบัตินิยมมามี	มากพร้อม
ศาลามาตยมนตรี	เตรียมเพา
หิมกระหอมพลุลอม	รอบร้าวรังใน
ป้อมค้ายคุเขื่อนชั้น	บุรการ
เนนอกรังเวียงสถาน	ทานไท

183 พระศรีมหาโพธิ์, โคลงเนลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 56.

หอรววิชัยงาม
สยสรวพารุชโว

เวียรวอ
คตบเบองวอหริ 184

บรววทันโกสินทร

พระชานีโวหารพรณาสมาภพบรววทันโกสินทรเมื่อแถถสวณาวาไว้ว่า

ปราการ ก่ออิฐไล	บุนดิน
เห็นทวยเห็นชวักบิณ	บาไล
แปงป้อมคูสิขรินท	ราชคฤ เห็นแธ
ชุมทวาร เวียงไซ	แกทุมเมืองสรว
สพานข้างทางข้ามคช	คันไล เสียมแธ
สถสมรคเชิงชวไน	จักฉาย
โรงรานเสียดจีนไทย	เทียรบอม ครันพอ
ค้ำเช็ดสานเสียดาย	มานนุงมิเสมอ
รานแพรแพรไลแปง	บักเถา กิม
แพรเสียนหลินชินเงา	คินจาน
รานแซกมวงปุมเขา	ชวยมาก มีนา
บางก็ชาयरมราน	เครื่องใช้จีนเห็น
เวถดานสถานทุม	สิวสังค์ กิม
หอพิมเนศวรสิง	บสิทธิโว
ปราการประกัทชี	ชินชอบ วอบแธ
สทมกิจงชาไท	ทวิชคังแชนชทาน
ศาลหลังกนัคเรศเสียด	เมืองศาล
สพรากพรอมพระกาด	กางแกสว
ทรงเมืองอสังสถาน	สติคยเทียบ กันนา
เพรียงไฟไรทุกขแฉว	พาทยพอนบวงสรว
นิเวศนาวาสล้า	อสงกร
ถกสพุทธพิมพ์อมร	กฐแกว

พระนามศรีรัตนสุวรรณ
เนนปิ่นปักใจทยแฉว

วิเศษสาธิต คานทร
เสียดเนืองบุษบา 185

พระยาภิรมย์พรหมนาสกาพรุรัตนโกสินทร์ว่า

ปราสาทเทียรทั่วแก้ว	กรรณโสมม
เมืองมาคมวังเมสียง	เสียดมโกล
คูขุขุขิมานโพยม	ลอมเสียด มาษา
สุราษฎร์เทพไทไท	เทียบนวาย
พิศงามงามเงื่อนแก้ว	กรุครุรา
ฉวีทาบสุพรรณสาย	เสียดสา
เมืองชุมชุมโยมา	ไพโรจน์
ห้วยประคองเคียงคำ	เสียดเสลา
พระบริพัตรสองไสทวาย	ชวาสอง
หิมทาบคู่เคียงเนา	ศคหนา
งานสาธิตสารทอง	รายเรียบ
งานสาธิตงหลา	สาทขุน
กระดางรุกชเทียบไม้	ทักคู่ ทีเอย
อีกพระมนเทียรจตุษ	ขรัสสา
เสียดเสียดพระพรายทร	คราโลก
แสงสุพรรณพิศหนา	พิศวาง 186

นายมีกสาวถึงกรุรัตนโกสินทร์ว่า

พิศคูเมืองเรืองปั้งไปทั้งนั้น สารพันไม้มีเทียบถึง จะแสงเงาเสียดก
สวนสักตั้ง นาคสิงสานใจวิไลยศาคำหนักในฉายชวามหาปราสาท
พระโรงราชอาสนแควแควเวหา ส่วนใหม่ใหม่ใสศรจนาคู่อฟ้าชายกัน
เป็นหลั่นสัก ทั้งโรงแสงแขวงคสังสิ้นหัวแคว ศดอกแฉวนอกในส่วนใสศ
จะแฉฉานคานไหนไม่ระทด ลวนพทจกสรารใหม่ไปหัวเมือง แฉศุนา

185 พระขำนิโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
พระเจ้าเอก, หน้า 18-20.

186 พระยาภิรมย์, โคลงกั้นแฉฉิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,
หน้า 3.

มาสุกสนุกสนาน รโหฐานจริงจริงทุกสิ่งทุกอย่าง ยิ่งแถมถึงสะพานสำราญ
เรือ กิ่งหนึ่งเมืองอินทราธานี นาลกเสียวเที่ยวเงินเห็นข้าง ๆ
จวนยักอย่างยั้งยงทรงประคิษฐ์ ผู้ใดใครใครเห็นเขม่นพิศ ให้อภัยศึกษา
ขมนิยมยล 187

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพระนิพนธ์ถึงกรุงรัตนโกสินทร์
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

นักะรินทร์ กรุงเทพมหานคร	นิรมาน
อาวาสเจกียสถาน	เถือกหงา
คึกคึกหาสนรรูชะการทระการ	เกร็กเกียรที และเก็งเอย
ยามค่ากำเไฟฟ้า	สว่างแพรวแนวถนน
รดยนกรรตมาลาภ	รตราง
ชวักไชวโครเทีรทาง	เวียนร้อย
เรื้อยนกรจักรกละกลาง	น้ำแล่น ระเบ็งแข
ยั้งเพือเรือแจวคงอย	จักรผู้พวงประสงค
มงคละนิเวศน์ไท	ทิพยุเสถียร
บราสาทรอะมนเทียร	เท็งฟ้า
วังสวนกุสิคระเมียร	เสมือนกุสิศ สุวรรคญา
วังพระวงศ์จวนชา	บาทยานคระหงานหน
ถนนทางหางรานตลาด	แลวิไล
โรงเส้อยโรงสีไฟ	ฝั่งน้ำ
อุยนกรจักรกละไถ	การจาว เจสิยวเนอ
หะประคิษฐ์พิพิชะพิสค์ก้า	กะตั้งตั้งลกลด 188

สมโรจน์ สว่างคิฤต ฯ กล่าวถึงกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชว่า

187 นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว, หน้า 8-9.

188 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, ลิลิตตำราพระบรมราชาภิเษก, หน้า 5-6.

กรุงเทพฯ สมัยนระวระมหาราช	ระตะทาทชนาลัย
คิกรามคฤหาสนะพิสัย	ยสะลิวะสถานทา
รตราภิเสนระกะถนน	นระ ๓นคระไลมา
เหมือนคลันทะเลจะคานา	บมิรุประมาณวต
ร้านรวง ๓ ริมทะเลวิถี	งระสีพิณจขวน
จ่ายมือเพราะสินเหนจะยวน	นยะเนววิเศษเหลือ
ร้านโภชนาพิพิชะโภชน	รสะโอชะพุมเพ็ญ
เชื้อลิมและเสือกนิวะจะเมื่อ	บวิโภคนสถานไหน
โรงแรมและโรมนทรสพ	บุกกีบระวันนัย
อาหารสถานวระสมัย	นระวะนุพัหาร เรือง
สวนแบบสถาปนิกะสร้าง	วิยะขย่างยุโรปเมือง
กรุงเทพนครยุคะระเทือง	วระวิฑูรยามทา
มากแมนจะมคิลปะไทย	กักระไล ๓ วัทวา
ไทยเอกสิทธิ์ระณะจะพา	พิชะเพดินเจริญใจ 189

ถ้าเป็นเรื่องยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในยทิต ผู้แต่งต้องใช้ชื่อยุคทางระวัติ-
ศาสตร์ประกอบกับจินตนาการ เพื่อพรรณนา อาจอาศัยสภาพบ้านเมือง ในยุคของผู้แต่งเอง
เป็นแนวเทียบ เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระบรมมานุชธิติโนร สทรงพระนิพนธ์ถึงพระ
ราชวังกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า

พระคตวงเคลือบมาศแมน	มณเฑียร ทิพย์เออย
สรวเพชบุปปราสาทเสถียร	ดินท้าว
คิมหันคแหงจำเนียร	นิกยทาน สติทฤา
จตุฎฐวิสรกันอะศราว	วังรุ่งเรืองโตง
อำไพรุกฤหาสนทอง	เหมันค ทานแซ
เรืองรพิพรร ๓ จันทร	จิมฟ้า
มิ่งคราภิเชกสวรรัต	สวัสทีสุ แลวยดา
เรือนราชอาภวคทงสา	แหงาเพียงพิทวง

189 สมโรจน์ สวัสดิโกศล ๓ อยุธยา, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
มหามุนีพด, หน้า 62 -63.

บรรยงกัษัตติเยศอ่าง	สุวิยา มรินทร์เขย
ยามจุฑุพรรธา	เสสโท
ชวามุทันอามา	โพโรจน์ แดงา
บุญแก้วแสงทองยศให้	เหตุสว่างบางหลัง 190

การพรรณาสภาพบ้านเมืองในวรรณกรรมของพระเกียรติคตินั้นนอกจากพรรณาสภาพ ความสุขสงบและความเจริญรุ่งเรืองแล้ว ยังมีการเสนอภาพสังคม วัฒนธรรม หรือ ค่านิยมในสมัยนั้น ๆ ด้วย สิ่งที่ยู่แก่งกล่าวถึงให้แก่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระมหาจักรี ภายใต้วพระองค์นั้นซึ่งส่วนใหญ่ประวัติศาสตร์ได้บันทึกไว้ตรงกัน วัฒนธรรม เช่น สิ่งก่อสร้าง เครื่องแต่งกาย สิ่งของเครื่องใช้ ศิลปะ วรรณกรรม นทรสพและการละเล่น ด้วยเหตุที่มีเรื่อง สภาสังคมทำให้วรรณกรรมของพระเกียรติคตินั้นเป็นประโยชน์แก่การศึกษาประวัติศาสตร์ ด้วยอย่าง วรรณกรรมของพระเกียรติคตินี้กล่าวถึงเหตุการณ์ในบ้านเมืองคือ

รัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 เสด็จ ฯ ไปคืนนครชุม ปรากฏอยู่ในเรื่อง ยวนพ่ายโคลงกั้นว่า

... แดงบวงปิ่นภูบาล	บิฑูราช
ยวิยโสธรคอง	คงพล
แดงบางพระมาทรไท	สิภพ ทานนา
แทนทาบสพระอุทย	หงกว้าง
แดงปางเกสรอนพรวบ	เรืองเคซ
เอามิ่งเมืองไถ่จ้าง	แจบร
ปางเทศศเรศรี	ยงกรุง
พระนครอโยทธยา	ยงฟ้า
แดงปางทำนองคองเอา	รสรราช
เวนพิภพไฉนเหล่า	เศกศรี 191

190 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตกะเงงพ่าย, หน้า 152-153.

191 ลิลิตยวนพ่าย, หน้า 17.

รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชใต้พระพุทธรูปหินศิลาจากเชียงใหม่ ปรากฏใน
โคลงเนลิมพระเกียรติว่า

รับพระสมโพธิโพ้น	สงสาร
พุทธรูปหินศิลาอารย	คณาคนชอย
ยังพระนครสามัคคี	เกษมราษฎร์
เทพนิกรนระชอย	ชื่นไหว้บูชา 192

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ
เกิดกลางสในกรุงธนบุรี ทั้งโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ว่า

เสาววารสิบเอ็ดชั้น	นงคริ
ศักราชพันร้อยมี	เศษไซ
สี่สิบกับสามปี	สัมพัศร์ ถิ่นนา
คาสยเทศกเข็ญไต่	ราชบุรร์อนชวิญหาย
ภาคินยนรนารนเจ้า	เสด็จทูล
ฟ้าบรมพระพรณ	รอนแกลว
แสงเรืองระหัดทุก	การทอ ยุทชนา
รวมเรงรังศายแสง	ลงบอมนินประจำ
หลวงสรวิชัยชัย	ชาตสนาม
คุมไพรพรานปืนสาม	สิบถวน
เต็มทั้งปึกทากาม	เห็นลหมี สดธนา
วายรับรามสังกษณสวน	ตะแกจหวยหาญ
ทางหมายกำมเหตุ	สรวิสน ถิ่นนา
บางพุดกลังวักงับตน	กันเซา
บางเหล่างอบบองหน	เห็นแน ถิ่นนา
เสียนึกพาพวกเท่า	ทางอ้างอาสา 193

192 พระศรีมโหสถ, โคลงเนลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 53.

193 พระธานีโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, หน้า 7.

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เจ้าฟ้ากรมขุนเทวัญวิมลอินทรเทียร
 ปรากฏหลายคนที่การกบฏ ปรากฏอยู่ในโคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน
 ภาลัยว่า

ไม่นานตากาตบฟ้อง	ลิวสม มาเชย
เหตุพระตำราวงกรม	นอกชาย
โยพาสพวกพาสณสม	เสียมพระ หลานนา
แข่งคิดทรยศราย	เรียง่างฤาหงอ
เสียมพระญาติเจ้าหนึ่งแล	สิบขุน นางเชย
หาญมอถ้วเกรงบุญ	มีคมวย
โครฤาไปศึกคุณ	ชบถกอ ทระนา
แมนจะปลงชีพทวย	คามไม้จันทน์จรัล 194

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดไฟไหม้วัดระฆังครั้งใหญ่ ก่อน
เพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นว่า

แต่วัดระฆังสร้างห้าทำสองครั้ง ทวยวัดบังเกิดเพลิงเวรนักหนา
 ไหม้ทุกแถบคลองชองนานา แล้วสามมาการเบรียชุนเสียนลง พระพระขาน
 นานชำระย้ายยับ ทวยซ้อทับหักแตกแหลกเป็นผง พระสงฆ์แนวแนว ค่นยืนไม้
 ทรง เสียมบงจิวสทอนใจ บางควาไค้ไม้มัวทั้งหนึ่งสี่ ออกวังช้อความ
 กันสนั่นไหว ทุกสิ่งของกองเหลวทวยเทอวไฟ วันสั่งให้ไปค้บระวัณเพลิง 195.

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดสุริยุปราคาเต็มดวง เห็นได้ที่
 จังหวัดพระจวมศิริซันต์ มหามบูรราชคุณานุสรณ์ กล่าวถึงเหตุการณ์ว่า

194 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 10-11.

195 นายมี, ก่อนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัว, หน้า 35.

ทศปิมโรมหัทจักรรย
 สิบเอ็จคราวท้าวขมอย
 ยศสุริยุปราคา
 สยามะจักรมสังคีต
 เป็นอัญชิวระกิติ
 สิงหมาสแมนจอง
 พัญเอยหมทกวงเพียง
 ศูนย์คราชท้าวโค
 ทอนแต่ทิวทสิบสอง
 จึงเสด็จไปขมอยทศอย
 ทศทวากอเกาะจาม
 ประจวบศิริขันธจางสว่าง

ทศสองพันสี่ร้อย
 เหมาะกมล
 สรรพเคราะห์ราเมอน
 โชคเห็น
 อามาวะสีทศคอง
 จวมวัน
 เจียงหัวเมืองปักษ์ใต้
 แนนอน
 องค์สองทิวทร้อย
 ไทรยศ
 มาดกสถานเดียกสว่าง
 เสร็จสม 196

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการพูดสองแปรมประชากร
 ปรากฏอยู่ในโคลงสรรเสริญพระเกียรติว่า

มโหสารทีเรก้อ	อวยพร
สมโภชสองขุทธร	ใหม่นั้น
นามแปรมประชากร	พระราชทานยศ
เป็นประโยชน์นรชนอื่น	สืบหล้าอย่าสูญ 197

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เกิดกิจการลูกเสือชาวบ้าน
 ซึ่งเป็นประโยชน์แก่สังคม กล่าวไว้ในคำอวยพระเกียรติว่า

เกิดลูกเสือชาวบ้านประสานมา	ทวงหากลับสมุทรมนุษย์กัน
ตอกสาคองกวาทถนนชัชชยะ	เอาธุระร่วมแรงทุกแห่งหน 198

196 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, ลิลิตนิรมิตภูมิพลานุสรณ์, หน้า 224-5.

197 พระยามหาอำมาตย์, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 68.

198 สมหวัง สาระกะ, เนจิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2524), หน้า 50.

วรรณกรรมของพระเถียงกันกล่าวถึงศิลปะกรรม สืบก่อสร้างในรัชสมัยต่าง ๆ ไว้พอสมควร ศิลปะเหล่านั้นแม้จะแตกต่างกันที่รายละเอียดหรือตามยุคสมัยแต่ผู้แต่งมีจุดประสงค์เหมือนกันคือต้องการให้เห็นความงดงามอันเป็นการแสดงถึงพระเกียรติยศแห่งพระมหากษัตริย์ ทั้งพระศรีมโหสถพรรณนาพระราชาวิงที่ลพบุรีในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า

มีสินธุสายสีทึง	ชลไส
เต็มแก่เศรษฐโน	ออกชั้น
พวยหลังสิงโต	สูงสถาน
วางทองอรคณัน	สูงองวิงเวียง
ขึ้นเขาในเงอมนว	เศรษฐ
พุงผูกโขนชะซอน	กลางแก้ว
ออกมุขแห่งโกรสร	สีรราช
สงสรอัญจนแก้ว	ชานของชลถวาย
สรงเสรีจเลิศออกัน	โดยทาง
ทองสิงโตเวียนวาง	วิงน้ำ
นวัตินเวียนชานีนฉวาง	วาริศ
ขึ้นออกเกสรกล้า	กลีบแก้วโกมล
พรายสายชานาเพียง	สินธุสุวรรณค
โรยรวรินพรอยพรรณ	แพรงพร้อม
แล้วสงหลังโสดจัด	จนแจกไปนา
แฉะวากหว่างเวียนอ้อม	แมงน่านองแถว 199

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ศิลปกรรมจะมีอิทธิพลของศิลปะจีนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย วัตถุประสงค์ในรัชกาลนี้ก็มีศิลปะจีนปน ตัวอย่างเช่น

พระอารามนามราชโอรส นำมันชั้นสทลายนวัง กระเบื้องเคลือบสอทมิฬมีหลัง เป็นอย่างนอกยกปลั่งปลานปลิว ลางหลังตั้งวงเบนทรงเกว จินสำเพ็ญพวก แซ่แค้ว วิชาช่างจำทำเป็นแถวทิว แจกทิวให้ลี้กัศวัดเสียง ทอระฆัง ทั้งทิวหารราย แขนบคายมันคงทรงเจดียง บนผิวเติมตีด้วยสีเกรียง พระระเบียงยัก้อย่างมาช่างไทย²⁰⁰

199 พระศรีมโหสถ, โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช, หน้า 57-58.

200 พระยาโชยวิชิต, ขอมพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 33-34.

ศิลปะจีนได้มีอิทธิพลในราชสำนักมาก่อนรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 กังพระรณาสิ่งก่อสร้างในพระบรมมหาราชวังในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
 ก่อนหนึ่งว่า

ในพระนิเวศน์ไว้	สวนศรี
พางพระพิรุณสุรรค	เขาสว่าง
พระที่นั่งจตุรทิศ	มุขมณฑล
เกวระตะเคียบรสวาง	หลาภทลาย
สะแกมพระหงาตลวง	หงาภทลาย
จินนสุนักตาย	สวคไม้
ดูาแกงปะกิงทัน	เทียมอาสน์ แดตา
เด็คมเด็อมลุพรรณไล	หลอศรี 201

พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากรทรงพระรณาสภาพิศิษราชบพิตรในรัชกาลพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ชานเนเสียงหินสามทัง	หินเสา สะแล
หน้าพระมัญชรเสลา	สลักแจง
ค็อยราพระจอมเกล้า	มุกฎเกศ เสียมณา
โทเทพที่ห้วยแดง	ทานไทยภิวันต์
หินเรียงสดหินล้วน	บันโท นะเขย
สิ่งห้อยสองสั้วโน	มากแก้ว
ท่าโตกทองงไฟ	จิตรกุง จริวงเขย
กลสั้วนินสวนแก้ว	สลักควยนมมอ
หอร่มังคิแก่งไท	ทระการ สะเขย
ประทับกระเบื้องงาน	สดจา
ไคบังอวกสี่สถาน	ศีลสลัับ สลอบแห
กระถางชูปั้งอยู่หน้า	คูทังเจิงไฟ
บานทวารใหญ่นอกนั้น	สลักลาย
มีเทพาระชุมหลาย	หลินชิ้น

201 พระยากรัง, โทสงทันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย,

ศาลาหกเสามาย	ชายและ ขวานา
บราญท่านองชั้น	ร้อง กุ่มส่องเพลิง
สองจิวอินคังท่า	ท่าที ทวงเซย
สองหัตถ์โคมโพน	โง่งาว
คาสองเหลือบแลค	ทุงโกกรบ เกรียวชา
อยู่ทบยงกาว	ไปกึ่งทางณสุ 202

มหรสพและการละเล่นเป็นศิลปะอีกแขนงหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของพระเกียรติ แสดงให้เห็นความเป็นอยู่ของชาวเมือง การพักผ่อนหย่อนใจ เป็นส่วนหนึ่งของสภาพบ้านเมือง ในสมัยต่าง ๆ ดังเช่นมหรสพในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีดังนี้

โรงโขนโรงรำชายชวา โมงครุ่มฉาธา ระเบงระบ่าว่าชยัน
 สอดบวงทวนทวายนิยรร ปลายไม้คัณธร หนูคทาเกรียงไกร
 เสือกสูนคาบคางวาคไว กุ่มจรีแกวงไกร ตะเวงตะวอรพอนพัน
 รุกกรนทอทวายคัณธร คาบคางพิคกัน หนักนาคทวาคฉาย
 แล้วยกกันชั้นแห่งทวาย เหนือหอเกรียงราย ก็เทียบกะยะยันพันพลอย 203

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช วรรณกรรมของพระเกียรติ กล่าวถึงมหรสพในงานสมโภชพระพุทธรูปนามมิ่งคันทน์ปฏิมากรว่า

มะโหรศทุกสิ่งเหล่น	บุองพุทศ พิ.พ้อ
เสียงกรอนิรุต	รุมออย
พิลาศพิไลยสุค	จักร่า รานา
แตงแงงามออนรอย	เนคชไนมสวรศ
หุ่นไทยปวันหุ่นจิว	จีนเขียน หนานา
ฉวนทกหักโงนเจียน	เทาะไต
หมุงครุ่มระเบงเวียน	โผยแพน กสงแร
สอดบวงทกคะเมนไม	สวทเสียวหัตถ์กัน

202 พระองค์เจ้าพระอรุณนิภาคุณากร, "ลิลิตสรวรเสวิฐพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," คำกลอนสรวรเสวิฐพระบารมี, หน้า 92-93.

203 พระมหาราชครู, "ฉันทฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง," หน้าปลาญ.

ชาตรีคีกรับครั้น
 กสองเรงอัคร์ควโยน
 โรงโชนมัทนุโชน
 เห็นเหิงหุมนานซอน
 คุมวยคาคหมัดเข้า
 หลอนหลอกคอกโชนมพัน
 ปิตปัดหมัดแรงวัน
 สิ้นฤทธิ์หอบเหนอขนอม
 มีสตามะลิมข้อ
 สองปติุทายัน
 สองเวียรวิทริงพันช
 หลายกลับหลายกสิ่งเท้า
 กระบี่ทอกระบี่รู
 ท่างท่าท่าทีกราย
 จุดนิตปิตโมหมาย
 สุนลิตีเสอคยอย
 คาบเขนขันคู้
 สองวีร่ากสมกสอง
 ขุนเขนกลอกเขนทอง
 คาบพาทเขนเภาสน

เทรงโชน
 แขนพอน
 ขานพากย์ อยู่พื่อ
 แทนทาวรณภ
 คุมกัน
 ไตซอม
 หุบหุบ ถูกซา
 นอบเกสาบังคม
 แขงขัน
 แขนเทา
 กสมกอก กั้นซา
 ท่างชว้าชวิญนาย
 ราวเวาย
 กรวิทอย
 โจนพาท กั้นนา
 หยคเหียรยังเถียง
 กาบสอง มือนา
 แขนกรั้น
 ปทะคาบ โคนแส
 ไตคยคาบหนี 204

ส่วนมทรสพในเวสากตางคินมีดังนี้

คับแสงสุริเยศกัน
 สะแบกภาพพิศพิงชม
 คนทากยพิเวาระคม
 จำอวคอวทฤาเว่น
 ทรงสั่งจุดพุ่มแล้ว
 คุยะยงยนครวาง
 บันทักปะทุยวง
 ฝนชูแสนหาสา

คตปฐม ยามเซย
 เขิตเทศน์
 กั้นรัย เพยทอ
 ว่าให้คนเซ
 เพลิงกะดาง
 วังมา
 พลุพุง เพนียงนา
 สรพัลนเพนียงมาตย

204 พระข่านโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก, หน้า 21-23.

มังกร โคมแข่ง เลื่อย	ควงสี งามแข
เลี้ยวไล่เงยหนี	กิมแก้ว
ชวนโคมจุกอศิศิ	โคมแกว่ง กวักนา
ชานขับเพลงชวนแจ้ว	แสนเดี่ยวองวาน 205

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการละเล่นของหลวงในงานโสกันต์ดังนี้

ไม้สูงชันยอดไม้	เวสุ
หัวทกยกบาทชู	เช็กฟ้า
ไต่สลวดลอคบวงคู่	ใจหวั่น ไหวแข
นอนคาบคาบคอนอา	โอษฐ์เนนเหนียวโยน
ตุ้งกาศิไม้เทิด	กำพท
กรวิศกร วิจรค	จ่อจ้อง
แปลงท่าเปลี่ยนทีบท	หงายแบบ
เสียงถักทาดักร่อง	สิ้นมองกลองคิง
ระเบงท่าบทยอง	ทิวา
กุมศรกร กรายท่า	ท่าจ้อง
กาดกุ่มมยุระกำ	ชรรค์เงือก เงอแข
มองเงินหมองหมองหมอง	สลาปลิ้นตั้งมวญ 206

เนื้อเรื่องวรรณกรรมยอพระเกียรติเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นพระเกียรติคุณโดยทรงผู้แต่งกล่าวถึงองค์พระมหากษัตริย์เป็นภาพทั้งงดงาม ทรงพระโสมง่า ทรงพระปรีชาสามารถ ทรงราชธรรมสำหรับการปกครองครมบ้าน นอกจากพระคุณสมบัติประจำพระองค์แล้ว พระมหากษัตริย์ยังทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ อันทำให้พระเกียรติคุณ

205 พระชานีโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, หน้า 23.

206 พระองค์เจ้าศักดิ์ปานกฤษณ, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 46-47.

แต่ไพศาลยิ่งขึ้น พระราชากรณียกิจเหล่านี้แม้มีรายละเอียดต่างกันตามยุคสมัย แต่หลักใหญ่ ๆ เป็นแนวเดียวกันคือเป็นพระราชากรณียกิจด้านการปกครอง ศาสนา การศึกษา ศิลปะวัฒนธรรมและความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ส่วนประกอบพระเกียรติคุณอีกประการหนึ่งให้แก่สถาบันเมืองที่ปรากฏอยู่ในเรื่อง จะแสดงความรุ่งเรือง สุขุมสมบูรณ์ สงบ ประชาชนประกอบอาชีพอย่างปกติสุข สิ่งดีงามที่ผู้แต่งเลือกมากกล่าวไว้ก็คือสิ่งที่ผู้แต่งถือว่าเป็นส่วนที่แสดงพระเกียรติแห่งองค์พระมหากษัตริย์

สรุป

ตอนท้ายของวรรณกรรมขอพระเกียรติคือจากเนื้อเรื่อง ผู้แต่งจะสรุปเป็นการจบเรื่อง พิจารณาเนื้อหาของส่วนสรุปได้ดังนี้

1. การถวายพระพรพระมหากษัตริย์

ผู้แต่งสงท้ายด้วยการถวายพระพรพระมหากษัตริย์ที่ทบทวนแล้วสรรเสริญ ถ้อยคำที่ถวายพระพร เป็นที่น่าพอใจขอให้อพระเกียรติยศคงอยู่ตลอดไป ให้มีพระชนมพรรษายืนนานเป็นที่พึ่งของโลก ทรงหวังสิ่งใดก็ให้ได้ทั้งพระราชประสงค์ และทรงศุภสัทจากภัยอันตรายทั้งปวง บางครั้งผู้แต่งอ้างพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ มาช่วยคุ้มครองและบันดาลสิ่งดีงามแก่องค์พระมหากษัตริย์ ผู้แต่งบางคนอ้างความดีที่พระมหากษัตริย์ทรงกระทำแล้วนั้นส่งผลแก่พระองค์ทุกประการ ตัวอย่างการถวายพระพรพระมหากษัตริย์ในตอนสรุปเช่น เนลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เอ่ยถึงเทพเจ้าว่า

ขอพรพรหมเมศร เรื่อง	วังสวรรค์
วังแรกกลางสารภี	ทอเกอ
ขอจงเป็นขรรค์	มีกราช
ราวเรื่องสมมุติเชื้อ	ชั้นควยไอลู
ขอพรพิษณุณาจิว	จรัญจักร
บันนพานานฤกษ์	ทวนหนา
ขอจงผ่านพ่านัก	นรโลก
เผาเผาพาสเสียงหล้า	โลกให้คงทรง

ขอพรพระบาทเกล้า
 ทรีเนกรสังหารสรรพ
 ของงป็นไอศวรรย์
 พระจ่านวโตโต
 ขอพรพามบาทไท
 พระเวมวังคชการ
 ของงแผนภูวบาด
 สิทธิศาหิตปเร
 ขอพรพิมเนศสร้อย
 ครองเครื่องอาภรณ์
 ของงจรรโลงลูก
 แดงวศตาศกัณณพิมณเจ้า

ไทพิล
 ไผ่ไท
 ยืนยง
 ทงนงมี
 ทรงธาร
 กอเกล้า
 บศิริราช
 รวคเพียงพระกรรม
 สิวบุตร
 เจือกกว่า
 ทมโลก
 เลิศทวยเสวยมมย 207

โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ขอพรพระรัตนกรียและเทพเจ้าว่า

ขอพรพระพุทธร้อง
 งงแผพระเทชช
 ทราบเสร็จโพธิญาณทรู
 ทักถึงปัญญาขันธเจ้า
 ขอพรสธรรมเจ้าช่วย
 แดกหมั่นศีธรรมขันธ
 พระไตรปิฎกพลัน
 ให้พระปัญญา
 ขอพรพุทธบุตร
 เกอที่สุทธศีลทรง
 ให้พระบริบาลสง
 โททหลังโลกแห่งล้วน
 ขอพรปรเมศวรเจ้า
 ทรงอาสนอุทกแทน

สัพัญญู
 ปิ่นเกล้า
 ทราโลก
 สุธองนพพาน
 ณฐมธรรม
 ชองช
 สิ่งสุพระนา
 กรสิธูถองตวิง
 พุทธพงศ์
 ถองถวน
 ชรมิศ ยินนา
 สุโชนิจกาส
 จอมแมน
 พากฟ้า

207 พระศรีมโหสถ, โคลงเนนยอพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช,
 หน้า 68-69.

เชิญช่วยบพิตรแสน	สามารถ
เสงทิพนียนกลา	แหล่งล้นชวนเต็ม
ขอพรทริภังค์เรือง	จักรา วุชเอย
ภูวทูตชิงดุสิตมา	แท้ไท
ปราบมารหมประชา	มีกรราช
ไทประสิทธิ์ชัยไท	ศึกเสียนสยามแสง 208

โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
 รัตนตรัยและเทพเจ้าว่า

ขอพร ไทรัตนแก้ว	อานรรณ
เป็นที่ทวยอภิวันท์	นอบน้อม
ไทพระนิมานไอสวรรย์	เสวยสุข เสมอณา
กับทุกขโทษไทยพร้อม	สิ่งร้ายมลายสูญ
กรุงเกรียงไกรศาเจ้า	จอมปราบ
ธานีไพทูลธาร	แท่นไท
ขอเชิญช่วยบันทาส	ศิวิเวท
ประสิทธิ์พระพรไท	เส้อมสินศัทร
เทเวณทวารุเทพทาว	ย้อมสินธุ
อรอาคนสูรศคินท์	คำเขา
ทรงสังขจักราจิณ	เงินทิด อยู่นช
หลักโยธาสมณะเจ้า	ปิ่นไทไผทสยาม
พระไทของท่าอ้อม	เอมมฤต นิงนา
นิน ช ยอมช้วน	ทานฉาย
ขอเชิญสุรเชษฐสุน	ทรภาพ
มาอยู่บนวิภังคสาย	อยู่เกล้าอย่าไกล

ขอรววาสพท้าว	วชิรา ภูษ
พันเนตรภูวโนยตา	สอครู
ไทรศกคึกคึกแห่งทา	รุมท้อ ราชนา
เชิญช่วยสังหารผู้	คิทันเร เสวลาญ ²⁰⁹

โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เยื้องถึงพระรัตนกรัย
เทพเจ้าและชายา ดังตอนหนึ่งว่า

. . . ขอพรเจ้าจอมไกรลาศ ไทพระบาทราชพิศร ปกาศิสภาสพรพงศ์
จงข้างท้อย่ารุ่มสาย ขอพรเนารายณสินธุอาศน์ ไทเทษีราชเทียมเธอ เตอ
ตำกระษัตริย์ที่พระนม ขอพรกมเสศให้อยู่หัว มีไว้ในบรมอันเนนประโยชน์
บำบัติไทษราชฎร ขอพรจอมเมรุบรรพค ไทไค้คชเมือกเพิ่ม เติมเหตุไทย
ในสมบัติ ขอพรระวิษวตาทก ไทวรุแตกค้องระคูภาต ชิดูญาหารจงมองมูต
บริบูรณทุกหม่มไม้ ขอพรไทมารุททาน ไท्यानพิทไมเพศรา แคงไปมาสควคคิ
ขอพรลักขมีแม่หัวเจ้า เป่าอภิบาลสนมแนว ทุกตำแหน่งค่างนางใน ออย่าให้
ใจเนื้อพาส บานกรรมลกลงเกษม เปรมในราชมารุง ฃงให้ให้สุขสวัสดิ ²¹⁰

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
อ้างอานิสงส์ความดีที่พระมหากษัตริย์ทรงกระทำส่งผลแก่พระองค์ดังนี้

ขออนุโมทนาอานิสงส์ ที่พระองค์ทรงสร้างสว่างสวรรค ไทภิญโญยชียง
ทุกสิ่งอัน ลุปีทวันครายออย่าไค้มี บรมสุขทุกพระอิริยาบถ ไทร คึกคคให้
พวยกระจ่ายหนี ไทพระชนมยาวยืนอยู่หม่นมี ไทเบื่องบรีชาตุชิมพิทชญาณ
พระโรคอาอย่าแนวให้แศสวคตาค จงผูกผูกบ้องศรีเพียงสุริยงาน พระ
เกียรติยศปรากฏทั่วจักรวาส ทั้งอวการผ่านโลกเป็นใจกจอม ไทท้าวพระยา
สามนค้มงคสทวิป มาสรวมชีพไค้บาทภิวาถนอม ไทชื้อก้อบพิศร คึกประนอม
ให้น่านอมเครื่องค่านับมาอภิบาล สิ่งไทพระทัยรักพวักหวัง ให้สมทั้งพระ

²⁰⁹ พระชานีโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, หน้า 31-32.

²¹⁰ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 50-51.

ประสงค์ทำรงสถานที่สว่างสามข้ามเขตกักเสถียร ให้ศิลาหน้าเมืองใส
ในมโน ²¹¹

ลิลิตเนลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิชาพร เทวาททุก

ราศี นาค ครุฑ คนธรรพ์ ยักษ์ ภูคมีทั้งหลายทั้งนี้

องค์ไท่กอบเกียรติคุณ	ส่วนสิ่งสุนทร สมสรรพ์
ทูลรำพรพรรณาน	เช่นเชิดขั้วพรพรรณา
ขอเทวาทิตะเวศร	ผู้เรืองเดชเรืองฤทธิ์
สิงสถิตทุกสถาน	เนาพิมายมณฑล
เนาภูวทองแถมมุษย	อีกนาคครุฑนิมพันธุ
และคนธรรพเทพทานพ	ทิวพิภพทุกคณา
จงรัถยยาบรมบาท	ไทรราชองค์นั้น
ช่วยกีดกันกันทุกข์โทษ	สิ่งไซ้ประโยชน์พิเนนาค
ใหม่วาราศกยันตราย	นำสุขสบายเพียงพูน
เรื่องจ้าวบูรราชศักดิ์	เกียรติประจักษ์บรม เจ็ดเหล่า
พระยศยืนอยู่ช่า	ชั่วท้าวเดือนตะวัน เทอณา ²¹²

รายทันสมัย เสรีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อ้างอิง

ศักดิ์สิทธิ์และผลแห่งพระราชากุศลบันทาสความดีงามแก่องค์พระมหากษัตริย์ทั้งก่อนหนึ่งว่า

ปฐมของขุนไทรรัตน อันโปรกส์ทิวสาภส ก็ทั้งผดพระกรรณา พระ
เมทกาปตไทย โปรกผู้สว่างราชทัณฑ์ อันจักต้องถึงตาย แด่หลาทุกสาย
ซีพิศ อันจักปลิดจ้ามวย ไทรอกทวยพระบารมี ทานปรานีปดอยช่วย
หายเจ็บป่วยคงชีวาคม แลความปรารธนาณส สักวสินศนทั้งหลาย หมาย

²¹¹ นายมี, กตอนเพลงยาวสรร เสรีพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว, หน้า 39-40.

²¹² พระยาศรีสุนทรโวหาร, ลิลิตเนลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 17-18.

มากพระคุณต เพื่อพระชนม์ยืนนาน อยู่ยาวกาลอยู่เกล้า เอกอิสร เจ้า
 ฌโทสยาม ยิ่งถวยความสุขสวัสดิ์ มากพรพิพัฒน์มงคล พระชนมสุขทุก
 ประการ 213

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มีการถวายพระพร
 พระมหากษัตริย์โดยตรงว่า

ชนมาอยู่ยืนหมื่นหน้า	อุดมล้ำเลิศยิ่งสิ่งประสงค์
ประสมสิ่งมีงขวัญอันจ้านง	ขอพระจงสถาพรบวรชัย 214

เย็นศิระเพราะพระบริบาล มีการถวายพระพรพระมหากษัตริย์ว่า

เจริญพระ ชนม์เพียบพร้อม	ปฏิภาณ
เจริญพระ วรณะพระการ	กอปรทั้ง
เจริญพระ สุขเกษมสราญ	รมย์ร่วม พระวงศ์แฉ
เจริญพระ พงะรัง	ราชย์ไถนวันตร์เสดิยร โสภทีเทยู 215

213 กรมหลวงพิชิตปรีชากร, คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 139.

214 สมหวัง สาระภา, เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
 อดุลยเดช, หน้า 59.

215 สุภร นนชิวิน, เย็นศิระเพราะพระบริบาล, หน้า 116.

แม้เป็นเรื่องยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในอีกข้อเสด็จสวรรคตไปแล้ว
แต่ก็ถวายพระพร เช่น

นอมวันทาอภิราชพระวามบรมมง- กฎเกล้าสถิตทรง	สวรรค
เฝ้าสมเฝ้าชุติามโนวณะสวรรค ทางเสาวคนชนัน	ถวาย
สรวมศรีอาสิรพจนประมทกรก็หมาย เสสรวงพระนางสาย	กษัตริย์
มาทรเซจรจุททรงภิเชกบรมนัทร ขังคินสยามรัฐ	นคร
มาทรเสพพิพยพระพิมานมมีสุรบรร ราชบูรนอมถวายกร	ประนม 216

การถวายพระพรในคอนสรุปของวรรณกรรมยอพระเกียรตินั้นโดยมากผู้แต่งมัก
อ้างอำนาจของสิ่งควรเคารพ ทางศาสนาพุทธได้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
ทางศาสนาฮินดูได้แก่พระศิวะ พระวิษณุ พระพรหม พระวรุณ พระคเณศ เป็นต้น
นอกจากนี้ยังอ้างเทวดา ภูตผี บุคคลและสัตว์ในนิยายเช่นครุฑ นาค คนขรพ์
โดยมีความคิดว่าสิ่งที่มีชัยมนุษย์ธรรมคามีพลังอำนาจบางประการบันดาลสิ่งดีหรือร้ายได้²¹⁷
เมื่อผู้แต่งอ้างผู้ใดในการถวายพระพรมักจะขอให้เกิดสิ่งดีที่บุคคลนั้นเกี่ยวข้อง เช่นขอพรจาก
พระพุทธเจ้าให้พระมหากษัตริย์ทรงได้พระโพธิญาณ ขอให้พระบรมม้านศาลให้พระมหา
กษัตริย์ทรงทราบพระไตรปิฎกอย่างถ่องแท้ ขอให้พระอินทร์ซึ่งมีเนครพินเนครช่วยสอดส่อง
คุ้มครองร้าย ขอให้พระวรุณบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ขอให้พระลักษมีช่วยพิทักษ์รักษา

²¹⁶ ชุติมา อินทพงศ์, มหาจักรราชเจ้าราชสฤทธิ, หน้า 96-97.

²¹⁷ พระยาอนุমানราชชน, วัฒนธรรมและประเพณี (พระนคร: โรงพิมพ์เจริญ
ธรรม, 2514), หน้า 162.

พระสมณะและนางใน เป็นต้น มีการถวายพระพรโดยยึดหลักพระพุทธรูปศาสนาว่าผู้ใดทำกรรม
สิ่งใดย่อมได้กรรมเช่นนั้น เช่นกล่าววาทะราชบุรุษที่ทูลว่าช่วยชีวิตกมพูเรย์และสิทวินันจะ
บันทาสให้พระองค์มีพระชนม์มัยนานาน * พระมหากษัตริย์ที่สวรรคตไปแล้วผู้แต่งขอให้อง
พระเกษมสำราญในสวรรคต เห็นได้ว่าผู้แต่งวรรณกรรมขอพระเกียรติเสียดสรวงท้าวถวาย
พระพรอย่างมีความหมาย แสดงให้เห็นภูมิความรู้ของผู้แต่งด้วย

2. การขอพรให้ผู้แต่ง

นอกจากการถวายพระพรพระมหากษัตริย์แล้ว ผู้แต่งยังขอพรให้ตนเองอีก
ด้วย สิ่งที่ขอได้แก่สิริมงคล ความสุข คุณสมบัติต่าง ๆ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า
ตัวอย่างเช่นเรื่อง ขอพระเกียรติสามรัชกาล ว่า

เกิดไปในภพเบื้อง	โคโค แดนา
เปรมปราชัญญ์ปรีชาไว	กว่านี้
บทกตอนกล่าวฟังไพ	เราะเรื่อย เรวแซ
ตราบเสด็จสำเร็จดี	ดวงเข้านฤพาน ²¹⁸

* พระไตรปิฎกกล่าววาทะว่า "บุคคลทว่านพิชเช่นไทยอมไคยสเช่นนั้น" (สิยุททนิทาย
สคาถวัคค์, หน้า 333) ไทรภูมิกถากล่าวว่า "เมื่อไคยงคนทั้งหลายมิไคยกระทำชาป แต่
บันทาสไมทริไล้ ปุงเทพยคาทั้งหลายก็รักษาพยาบาล. . . จนมาพิชคนทั้งหลายก็เรงยิ้นขึ้น
ไปเบื้องหน้าคินเส่า" (ไทรภูมิกถา, หน้า 149).

²¹⁸ พระยาไชยวิชิต, ขอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 41.

โคลงคั่นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยว่า

ข้าขอเป็นข้าไท	ทูลสนอง
รองชูลีบาหมูล	ทานแท
ขอพระเศษปกครอง	ศิริแห่ง ชำเนา
แสนชาติอัยาร่างแม่	มอบคง 219

กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

ขอคุณพระไทรรัตนเป็นจักรแก้ว มาบักแก้วกันภัยในเกศ ให้พระจอมโลกา
ทรงปราณี พอพ้นที่ซางเขียนเปลี่ยนวิชา 220

ลิลิตกะเตงพายุก่อว่าว่า

มละเตยกิจอันเอื้อ	เอาชूर เทียวพ้อ
สมฤทธิมนโรถวิบุต	บรารัง
จงเป็นโรจเยศพูน	ศราพก พระเออย
หนบักษัทภิมสรารัง	สฤทธิไถ่กัถวิต
แห่งวิโนวิสุทธเทพไท	ทศพล
อันอุบคือนาคคกด	ออย่าแคล้ว
ปัญญาธิกญาเมยส	สี่สัง แดฤา
มตางเกลศสามกแก้ว	มองเพียงเพ็ญแซ
แปร मुख เมื่อนุ่งห้อง	นพพาน
พันจัตุเภทกันคาร	คักกัน

219 พระยากรัง, โคลงคั่นเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 112.

220 นายมี, กลอนเพลงยาวสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 41.

เบญจพิชมวดมาร	มตายส่ง แสขย
เสวยวิมุตติตถากชั้น	เสรีทองปองประสงค
นิววงวายวิญเวียง	วาริ โอมฤา
บลุโสฤทร โมลี	เสิศน
จงเจณจิตกวี	วรวากย เนลียวเอย
ทรวบลวงบวงภพพน	เศคิจเสียนเบียนสมร 221

เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติของหมู่หม่อมกล่าวว่า

คืออะพรหมสมหวังฉันทังชาติ ยังไม่ขาดเป็นวิสุทธิราณี บทธอบิตอัศจรรย์
กรรมไม่มี ในชาตินี้เป็นผู้หญิงนิกซิงซิง ชาติหน้านั้นฉันทหมายเป็นชายโฉม
ให้เสรีจโสมนัสสมอารมณ์หวัง ถึงสัพัญบรรพชาปัญญาพลัง พบพระนั่งเกล้า
กระษัตริย์ลัทยา 222

ลิลิตทำรับพระบรมราชาภิเษกสัโคมะราชมหাজักรวิวงศ์กล่าวว่า

ขอแต่เย็นจิตเลี้ยง	ชีวัน วิเวกเทญ
เลี้ยงร่างสร้างพวยาศันตี	โสทธิแนว
พวงชะนิทนักสิทชชัน	ทีชัน ชะราพี
สมศักดิ์จักริชะแนว	เกรยชันปะถิมะวัย 223

รัชมังกศลาภิเษกคำฉันท์กล่าวว่า

221 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะแสงพ่าย,
หน้า 165-166.

222 หมู่หม่อม, เพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 40.

223 กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, โคลงลิลิตสุภาพทำรับพระบรมราชาภิเษก
สัโคมะราชมหাজักรวิวงศ์, หน้า 302.

จงสิทธิสำเร็จ	เนติงทุกขเป็นมุง
สร่วมสพพิพัฒน์นุส	ศิริภาพสถาพร
แมยังมีทสแทน	สิวโมกข์มคันตร
ย้งวนประเวศจร	จักรโอฆกัณฑ์การ
ไคโคยตุกรรมย	สฤชคิสมพิญญ์สานค
พร อมควยปรีชาชาญ	อุทมย้งกระวิวงษ
ทร อบสินกวัณทร	ชิบวรประวัติจง
สร พสิทธิจ้านง	สิริสรพรพิญญ์เกษม 224

กลอนเพลงยาวเนติมพระเถียรทิพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุสยเทษว

เกิดชาติไทยขอไคได้เป็นไทยชาติ	ร่วมพระศาสนาพุทธสฤทประสงค
ร่วมปฐพีศรีสยามคามเฒ่าพงศ	ร่วมไทรรงค์รวมราชา-ราชินี
ร่วมเอกราชชาติไทยไคยืนหยัต	ร่วมกรงรัตนโกสินทรบุรินทร์ศรี
ร่วมรองบาทราชวงศ์พงศจักรี	ร่วมเสรีอิสระคพะไทย 225

สิ่งใ้ผู้แต่งวรรณกรรมขอพระเถียรทิขอไว้ก่อนท้ายมีทั้งสำหรับชาตินี้และชาติหน้า
 สิ่งใ้ขอในชาตินี้คือขอไคคนมีชีวิตโดยปราศจากอันตราย สิ่งใ้ขอสำหรับชาติหน้าเช่นขอ
 ไคเป็นคนไทยอีก ไคได้เป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาททุกชาติ ขอไคเกิดเป็นผู้นาย ขอ
 ไคได้เป็นพระอัครสาวกของพระพุทเจ้าในอนาคค สิ่งใ้ผู้แต่งหลายคนแสดงคือความภูมิใจ
 ไคได้เป็นกวีด้วยการก่่าวว่าขอไคเกิดเป็นกวีทุกชาติ และหวังถึงสิ่งสูงสุกในทางพระ
 พุทธศาสนาคือพระนิพพาน

224 ทดวงชรรมานิพนธ์, "รัชมังกศาภิเศกค่านันท์." 6: 32.

225 เกื้อ นทร, เพลงยาวสรรเสริญพระเถียรทิพระราชประวัติและพระราชา
 กรณียกิจพระบาทสมเด็จพะเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุสยเทษ, หน้า 459.

การขอพรอีกอย่างหนึ่งคือผู้แต่งอธิษฐานให้ผลงานของตนซึ่งแสดงพระเกียรติยศ
นั้นคงอยู่คงอกไปไม่มีเสื่อมสูญ ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมขอพระเกียรติหลายเรื่อง เช่น

สุริยสุโยสมส่องม้วย
เมวมอกุสับทวิพันธ
สุยสินณณคินอรร
กสอนกดาวโศงนั้ง

เมืองสวรรค กิติ
ทั่วทั้ง
นพนาศ นาพอ
อยู่ไสยาสูย 226

วะสุยจะเสื่อมสิ้น
เบนที่หุชเกษมสรวง
สำหรับพระนครคว
ขอยกพระยหไว้

สำนวน
สุตไซ
ศุทธิโตถย แสนา
คูฟ้าคินกังค 227

คารมโศงสุภาพชา
ถวายธิเบนทราสนอง
ทางสังคิตพิพทอง
ทราบสุเมรุเปนเตา

บาทสอง
เคชเจ้า
ก้อมราช ไชนา
ชนบยาสูย 228

สวามิกักริกรู
กสอนกสาวกสเดือณ
นุรพมทบาททญช
ขอพระเคชกวงกัน
คงอยู่คูฟ้า
อยาเสื่อมสุนทร เปรม

รสกตอน
ผ่ายคั้น
เชิงหงาก หลายเส
เกศเกษม
คินหาย นาพอ
ปราชญ์พรอง

226 พระจำนัโวหาร, โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก, หน้า 34.

227 พระยาไชยวิชิต, ขอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 41.

228 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงขอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 50.

คราวเสด็จจรศิวาย
ขอพระเคอชคงปอง

ถวัลย์โลก
ปกเศียร 229

แม่มาทข้าบาทม้วย
เสาวพจนบทสอนหวัง
แทนทิวคางคนยัง
คราวบระลัยโลกใหม่

มรณัง
กล่าวไว้
รองบาท พระนา
มอคม้วยอย่าสูญ 230

งอยู่คู่ฟ้าคู่
ฤสมอัษระหอมหวาน
สรวงเนตรเมษมิตกวิน
เหมือนผาพรไฉน

กินประทุม เดิทรธา
อบแควน
แสงทิ ชมฤ
จับมือ 231

บางเรื่องผู้แต่งขอพรไว้ก่อนกลาง ๆ เรื่อง เช่นใน นิยายพ่ายโคลงกั้น ผู้แต่ง
ขอพรให้ตนเองและงานที่แต่งว่า

เบนสร้อยโสภิศพัน
โสรมสรวงศิริธรางค
จงคงคู่กัลปาว
หายแผนคินฟ้าใหม่
ขอข้าแรมโรคร้อน
ขอธารสายพิชน

อุบรรมา
เวียไว้
ยีนโยค
อย่าหาย
อย่ามี หนึ่งเศ
นาคม้วย

229 พระยาทรง, โคลงกั้นเนลิมพระเกียรติ..., หน้า 107.

230 พระยามหาอำมาตย์, "โคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช," คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 78.

231 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, ลิลิตมหามกุฏราชกุมารนุสรณ์, หน้า 250.

ขอสิ่งศรีส
แรงร้ายศไต่ควย

คชสาขุ เสวยแษ
ทรทรษ 232

3. รายละเอียดในการแต่ง

ทั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี เป็นกันมาว่า รบถรรพมยอพระเกียรติมิถจะบอกรายละเอียด
ในเรื่องผู้แต่ง วัน เดือน ปีที่แต่ง โอกาสที่แต่ง ทำให้ไม่ต้องสันนิษฐานเรื่องประวัติการแต่ง
อย่างวรบถรรพมยอพระเกียรติสมัยแรก ๆ รายละเอียดเหล่านี้มีที่อยู่ในทอนสรุปควยอย่างเช่น

นายสวนกล่าวถึงสาเหตุที่แต่งโคลงยอพระเกียรติว่า

คิคควยสุจวิคควย	กคัญญู
คณพระปกกระหม่อมขุ	ชินชรวง
หาสิ่งจะสนองกุ	ชรสุก สนองนา
จึงแก้ความชวรต้อง	เรื่องไว้เปนเฉลิม 233

พระยาไชยวิชิตกล่าวถึงราชทินนามและตำแหน่งหน้าที่ราชการไว้ทอนสรุปว่า

พระยา	ยามความตอ้ง	กคัญญู
ไชย	สวัสคิชอบขุ	ชินไว้
วิ	เศษสุจวิคค	คียง คินา
ชิต	สนิตสนองรองไค	บาทเบองบหมาดย
สิทธิ	ชาครราชกิจเจ้า	จอมกษัตริ
ธิ	ราชโองการทรสิ	สิ่งไซ้
สาต	สอนทุกสิ่งจัต	เจนนม
ตรา	ข้อความชอบไว้	แต่งคังตามทวร
มหา	นคเรศราง	ภมฐาน
ประ	กอบธิญญาหาร	ทคัง
เทศ	กาลโรนาการ	กรุงแกว
ราช	กิจอยู่ผู้รัง	รอบแควนแขวงกรง

232 ลิลิตยวนพ่าย, หน้า 23-24.

233 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 21-22.

ชาติ	วงศ์พงษ์เผ่า	ภักดี
เสนา	นับเนื่องเส้น	สืบเชื้อ
ธำ	คินทรราชย์	โปรตุเกส เดียวแซ
คี	ก็เพราะก้อเกอ	กอบทวยราชการ
เป็นไววรนารถแล้ว		หลายปี
เป็นธำหรับคี		แก่งตั้ง
เบนไชยวิจิตรมี		ความชอบ
ทรงโปรดให้ไปรับ		ที่หมื่นเมืองกรุง 234

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงพระองค์เองไว้ตอนท้ายเรื่องว่า

ปราบคาภิเศกเจ้า	ชรินทร์
กรมเจษฎาบดินทร	กงาวาง
ปราชไคไคลคัยน	คิวย เต็มแซ
เฉลิมพระเกียรติเจ้าข้าง	เฉียนผู้สิงพิง 235

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงกล่าวถึงรายละเอียดใน
การแต่งโคลงขึ้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน มีบันทึกของคำประพันธ์ ชื่อผู้แต่ง วัน
เดือน ปีที่ทรงพระนิพนธ์สำเร็จดังนี้

ศรี โสณกุลขจรบาทพร้อม	พิพิณมา สีเอย
เถรันทพระเกียรติกระษัตริย์	สืบสร้าง
ปฏิสังขรณ์มหา	วิฑารเชตุ พนห่อ
กรมอนุชิตชิโนรสอ่าง	โอบุญไว้เฉลิมเวียง
พันสองร้อยเจ็ดสิบ	ศักราช จุสนา
มเส็งสัปตบูรมาศ	เมื่อนั้น

234 พระยาไชยวิจิตร, ยอพระเกียรติสามรัชกาล, หน้า 38-39.

235 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงยอพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, หน้า 155.

ทวาทศัพทหัตถนิสาท
 รักรักษาสักกยมโคตงคัน

สุนทรปักษ์ แดงา
 ทักแล้ว เสรี ขแสทง 236

ตอนท้ายเรื่อง ลิลิตตะเลงพ่าย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
 ชีโนรสได้ทรงบรรยายละเอียดในการแต่งไว้เช่นเดียวกัน ทำให้ผู้อ่านทราบชัดว่าพระองค์
 เป็นผู้ทรงพระนิพนธ์และมีผู้ช่วยเหลือ ทั้งทราบด้วยว่าทรงพระนิพนธ์ภายหลังการปฏิสังขรณ์
 วัดพระเชตุพน กังโคตงว่า

กรมหมื่นนุชิต เชื้อ
 ชีโนรส มิ่งมหิศร
 ศรีสุคต พจนสุนทร
 ชัยคิยวงศ์ ณรงโอรสูรไว้
 ไพยยโยคยบทเบ้อง
 รักรักษาสักกยมโคตง
 กปิสราชคิยกุมาร
 หนอบพิศร เจ้าชาง
 บรรจงเสาวเตชแล้ว
 ปางปิ่นขเรศอรัง
 ทำนุกเชตุพนคฤง
 อาวาสอาจเพงเพียง

กวีวร
 เสกให้
 เถลิงสักกยมนั้น
 สิบหลายยาสุญ
 โบริภาพ รัตนา
 กอบาย
 ลมมกีนามนา
 เมื่อกูสามทรง
 หลายกุง ขวบดา
 โสกเสียง
 แดคิมกัก เต็มเขย
 แฉนพามาเสมอ 237

คุณผู้พรรณนารายละเอียดในการแต่ง กลอนเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติว่า

แต่ผู้พวงทรวงทิพประทีน โดยแผ่นดินปิ่นเกษประเทษสถาน พระ
 นิ่งเกล้าเจ้าจังหวัดชัชวาลย์ ทรงโปรดปรานเมตตาแห่งใน กัดวง
 สะพระชนม์มกตหมาย ช่างไม่ตายตามเชครพระเศกไท้ ยิ่งเหลืออยู่คู่ที่ไม่มี
 ไคร ท่านผู้ใหญ่ทางกรมก็สมทวาย สว่างแผ่นดินปิ่นเกษจอมมงกุฏ กังบังนรุต

236 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน, หน้า 295-296.

237 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า 164

เกินวิบที่ฉิมหาย เหลือแก่แสดอนกับฉิววิกรอยู่กิตกาย จึงพากเพียร เขียนถวาย
 ข่ายบัณเฑาะ คนที่ผู้พระเคชเคชระหมอม เขาก็ยอมนี้ก็มีก้อหา เอา
 อานเอนเชิญชุนบูชา เคียวณกิมมาของอกฉินออกเต็ม 238

พระยาศรีสุนทรโวหาร บอกรายละเอียดในการแต่ง ลิลิตเนลิมพระเกียรติพระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

พระยาศรีสุนทรน้อย	นักนาม เติมนา
แปดมทเป็นสยาม	แยบเยื่อง
รวบรวมเรื่องราวความ	เนลิมเกียรติ พระนา
นตองพระเคชพระคุมเบื่อง	บาทไทรเมทร
บาทบหมทชน	นมมาน
แต่งแททนรัชกาล	ลีโนน
สำหรับพระสงฆชาน	ท้าวสท ขวายนา
วันเลียบนครโพน	พริ้งพร อมคณะสงฆ 239

กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงพระนิพนธ์ ลิลิตสรวรเสริพระเกียรติพระบาทสมเด็จพะ
 จุฬจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงบรรยายละเอียดไว้ตอนท้ายว่า

พิสาขสองคำชน	จันทวาร
พุทธสาสนะกาล	ลวงแสง
สองพันสี่ร้อยชาน	เคชลีบ เก้าเอย
เสริจเร่องโสกันค้แมว	ผองน้ำใจเกษม . . .
ผู้เพียรผูกพจนน	นวมทน
คักฉางคยทศทน	ทนมพื่อ

238 คุ่มพุ่ม, เพลงยาวเนลิมพระเกียรติ, หน้า 37.

239 พระยาศรีสุนทรโวหาร, ลิลิตเนลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพะจุฬจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว, หน้า 18.

แห่งทามแหกนยูง
ไซจิกยาวขวกกอ

อย่างเขียง เพรงแซ
เกียงกำเกินทวี 240

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงพระนิพนธ์ไว้ท้ายเรื่อง
มหามกุฏราชคุณานุสรณ์ว่า

เนื้อคือเอารสไท้
กรมพระนราธิปสม
รักพระเกียรติประทีปสุทนต์
สองสี่หกเก้าครั้ง

เพียรนิพนธ์สนธิจิตเอื้อม
ขนูเริ่มเพิ่มมกรจึง
แรมช่ออ่านนำชีโวศเกษม
แสร์สืบสวนถวนถอย

เรียบรมกุฏ ะราชพ่อ
มคทั้ง

ะไรรัก พี่อา
หกเขียน

อุสาห์เปรม ทวีเพื่อน
จบรอย

สุชาภาค นุกุสพี
ถูกหนอ 241

ในพระนิพนธ์ย่อพระเกียรติอีกเรื่องหนึ่งคือ ลิลิตคำรำพระบรมราชาภิเษกสี่ปีกรมราช
มหาจักรีวงศ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงกล่าวถึงเวลาที่ทรง
พระนิพนธ์ว่า

เริ่มสาร โศสงลิลิตนี้
พุทธะศกสองพันกะหิณ
เศษหกสิบแปดสุทิน
นตุสี่ปีตะศกชะมอย
ในบดายพุทธะศกหน้า
เนสิมพระชันมะชารอ

ชีวิน ทระวารเอย
สี่ร้อย
สิบแปด กุมภรา
มุงแล้วทันถวาย
นานพอ
ถูกพร้อม

240 กรมหลวงพิชิตปรีชากร, "ลิลิตสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 62-63.

241 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, ลิลิตมหามกุฏราชคุณ
านุสรณ์, หน้า 250.

บางแคว มหะพระสุพรรณ
ยงศฤงษย์ปลุกญาณยอม

ชื่อโอสถ วิทูร ที่
ชยิมพันธ์ุสมยง 242

สังเขปราชานิกายธรรมสารบรรณราชานิกายและเฉลิมพระราชมณเฑียรพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีรายละเอียดเรื่องผู้แต่งและกาารแต่งในตอนสรุปว่า

แทนเครื่องสักการบูชา	นฤบดี
จิรภาณาวรมิ	ชยออาจ
อ่อนเรื่อองสพุงศรี	สิริสวัสดิ์
โคตหงาทพระโปรคบาง	ออย่าไคดิยทัษท
ในวันเสด็จถวัลยราชไค	เวียนมา
ยลิมหาพรพรษา	คานน
ทีเกามิถุนา	ศุภมาส
เวียรราชทานิเสกษ	ทิวังไทยเกษม
ปิยมิตรชาบาหณู	ภักดี
นมนุชุนนพพันชมิ	ชยออาจ
จิกกะกะเวที	ชรรมิก รเซนา
มุงกอกุศลสร่าง	เพือให้ลิตี
สิทสวนหน่งนอม	มจา
สำหรับเป็นบรรณา	คอบอง
บาทจอมชกคิยา	พระยศ ยิงแง
เฉลิมพระเกียรติเพื่อเรื่อ	โรจนแมนอมรินทร
เป็นของชาววยไค	พระวรส บวงเออย
อุงเสด็จทุกพระองค	พรังพรอม
ชาราชการทง	จิกภัก ทินา
วาวระราชทานิเสกษอม	นอบเกลาถวยพร
ยิวสวนหน่งนันไค	จิกการ
แงเพื่อวิทยาทาน	ทิวถวน

242 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระวชิรญาณวโรรส, สังเขปราชานิกายธรรมสารบรรณราชานิกายและเฉลิมพระราชมณเฑียรพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช, หน้า 295-296.

โรงเรียนและสถาน
อีกประชาชนสวน

ที่ศึกษาเอเชีย
เลือกผู้สนใจ 243

บางเรื่องการเสนอรายละเอียดในการแก้วยุ่ก่อนค้นเรื่อง เช่น โคลงยอพระ
เกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ปรากฏว่า

นายสวนมหากเด็กเจ้า	จอมกษัตริย์
แต่งเรื่องราชศรีสวัสดิ์	ทราบเกล้า
ถวายทางนุสปรักษ์	มาสมยามาศ
กุมวารเพื่อนเก่า	สืบชั้นเกาะศรี 244

ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

ข้าพระพุทธเจ้า	พจนานุกรมเอเชีย
พระยาภาสกรวงศ์	ยศ
จางวางราชวิธภา	พวกพลัญญ์ อิกเฮย
โรคเรื่องพระเกียรตินี้	นมเกล้าทูลถวาย
แรกมิปรายแต่งตั้ง	ความจิกร
ครุไปมีสอนคิด	ขัดข้อง
แวมศัพทอย่างอังกฤษ	กรังกราท เอเชีย
ยังไม่ไพเราะทพรอง	พร้านปีถน 245

ในตอนสรุปนี้เป็นตอนที่ผู้แต่งย้ายจุดกระแสการแต่งว่าเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระ
มหากษัตริย์ อาจด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อผู้แต่งโดยตรง หรือด้วยความ

243 จิตรภา อ่อนเรือง, ลิลิตราชภิกษุสมร..., หน้า 53-54.

244 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 1.

245 เจ้าพระยาภาสกรวงศ์, ลิลิตเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เจ้าอยู่หัว, หน้า 1.

ส่วนนี้ในความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือหวังจะให้ขุนนางที่กระหนกในพระ
 เกียรติคุณ ผู้แต่งวรรณกรรมยอพระเกียรติทุกคนมีความคิดตรงกันว่างานของตนเป็นการ
 แสวงพระเกียรติคุณให้ปรากฏแก่สายตากันทั่วไปและต้องการ จะให้คนทั้งหลายเห็นด้วยกับตนเองว่า
 พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ สมควรแก่การเทิดพระเกียรติเป็นอย่างยิ่ง เช่นยวนพ่ายโคลง
กัณยาน์ในตอนท้ายว่า

กษัตริย์สุรราชเรือง	รศ.ธรรม
บรรหารยศยอชวน	พ่ายฟ้า
สมภารบรภาพสยถึกล	ทุกทวีป
รยพิภพเหลือมหล้า	อยู่เย็น 246

โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีข้อความแสดงคุณค่าพระสงฆ์แห่งอีก
 ในตอนสรุปว่า

หวังให้ขุนนางเมือง	ยนาศ
ให้ปรากฏเกียรติยศ	กินเกล้า
ไปยศยศสกับพจน	ราวเรือง สมองนา
ก็จะสาธุการเข้า	คำชื่นชมผล 247

โคลงกั้นเสด็จพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยกล่าววว่า

อภุชยัเทชมบริวารเรือง	เรื่องโพธิ์
ดุจศศิธรจรงู	จรัสฟ้า
ขอเคจรหวังโปรศ	เวียรวากย์ น้แฉ
เพียรเพือกกัณฐชา	ศิศสนอง
ไปมีสุพรรณมากไม้	เงินงาม
อามพิทรพิขังนอง	ไข่น้อย

246 ลิลิกยวนพ่าย, หน้า 75.

247 นายสวน, โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, หน้า 22.

มีแต่วิชาตาม สนองบาท
ทางสุมาลยรอย เรียบถวาย 248

ลิลิตทะเลงพายมีโคลงทอนท้ายว่า

เสร็จแสงทองพระยศเจ้า จอมอยุธยา ยาเขย
องค์อัครสมมุติ เทพไท
นเรศวรรัตนมัญญู เกศกษัตริย์ สยามลา
หวังอยู่คู่ชเวศไวย พากฟ้าดินเฉลิม 249

โคลงทั้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนมีโคลงทอนท้ายว่า

ศรีโสมกฤษดาพรหม พินิจมา สีเขย
เกร็นพระเกียรติภริษัตรา สืบสร้าง
ปฏิสังขรณ์มหา วิหารเสก พนพะ
กรมมุขิทธิโนรส่าง โยหฺงไว้เนลิมเวียง 250

ฉันทและกาพย์ห่อโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวจบลงด้วยโคลงว่า

ชม สรรเสริญคุณผู้เจ้า จอมสถ
บ เชนนักนิพนธ์ เพราะไซ้
ริ นดองพระบาทยศ โดยภัก ทิษ
บุรณ พระเดชพระคุณไว้ สืบตาสถพร 251

248 พระยาทรง, โคลงคั้นเฉลิมพระเกียรติ..., หน้า 105.

249 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตทะเลงพาย, หน้า 163.

250 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, โคลงทั้นเรื่องปฏิสังขรณ์
วัดพระเชตุพน, หน้า 295.

251 หม่อมเจ้าเพิ่ม สภาวิสัย, "ฉันทและกาพย์ห่อโคลงสรรเสริญพระเกียรติพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," คำกลอนสรรเสริญพระบารมี, หน้า 164.

มหามกุฏราชวิทยาลัยมีโคลงทอนท้ายกล่าวถึงจุดประสงค์ผู้แต่งว่า

หวังจรจิวระเกียรติให้	เดสิงนัทสน์ ประเทืองพ่อ
เพื่ออุบัติพิทขลุตสันติ	สืบหงษา
ปณิฆนาและคณานัก	คำมกฏะ วงศ์เออย
คุณพระปุรุรยา	เขียงยง 252

กษัตริยานุสรณ์จบด้วยโคลงว่า

จบ เณรมพระเกียรติเจ้า	จอมไผท
บรมกษัตริย์ชัตติยะไกร	แห่งแคว้น
ปูลยบทั้งภพไทร	ไปก่อ กรฤา
พระยศบราภฏแมน	สุริย์สร้านรังสี 253

ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกล่าวสรุปว่า

อันพระคุณท่านแพ้ว	เพริศยชก
เวราสิศวรสำนัก	สิงน
กตัญญูครุว่าลึก	บารเมศ พระนอ
ไทยจึงไม่ป่นปี้	กรับพันคืนไทย 254

กลอนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวว่า

เพียงหนึ่งน้อยร้อยกรองมาของยศ
เพียงน้อยพจนค่างรองมาของศักดิ์

252 กรมพระนราชนปประพันธ์พงศ์, ลิลิตมหามกุฏราชวิทยาลัย, หน้า 250.

253 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, กษัตริยานุสรณ์, หน้า 45.

254 พิศาล เสนะเวส, ลิลิตสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, หน้า 324.

กษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการทะนุบำรุง สิ่งที่เป็นพระเกียรติคุณจะคล้ายคลึงกันคือเป็นแบบ
 อุตมคติ เป็นความจริงที่ผู้แต่งเลือกสรรมากแล้วเพื่อให้เหมาะสมกับพุทธประสงค์ในการ
 สรรเสริญคุณความดีแห่งองค์พระมหากษัตริย์ ส่วนสรุปนั้นยกอุทธายเป็นการปิดเรื่องซึ่งแค่
 สะเรื่องมีรายละเอียดแตกต่างกัน โดยทั่วไปอุทธายจะบอกพุทธประสงค์ในการแต่งว่าเป็น
 การแสดงพระเกียรติคุณพระมหากษัตริย์ ถวายพระพร ขอพรให้ผู้แต่งเอง อธิฐานให้มท
 ประพันธ์ของจนแพร่หลายและอยู่คู่โลกตลอดไป เท่ากับได้พระเกียรติยศยืนยงอยู่ร่าบนัน
 บ้างก็บอกรายละเอียดเกี่ยวกับการแต่ง ส่วนสรุปเป็นส่วนที่เสริมเนื้อเรื่องให้เห็นจุดมุ่ง
 หมายที่จะยกย่ององค์พระมหากษัตริย์ให้ชัดแจ้ง

วรรณกรรมยพระเกียรติมีองค์ประกอบดังกล่าวมานี้เป็นโครงใหญ่ ในรายละเอียด
 ย่อมแตกต่างกันไป อยู่ที่วิธีเสนอเรื่องของผู้แต่ง แม้จะกล่าวถึงองค์พระมหากษัตริย์ใน
 ห้านองเดียวกันคือสรรเสริญคุณความดีความกตัญญูไม่เนา เบื่อเพราะรายละเอียดที่แตกต่างนั่นเอง